

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის

მაცნე

675 3/2
1986 / 2

ფილოსოფიისა და
ფსიქოლოგიის
სერია

2.1986

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის „მაცნე“,
ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის სერია, 1986, № 2

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე

ИЗВЕСТИЯ АКАДЕМИИ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

ფილოსოფიისა და
ფსიქოლოგიის
სერია

СЕРИЯ
ФИЛОСОФИИ И
ПСИХОЛОГИИ

ჟურნალი დაარსებულია 1980 წელს
Журнал основан в 1980 году

გამოდის 3 თვეში ერთხელ
Выходит раз в 3 месяца

2. 1986

გამომცემლობა „მეცნიერება“
ИЗДАТЕЛЬСТВО «МЕЦНИЕРЕБА»

● თბილისი
ТБИЛИСИ

ს ა რ ე დ ა ქ ც ი ო კ ო ლ ე გ ი ა :

თ. ბუაჩიძე, ვ. გრიგოლავა (რედაქტორის მოადგილე), გ. თევზაძე, ვ. კეშელაძე,
ზ. მიქელაძე, შ. ნადირაშვილი, ა. ფრანგიშვილი, ნ. ჭავჭავაძე (რედაქტორი),
ო. ჯიოევი (რედაქტორის მოადგილე).

პასუხისმგებელი მდივანი ც. შალამბერიძე

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Буачидзе Т. А., Григолава В. В. (зам. редактора), Джюев О. И. (зам. редактора),
Кешелава В. В., Микеладзе З. Н., Надирашвили Ш. А., Прангишвили А. С.,
Тевзадзе Г. Б., Чавчавадзе Н. З. (редактор).

Ответственный секретарь Ц. А. Шаламберидзе

© „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე“,
ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის სერია, 1986, №

რ ე დ ა ქ ც ი ი ს მ ი ს ა მ ა რ თ ი : თბილისი, 380060, კუტუშოვის ქ., 19

А д р е с р е д а к ц и и : Т б и л ი ს ი , 380060, ул. Кутузова, 19

ტელეფონი 37-95-46 телефон

ვადეცა წარმოებას 21.2.86; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 16.4.86; შუკე. № 528;
ინაწეობის ზომა 7×11¹/₂; ქალაღლის ზომა 7×108¹/₁₆; მაღალი ბეჭღვა; ნაბეჭღო
თაბახი 10,2; სააღრიცხვო-საგამომეჭღლო თაბახი 8,0; უე 04612; ტირაჟი 650;

ღახი 85 კაბ.

*

გამომეჭღლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუშოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

*

საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუშოვის ქ., 19
Типография АН Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

შინაარსი

საკვ XXVII ურილობა

ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის ამოცანები სკკ XXVII ურილობის შუქზე	5
150 წელი ნ. ა. დობროლინოვის დაბადებიდან	16
ნ. ა. დობროლინოვი, „ცდისეული ფსიქოლოგიის საფუძვლები“ არქიმანდრიტ გაბრიელის (ქიქოძის) თხზულება	18

ფილოსოფია

მ. შონია, ადამიანის ყოველმხრივობის გაგებისათვის	23
რ. თვარაძე, სიყვარულის არეოპაგიტული მოძღვრება	40
ფ. ნადიბაიძე, ალეთოლოგიური ესთეტიკის პრინციპები	49
ლ. მდივანი, ტექნიკურისა და ესთეტიკურის კავშირისათვის დიზაინში	59

ფსიქოლოგია

რ. მირცხულავა, განწყობის ფიქსირების პროცესზე ყურადღების შემოქმედების საკითხისათვის	66
დ. ნადირაშვილი, სუბიექტის განწყობისაგან სხვადასხვა მანძილით დაშორებული პოზიციების ურთიერთშეგავლენის ფსიქოლოგიური კანონზომიერებანი	78
ი. იმედაძე, აქტივობის პოლიგანწყობისეული რეგულაციის შესაძლებლობის შესახებ	89
მ. ველიძე (სტეფანაკერტი), მასწავლებლის პროფესიის არჩევის მოტივები და სტუდენტთა ღირებულებითი ორიენტაციები	103

პრიტიკა და ბიბლიოგრაფია

მ. ჯიშვილი, ვ. ფონ ჰუმბოლდტი, რჩეული სენათმეცნიერო ნაშრომები	111
--	-----

СОДЕРЖАНИЕ

XXVII СЪЕЗД КПСС

Задачи философии и психологии в свете решений XXVII съезда КПСС 5

150-ЛЕТИЕ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ Н. А. ДОБРОЛЮБОВА 16

Н. А. ДОБРОЛЮБОВ, «Основания опытной психологии» Архимандрита Гавриила (Кикодзе) 18

ФИЛОСОФИЯ

М. Б. ШОНИА, К пониманию всесторонности человека 23

Р. А. ТВАРАДЗЕ, Ареопагитское учение о любви 40

Ф. К. НАДИБАИДЗЕ, Принципы алетологической эстетики 49

А. В. МДИВАНИ, О связи технического и эстетического в дизайне 59

ПСИХОЛОГИЯ

Р. Л. МИРЦХУЛАВА, К вопросу о воздействии внимания на процесс фиксирования установки 66

Д. Ш. НАДИРАШВИЛИ, Психологические закономерности взаимовлияния позиций, в различной мере отдаленных от установки субъекта 78

И. В. ИМЕДАДЗЕ, О возможности полуустановочной регуляции активности 89

М. В. ВЕЛИЕВ (Степанакерт), Мотивы выбора профессии учителя и ценностные ориентации студентов 103

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

О. И. ДЖИОЕВ, В. фон Гумбольдт. Избранные труды по языкознанию 111

სკპ XXVII ყრილობა

ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის ამოცანები სკპ XXVII ყრილობის უშუაშუ

18284

სკპ XXVII ყრილობა გაიმართა ჩვენი საზოგადოების განვითარების გადამწყვეტი შემობრუნების პერიოდში. ეს შემობრუნება ემყარება კაცობრიობის ისტორიაში თანამედროვე ეპოქის თავისებურებათა გააზრებას, ჩვენი ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური და სულიერი განვითარების დაჩქარების აუცილებლობის გაცნობიერებას და ამ დაჩქარების ქმედითი ღონისძიებების განხორციელების მტკიცე მოთხოვნას. ამ ვითარებაში საზოგადოებრივ მეცნიერებებს მართებთ განსაზღვრონ თავიანთი ადგილი საზოგადოებრივი გარდაქმნების განხორციელებაში, ღრმად გაიაზრონ ის უარყოფითი ტენდენციები, რომელთაც ადგილი ჰქონდათ არა მარტო საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, არამედ საზოგადოებათმცოდნეობაშიც, მკვეთრად შემობრუნდნენ საზოგადოებრივი ცხოვრების პრობლემათა გადაწყვეტაში აქტიური მონაწილეობის მისაღებად, რა თქმა უნდა, მათი ერთ-ერთი უპირველესი მოვალეობაა საფუძვლიანად შეისწავლონ და განაზოგადონ ის პრინციპული დებულებები, რომლებიც წამოყენებული იქნა ჩვენი ქვეყნის კომუნისტების ამ ფორუმზე.

სკპ ცენტრალური კომიტეტის აპრილის (1985 წ.) პლენუმმა ჩამოაყალიბა საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დაჩქარების ამოცანა. XXVII ყრილობამ შეიმუშავა ამ ამოცანის გადაჭრის ღრმად დასაბუთებული პროგრამა. ამ ამოცანის აქტუალურობა და მისი გადაჭრის გადაუდებლობა უწინარეს ყოვლისა იმით არის გაპირობებული, რომ უკანასკნელ დროს ჩვენში თავი იჩინა ინერტულობის, უინიციატივობის ტენდენციებმა, რომლებმაც დააბრკოლეს საზოგადოებრივი ცხოვრების მოწიფებული ამოცანების დასა და გადაჭრა. ის, რომ ეს ტენდენციები საზოგადოებათმცოდნეებმა ვერ შეამჩნიეს ან საზოგადოებრივი აზრი ვერ მიმართეს მათ გადასაჭრელად, მოწმობს, რომ ამ ტენდენციებმა დაღი დაასვეს საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განვითარებასაც. ჩვენი საზოგადოებათმცოდნეები, როგორც ჩანს, არ არიან საკმაოდ მჭიდროდ დაკავშირებული ცხოვრებასთან, ზოგჯერ არსებულზე აბსტრაქტული მსჯელობებით კმაყოფილდებიან და არ ცდილობენ გავლენა მოახდინონ საზოგადოების განვითარებაზე. საზოგადოებათმცოდნეები, კერძოდ ფილოსოფოსები, კმაყოფილდებიან საზოგადოებრივი განვითარების კანონების ობიექტურობის დასაბუთებით, ამ კანონების გამოვლენის თავისებურებათა დახასიათებით სოციალისტურ საზოგადოებაში, მაგრამ ნაკლებად ფიქრობენ სოციალისტური სისტემის უპირატესობათა რელიზაციის გზებზე, სოციალურ-ეკონომიკური პროცესების ოპტიმალური განვითარების კონკრეტულ საშუალებებზე. ფილოსოფოსები იმით კმაყოფილდებიან, რომ განმარტავენ ზოლმე მარქსის ცნობილ თეზისს — ფილოსოფოსები აქამდე მხოლოდ განმარტავდნენ სამყაროს, საქმე კი ისაა, რომ გარდაიქმნას ის, — და ამით კვლავ სამყაროს განმარტებულთა როლს კისრულობენ, არ მიიჩნევენ რა თავიანთი მოვალეობად საზოგადოებრივი გარდაქმნის ამოცანების გადაჭრას.

საქ. სსრ კ. მარქსის
ნაბ. საბ. რესპუბ.
განმარტება

როგორც ცნობილია, იყო პერიოდი, როცა ჩვენი საზოგადოებათმცოდნეები სოციალისტური საზოგადოების განვითარების კანონებს რომ არასწორად განმარტავდნენ, ამით საერთოდ საზოგადოებრივ კანონზომიერებათა გაგებაში სუბიექტივისტურ შეცდომებს უშვებდნენ; ამჟამად კი თუ აბსტრაქტულ დონეზე ასე თუ ისე სწორად განმარტავენ საზოგადოების განვითარების კანონებს, კონკრეტული საკითხების გაშუქებისას და განსაკუთრებით კი მაშინ, როცა პრაქტიკული ამოცანების დასახეას ეხება საქმე, მეორე უკიდურესობაში ვარდებიან და საქმეს იმგვარად წარმოადგენენ, თითქოს საზოგადოების განვითარების ობიექტური კანონები მოქმედებდნენ ადამიანთა პრაქტიკული საქმიანობის გარეშე, თითქოს, კერძოდ, სოციალისტური საზოგადოების უპირატესობანი თავისთავად განსაზღვრავენ და უზრუნველყოფენ საზოგადოებრივი განვითარების სწრაფ ტემპებს. ისინი ვერ ითვისებენ საზოგადოებრივი პროცესების სირთულეს, იმ ახალ ვითარებას, რაც იქმნება კაცობრიობის სოციალური განვითარების დღევანდელი თავისებურებებით, კერძოდ მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციით. როგორც ფილოსოფოსები, ისე ეკონომისტები ინტენსიურად და ღრმად არ აანალიზებენ, მაგალითად, საწარმოო ძალებისა და წარმოებით ურთიერთობათა კანონზომიერებებს, იმას, თუ სახელდობრ როგორ მყარდება შესაბამისობა საწარმოო ძალებსა და წარმოებით ურთიერთობათა შორის, რა ღონისძიებები უნდა განხორციელდეს, რათა წარმოებითა ურთიერთობებმა სრული გასაქანი მისცენ საწარმოო ძალების განვითარებას. როგორც სკკპ ცენტრალური კომიტეტის გენერალურმა მდივანმა მ. ს. გორბაჩოვმა აღნიშნა თავის მოხსენებაში XXVII ყრილობაზე, წარმოებით ურთიერთობათა შესაბამისობა საწარმოო ძალებთან არ მიიღწევა ავტომატურად. მაშასადამე, აუცილებელია კონკრეტულად შევისწავლოთ წარმოებით ურთიერთობანი, გავარკვიოთ, თუ როგორ უნდა მოვახდინოთ მათი მოდიფიკაცია, რათა განვითარების მაქსიმალური სტიმული მიეცეს საწარმოო ძალებს. წარმოებით ურთიერთობათა ამგვარი შესწავლა როგორც ეკონომისტების, ისე სოციოლოგებისა და ფილოსოფოსების საქმეა.

სკკპ ცენტრალური კომიტეტის პოლიტიკურ მოხსენებაში მოცემულია ფილოსოფოსთა და სხვა საზოგადოებათმცოდნეების ნაცლოვანებათა საკმარისი შეფასება, აღნიშნულია, რომ ფილოსოფოსთა, ეკონომისტთა და საერთოდ საზოგადოებათმცოდნეობის ფრონტი გარკვეულად დაშორებულია ცხოვრების მოთხოვნებს. ამასთან ისიც არის ნათქვამი, რომ საგვემო-სამეურნეო ორგანოები არ იჩენენ საკმარის დინტერესებას საზოგადოებათმცოდნეების წინადადებების რეალიზაციისადმი. „ღრო აყენებს საკითხს, რომ საზოგადოებრივმა მეცნიერებებმა ფართოდ გაითვალისწინონ პრაქტიკის კონკრეტული საჭიროებანი, მოითხოვს, რომ საზოგადოებათმცოდნე მეცნიერები ფხიზლად რეაგირებდნენ ცხოვრებაში მიმდინარე ცვლილებებზე, თვალთახედვის არიდან არ უშვებდნენ ახალ მოვლენებს, გამოჰქონდნენ დასკვნები, რომლებიც სწორ გზას მისცემდნენ პრაქტიკას“, ნათქვამია სკკპ ცენტრალური კომიტეტის პოლიტიკურ მოხსენებაში და გამოთქმულია იმის იმედი, რომ ჩვენი ეკონომისტები და ფილოსოფოსები, სოციოლოგები და იურისტები, ისტორიკოსები და ლიტერატურათმცოდნეები სათანადოდ გამოიყენებენ შემოქმედებით ატმოსფეროს, რომელსაც პარტია ამკვიდრებს ცხოვრების ყველა სფეროში.

საზოგადოებათმცოდნეებს, კერძოდ, ფილოსოფოსებს, დიდი ხანია საყვედურობენ საზოგადოებრივი ცხოვრებისაგან მეტად თუ ნაკლებად დაშორებ-

ბულობას. ეს ვითარება მიუთითებს, ერთი მხრივ, იმაზე, რომ ცხოვრებასთან მეტად დაახლოების ამოცანა ყოველთვის იდგება საზოგადოებათმცოდნეობის წინაშე. მაგრამ იგი მეტყველებს აგრეთვე ჩვენს მუშაობის არსებით ნაკლებზე, რაც აუცილებელს ხდის ცხოვრებასთან საზოგადოებათმცოდნეობის, კერძოდ კი ფილოსოფიის მიმართების ღრმა გააზრებას. ეს ყოველთვის იყო ფილოსოფიის საზოგადოებრივი ფუნქციის პრობლემის ერთ-ერთი აუცილებელი და არსებითი მომენტი და მას დიდი მნიშვნელობა აქვს ფილოსოფიის ძირითადი საკითხების დამუშავებისათვის. რა თქმა უნდა, ცხოვრებასთან მჭიდრო კავშირის მოთხოვნა არ შეიძლება გავიგოთ ისე, რომ ფილოსოფოსებმა, მაგალითად, მოკიღონ ხელი უშუალოდ წარმოების ორგანიზაციის საქმეს, გაარკვიონ კონკრეტული ეკონომიკის საკითხები, შეიმუშაონ ახალი სამართლებრივი ნორმები და სხვა, მაგრამ აქედან არც ის უნდა დავასკვნათ, თითქოს ფილოსოფოსს არანაირად ეხებოდეს საქმის ვითარება ეკონომიკაში, სამართლებრივ და სხვა სფეროებში, კულტურის დარგში. ფილოსოფია მოვალეა მოგვცეს საზოგადოებისა და ადამიანის ცხოვრების ორიენტაციების ანალიზი, გაარკვიოს თუ რა დაბრკოლებები ელოდება წინ ადამიანსა და საზოგადოებას ამ დარგებში. ფილოსოფიამ უნდა გამოიკვლიოს არა მარტო კულტურის ზოგადი ბუნება, არამედ აგრეთვე სოციალური და პოლიტიკური კულტურა, ზნეობრივი თუ მხატვრული ღირებულებანი და ცხოვრებაში მათი რეალიზაციის გზები.

ცხოვრებასთან ფილოსოფიის კავშირის მოთხოვნა ზოგჯერ ცალმხრივად არის ხოლმე გაგებული: საქმეს იმგვარად წარმოადგენენ ხოლმე, თითქოს ეს ამოცანა მხოლოდ სოციალური ფილოსოფიის მკვლევარებს შეეხებოდეს, ხოლო ფილოსოფიის სხვა დარგებში შეიძლება ისე წარმოედგინოს კვლევა, რომ მას არანაირი კავშირი არ ჰქონდეს ცხოვრებასთან. ნამდვილად კი საქმის ვითარება იმგვარად როდია. აქტუალური პრობლემების კვლევა, ცხოვრებისეული საკითხების დამუშავება, ცხადია, ფუნდამენტური პრობლემების კვლევას უნდა ემყარებოდეს. მაგრამ ეს უკანასკნელიც უნდა იყოს ორიენტირებული იმაზე, რომ გამოადგეს ცხოვრებისეული საკითხების კვლევას. მაგალითად, მატერიალისტური დიალექტიკის პრობლემების კვლევისას არ უნდა ვიყოთ ორიენტირებული მხოლოდ ბუნების დიალექტიკაზე, არ უნდა ვკამყაფილდებოდეთ მხოლოდ ბუნებისმეტყველების მონაცემთა განზოგადება-გააზრებით, უნდა გავითვალისწინოთ საზოგადოებისა და ადამიანის სულიერი ცხოვრების განვითარების დიალექტიკაც, რადგან დიალექტიკა ბუნების დიალექტიკაზე არ დაიყვანება, ხოლო მეცნიერების ფილოსოფიური და მეთოდოლოგიური საკითხები — ბუნებისმეტყველების ფილოსოფიურ საკითხებზე. ბუნება, მართლაც, დიალექტიკის სასიხვი ქვაა, მაგრამ დიალექტიკას მხოლოდ სასიხვ ქვასთან როდი აქვს საქმე. მხოლოდ ამგვარი ფართო ორიენტაციით შეიძლება დიალექტიკური მატერიალიზმი მეცნიერებასთან კავშირის განმტკიცებას და ამ გზით აგრეთვე ცხოვრებასთან უფრო მჭიდრო კავშირის დამყარებას. ცხოვრების საჭირო-რობო საკითხებთან მისასკნელები ფილოსოფიის სხვა დარგებსაც აქვს და ამ მისასკნელთა ძიება სათანადო სპეციალისტთა ვალია.

საზოგადოებრივი ცხოვრების, სახალხო მეურნეობისა და მეცნიერების განვითარების სუბიექტები ადამიანები არიან, ხოლო ადამიანთა საქმიანობის შედეგი მხოლოდ წმინდა ეკონომიკურ და მეცნიერულ-ტექნიკურ ფაქტორებზე კი არ არის დამოკიდებული, არამედ აგრეთვე ადამიანის სულიერ განვითარებაზე, მის მსოფლმხედველობასა და ფსიქოლოგიაზე. სწორედ ამ მხრივ —

მსოფლმხედველობის, იდეოლოგიის საკითხების დამუშავებაში — უნდა შეიტანონ დიდი წვლილი ფილოსოფოსებმა. აქაც საჭიროა იმ შემოქმედებითი ატმოსფეროს გამოყენება, რომელიც დღეს იქმნება ჩვენი ცხოვრების ყველა სფეროში. მ. ს. გორბაჩოვის მოხსენებაში სკკპ XXVII ყრილობაზე აღნიშნულია იმის აუცილებლობა, რომ ყოველ საბჭოთა ადამიანს ჰქონდეს მტკიცე რწმენა ჩვენი იდეალებისა და ღირებულებებისა. რა თქმა უნდა, ეს მხოლოდ ჩვენი იდეოლოგიის თეორიულ დამუშავებაზე კი არ არის დამოკიდებული, არამედ, უწინარეს ყოვლისა, თვით ცხოვრებაზე, იმაზე, სახელდობრ, რომ ადამიანები არ აწყდებოდნენ ცხოვრებაში ისეთ ფაქტებს, რომელთაც შეეძლებათ შეარყიონ ჩვენი იდეალებისა და ღირებულებების რწმენა. მაგრამ, ჯერ ერთი, ამგვარი ფაქტების შესახებ ხმაძალა უნდა თქვან ისევ საზოგადოებრივ-სოციალურ ცხოვრებაში და დასახონ მათი აღმოფხვრის გზები. მეორეც, ბევრი რამ არის დამოკიდებული ჩვენი იდეალებისა და ღირებულებების განმარტებაზეც.

ჩვენი იდეალებისა და ღირებულებათა შესახებ მსჯელობისას აუცილებელია, კერძოდ, მათი კლასობრივი ბუნების განმარტებასთან ერთად, მათივე ზოგადსაკაცობრიო შინაარსისა და მნიშვნელობის ნათელიყოფაც. ჩვენი კლასობრივი იდეალების ზოგადადამიანური ზნეობრივი შინაარსის უგულებელყოფა, რასაც, სამწუხაროდ, აქვს ხოლმე ადგილი, დაგვაკარგვინებდა საზომს სხვადასხვა კლასთან იდეალებისა და ღირებულებების შედარებისთვის და ველარ დავასაბუთებდით კომუნისტური იდეალების უპირატესობას სხვა იდეალების წინაშე. ანგარიშგასაწევია ისიც, რომ კლასობრივი ცნების ვულგარული გაგება (როცა კლასობრივი აბსტრაქტულად, მეტაფიზიკურად არის დაპირისპირებული ზოგადსაკაცობრიოს) ხშირად გამოიყენება ხოლმე იმ მანკიერებათა და ბოროტებათა გასამართლებლად, რასაც ადგილი ჰქონდა ჩვენში პიროვნების კულტის პირობებში. არც ის უნდა დავივიწყოთ, თუ რა ზიანი მოუტანა კლასობრივის ცნების ვულგარულმა გაგებამ ჩვენი მეცნიერებისა და კერძოდ ფილოსოფიის განვითარებას.

კლასობრივი, პარტიული მიდგომა, რაც ჩვენი საზოგადოებრივ-სოციალური ცხოვრების ერთ-ერთი მთავარი პრინციპია, იმას კი არ ნიშნავს, რომ გავამართლოთ ყველაფერი კარგი თუ ცუდი, რაც კი პროლეტარულს სახელს ირქმევს, არამედ იმას, რომ ვაჩვენოთ, თუ რამდენად არის სოციალიზმის იდეალები და ღირებულებანი ზოგადსაკაცობრიო იდეალებისა და ღირებულებების განხორციელება. გამოვავლინოთ ის, რაც ეწინააღმდეგება სოციალისტური იდეალებისა და ღირებულებების ნამდვილ საზრისს, გამოვიკვლიოთ ამგვარი მოვლენების დაძლევის გზები. ამ თვალსაზრისით მეტად აქტუალური ამოცანაა სოციალისტური კულტურის პოლიტიკური და სამართლებრივი ღირებულებების დახასიათება. კერძოდ, კონტრპროპაგანდისტული თეორიული მუშაობის გაძლიერების მიზნით აუცილებელია, ჯერ ერთი, სრულად დავხასიათოთ პოლიტიკური ღირებულებანი და ნათელი გავხადოთ პოლიტიკურ კულტურაში თანასწორობის ღირებულების ადგილი, მეორეც, გავანალიზოთ თავისუფლება როგორც პოლიტიკური ღირებულება და მისი კავშირი სხვა პოლიტიკურ ღირებულებებთან, კერძოდ, თანასწორობასთან, ვუჩვენოთ მისი სრული რეალიზაციის შეუძლებლობა თანასწორობის რეალიზაციის გარეშე და, მესამე, შეურიგებლად ვებრძოლოთ პიროვნების თავისუფლების შეზღუდვის ყოველგვარ გამოვლინებას, კერძოდ

კრიტიკის ჩახშობის ფაქტებს, ყველაფერს, რაც ხელს უშლის სოციალისტური დემოკრატიის გაფართოებასა და განვითარებას.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს დღეს სამართლიანობის ღირებულების დახასიათებას, მისი ზოგადკულტურული, სამართლებრივი და ეთიკური ასპექტების კვლევას და კიდევ უფრო მეტად — ცხოვრებაში მის სრულყოფილ რეალიზაციაზე ზრუნვას. სკკპ XXVII ყრილობის მზადების პერიოდში და თვით ყრილობის ტრიბუნიდან ითქვა სოციალური სამართლიანობის ყოველგვარ დარღვევასთან შეუირიგებელი ბრძოლის აუცილებლობის შესახებ, კერძოდ, გაუმართლებელი პრივილეგიების პრაქტიკაზე უარის თქმის აუცილებლობის შესახებ.

განსაკუთრებით დიდია სოციოლოგების წინაშე მდგარი ამოცანები. საზოგადოებრივი ცხოვრების მწვავე პრობლემების კვლევას დღეს, რა თქმა უნდა, სოციოლოგიური უზრუნველყოფა სჭირდება და პრაქტიკულ რეკომენდაციებსაც საზოგადოება, უწინარეს ყოვლისა, სოციოლოგებისაგან მოელის. სოციოლოგიური კვლევის გაფართოებისა და გაღრმავების ამოცანა კი რესპუბლიკაში კვლავ მწვავედ დგას. სოციოლოგიური კადრების მომზადება და საზოგადოებრივი ცხოვრების აქტუალურ საკითხებზე ღრმა განმარტოვებელი გამოკვლევების შექმნა ჯერ კიდევ რჩება ჩვენი სოციოლოგების ამოცანად.

დიდი ამოცანები აკისრიათ ფილოსოფოსებსა და ფსიქოლოგებს, სხვა საზოგადოებათმცოდნეებთან ერთად, ჩვენს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში უარყოფითი მოვლენების გაშუქების საქმეში — მათი არსის, მიზეზების ახსნაში, მათი დაძლევის მიმართულებებისა და საშუალებების გარკვევაში. საქმე ეხება არა იმდენად ამ მოვლენათა კლასიფიკაციას, რამდენადაც მათ განხილვას ადამიანის ფუნდამენტურ ტენდენციებთან კავშირში. აქაც ფილოსოფოსების ვალია დაძლიონ დოგმატური წარმოდგენები. საკუთრებასა და საკუთრებით ურთიერთობებზე, მეურნეობის მართვის სოციალისტურ სისტემაზე, წარმოდგენები, რომელთა თანახმად მეურნეობის მართვის ყოველგვარი შეცვლა, თუკი ის გულისხმობს პირადი დაინტერესების ზრდას, სოციალიზმიდან უკანდახევია. როგორც სკკპ ცენტრალური კომიტეტის პოლიტიკურ მოხსენებაშია ნათქვამი, ჩვენი უმაღლესი კრიტერიუმი ამ შემთხვევაში უნდა იყოს ის, რამდენად უზრუნველყოფს მეურნეობის მართვის ესა თუ ის ფორმა სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დაჩქარებას.

უარყოფით მოვლენებთან ბრძოლის გამოცილებლა ადასტურებს იმას, თუ რამდენად რთულია ეს მოვლენები, რამდენად მრავალგვარია მათი კავშირი საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა მხარეებთან და რამდენად კომპლექსური და თანმიმდევრული ბრძოლაა აუცილებელი მათ დასაძლევად, ფილოსოფოსებსა და ფსიქოლოგებმა, ეკონომისტებსა და სამართლისმცოდნეებთან ერთად, უნდა გამოიკვლიონ უარყოფითი მოვლენების ეს კავშირები საზოგადოებრივ ცხოვრებასთან, აგრეთვე ადამიანის ფსიქოლოგიასთან, და აჩვენონ მათთან ბრძოლაში მხოლოდ ადმინისტრაციული ან მხოლოდ პრობავანდისტულ-საავიტაციო მუშაობის არასაკმარისობა.

უარყოფითი მოვლენები დღეს არ წარმოშობილა და არც მხოლოდ ახლა დაისვა მათთან ბრძოლის ამოცანა. ამ მოვლენებთან ბრძოლა სიკეთესა და ბოროტებას შორის მარადიული ბრძოლის გამოვლენაა და მისი დღევანდელი ფორმაც დაკავშირებულია კერძომესაკუთრულ, ინდივიდუალისტურ მსოფლმხედველობასთან, რომელსაც ასევე ერთი და ორი საუკუნის ისტორია როდი

აქვს. სამწუხაროდ, მარქსისტი საზოგადოებათმცოდნეები ნაკლებად იყენებენ მარქსიზმის კლასიკოსთა დიდ თეორიულ მემკვიდრეობას იმის გასაშუქებლად, თუ რა გავლენას ახდენს კერძომესაკუთრული, ქონახე (ფლობაზე) მიმართული ორიენტაცია ადამიანთა ფსიქოლოგიაზე, როგორ ამახივნებს ის პიროვნებას. თითქოს უცნაურია, მაგრამ ფაქტია, რომ ამგვარი ხასიათის უფრო ფუნდამენტური გამოკვლევები ეკუთვნით თანამედროვე დასავლეთის მოაზროვნეებს, რომლებიც, მართალია, აბსტრაქტულად, მაგრამ მრავალმხრივ ახასიათებენ ქონახე ორიენტირებული ადამიანის დაშორებულობას ნამდვილი ადამიანური ყოფნიდან. ახასიათებენ იმას, თუ როგორ უწყობს ხელს ამგვარი ორიენტაცია ადამიანის უკმაყოფილების ზრდას, იწვევს სტრესებს, ფსიქონერვულ მოშლილობას და ა. შ. მარქსისტ მკვლევარებს კი ჯერ არ შეუქმნიათ ამ მიმართულებით სერიოზული გამოკვლევები.

უარყოფითი მოვლენების სირთულე ისიც არის, რომ ისინი დაკავშირებულია ნაკლოვანებებთან იდეურ-აღმზრდელით საქმიანობაში, მშრომელთა მსოფლმხედველობის ფორმირებაში. როგორც მ. ს. გორბაჩოვის მოხსენებაშია ნათქვამი, ჩვენი იდეოლოგიურ-პროპაგანდისტული მუშაობა ხშირად ორიენტირებულია რაოდენობრივ მაჩვენებლებზე. „ათიათასობით და ასიათასობით პროპაგანდისტი, აგიტატორი, პოლიტინფორმატორი, წრე და სემინარი, ყურნალ-გაზეთების მილიონიანი ტირაჟები, ლექციების მილიონიანი აუდიტორიები. კეთილი და პატიოსანი, მაგრამ ზომ არ ქრება ჭრელი ციფრებისა და ღონისძიებების ზღვაში ცოცხალი ადამიანი?“ ამ კითხვაზე ალბათ ის პასუხი უნდა გავცეთ, რომ ხშირად სწორედ ასეც ხდება. ჩვენ საკმაო სიღრმით არ ვიკვლევთ მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბების კანონზომიერებებს, არ ვითვალისწინებთ იმ უარყოფით გავლენას, რასაც ახდენს ადამიანთა მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებაზე იდეოლოგიურ თუ ორგანიზაციულ მუშაობაში დაშვებული შეცდომები და ამ შეცდომების მიჩქმალვის ცდები. სრულიად დროულად იქნა გახსენებული სკკპ XXVII ყრილობაზე ვ. ა. ლენინის სიტყვები: „ჩვენი ძალა სიმართლის თქმაშია“. „წარსულის პასუხისმგებლური ანალიზი, — ნათქვამია მ. ს. გორბაჩოვის მოხსენებაში, — გვიკვლავს მომავლის გზას, ხოლო ნახევრადსიმართლე, რომელიც მორცხვად უვლის გვერდს მახვილ კუთხეებს. აფერხებს რეალური პოლიტიკის გამომუშავებას, ხელს უშლის ჩვენს წინსვლას“, ხელს უშლის, რადგან არყევს ჩვენი იდეალებისა და ღირებულებების რწმენას, ხელს უწყობს ცინიზმისა და ინდივიდუალიზმის დამკვიდრებას.

უარყოფითი მოვლენები მნიშვნელოვანწილად კერძომესაკუთრულ ტენდენციებთან არის დაკავშირებული, მაგრამ მათზე როდი დიავანება. ეს მოვლენები თავს იჩენს აგრეთვე ადამიანთა ურთიერთობაში, კერძოდ, ადამიანთა ეროვნულ ურთიერთობაშიც. სკკპ XXVII ყრილობის პოლიტიკურ მოხსენებაში სამართლიანად იყო აღნიშნული, რომ მიღწევებმა ეროვნულ ურთიერთობათა განვითარებაში არ უნდა შექმნას ეროვნული პროცესების უპრობლემობის წარმოდგენა, რომ საჭიროა „განსაკუთრებული პოლისხმირება და წინდახედულობა ყველაფერში, რაც ეხება ეროვნულ პოლიტიკას, თითოეული ერისა და ერების ინტერესებს, ადამიანის ეროვნულ გრძობებს და ამავე დროს პრინციპული ბრძოლა ეროვნული შეზღუდულობისა და ყოყმანობის, ნაციონალიზმისა და შოკინიზმის ყველაწილი გამოვლინების წინააღმდეგ, რა სამოსელშიც არ უნდა იყვნენ ისინი გახვეულნი“. ეროვნულ შეზღუდულობასა და

ყოყოჩობას, ნაციონალიზმსა და შოვინიზმს გარკვეულად ხელს უწყობს არასწორი წარმოდგენები ერისა და კულტურის ბუნებაზე, მაგალითად, ერისა და მისი კულტურის თავისებურების ახსნა ბუნებრივ-ბიოლოგიური ფაქტორებით, ამგვარ ახსნას კი ამა თუ იმ ფორმით ვხვდებით ჩვენს სამეცნიერო და პოპულარულ ლიტერატურაში. კულტურის ისტორიისადმი მიძღვნილ ნაშრომებში ავტორები, როგორც წესი, სწორად აღნიშნავენ ხოლმე იმ წვლილს, რაც მათმა მშობლიურმა კულტურამ შეიტანა მსოფლიოს საგანძურში, მაგრამ ზოგჯერ უგულებელყოფენ იმ ვითარებას, რომ ყოველი ერის კულტურა, მიუხედავად მისი წვლილისა კულტურის ისტორიაში, განუმეორებელია და ამდენად თავისი ადგილი უკავია მსოფლიო კულტურაშიც. როდესაც სხვა ხალხთა კულტურის მოღვაწეებზე მსჯელობენ, ავტორებს ზოგჯერ ავიწყლებათ, რომ ეს მოღვაწეებიც თავიანთი ერების სიამაყეს შეადგენენ და ამიტომ მათი უდიერად მოხსენიება ისევე შეურაცხყოფელი იქნება სხვა ერისათვის, როგორც ვინმეს მიერ მისი ეროვნული სიამაყისადმი ქედმაღლური დამოკიდებულების გამოქვადება.

უდიდესი ყურადღება დაუთმო ყრილობამ ე. წ. გლობალურ პრობლემებს და მათ შორის უმთავრესს — თერმოზირთვეული კატასტროფის თავიდან აცილებისა და განიარაღების პრობლემას.

გლობალურ პრობლემებს ფილოსოფიური ასპექტებიც აქვს და მათი გადაჭრის გზების ძიებაში ფილოსოფოსებმაც უნდა თქვან თავიანთი სიტყვა. ჩვენში კი ამ პრობლემებს გაკვრით თუ ვახსენებთ ხოლმე. დროა სერიოზულად მოვკიდოთ ხელი მათ შესწავლას. პარტიის XXVII ყრილობის მასალებში უდიდეს სტიმულს იძლევა ამისთვის. ფილოსოფიის ინსტიტუტმა კარგა ხანია თავისი მუშაობის ცენტრში ადამიანის, კულტურისა და ღირებულებათა პრობლემა მოაქცია. გლობალური პრობლემები კი (გამაღებული შეიარაღება და მესამე მსოფლიო ომის საფრთხე, ეკოლოგიური, ენერგეტიკული, სასურსათო კრიზისები, წინააღმდეგობის გამწვავება განვითარებად ქვეყნებსა და კაპიტალისტურ სახელმწიფოებს შორის და სხვ.) სწორედ ადამიანის, მისი კულტურისა და ღირებულებების არსებობას უქმნიან საფრთხეს. ამ პრობლემათა ღრმა დამუშავება ერთ-ერთი გზაა ფილოსოფიური მუშაობის მჭიდრო დაკავშირებისა ცხოვრების საპრობროტო საკითხებთან.

საზოგადოებათმცოდნეობა დღეს დიდად არის დაინტერესებული კულტურის საკითხებით, ბევრი იწერება როგორც კულტურის თეორიაში, ისე კულტურის ისტორიაში. ამ მხრივ შეიძლება გარკვეულ მიღწევებზეც ვილაპარაკოთ, მაგრამ სამწუხაროდ ყოველთვის მაღალ დონეზე არა გვაქვს თვით მეცნიერული კვლევისა და მისი შედეგების განხილვის კულტურა. კარგად არის ცნობილი, რომ საზოგადოებათმცოდნეობაში ზოგჯერ ადგილი აქვს არაკომპეტენტობას, რომ რეცენზენტების, რედაქტორებისა და გამომცემლობების მომთხოვნელობის დაქვეითების შედეგად ზოგჯერ მკითხველს ვაწვდით მოუზადებელ, კუროზული შეცდომების შემცველ წიგნებსა და წერილებს. ასეთი რაიმესაგან არც ფილოსოფიური და ფსიქოლოგიური მეცნიერებაა დაზღვეული. სამწუხაროდ, ამგვარი, ელემენტარული შეცდომების შემცველი წიგნი ზოგჯერ არათუ კრიტიკის საგანი არ ხდება, არამედ მასზე დიოთრამბებით საესე რეცენზიები იბეჭდება. ამგვარი ვითარება, რა თქმა უნდა, ვერ აამაღლებს ჩვენი მეცნიერების პრესტიჟს. ჩვენს პრესაში იშვიათად იბეჭდება პრინციპული კრიტი-

კის შემცველი რეცენზიები ფლოსოფიურ და ფსიქოლოგიურ წიგნებზე, იშვიათად ეწეობა წიგნების განხილვა, დისკუსიები. საკმარისია აღინიშნოს, რომ ჩვენს ეურნალში სამი წლის წინ წამოწყებული დისკუსია ფილოსოფიური ცოდნის თავისებურების საკითხზე ფაქტიურად ისე შეწყდა, რომ ნამდვილი კამათი არ გაშლილა. აქაც, ალბათ, გამოვლინდა ინერტულობა, რამაც საზოგადოებრივი ცხოვრების მრავალ დარგს დაამჩნია კვალი. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ მიუხედავად მრავალი საკოორდინაციო საბჭოს არსებობისა, ჯერ კიდევ სუსტია კავშირი საზოგადოებათმცოდნეობის სხვადასხვა დარგებს შორის, ხოლო მეცნიერთა და შემოქმედებით ორგანიზაციებს შორის მჭიდრო თანამშრომლობის ნაცვლად იშვიათი არ არის გაუგებრობაზე დამყარებული დავა და კინკლაობა მათ შორის.

ფილოსოფიური კვლევა საქართველოში უკანასკნელ დროს მნიშვნელოვნად არის ორიენტირებული აქტუალურ სოციალურ-პოლიტიკურ პრობლემატიკაზე. დიდ ყურადღებას აქცევენ ქართველი ფილოსოფოსები თვით ფილოსოფიისა და ცხოვრების ურთიერთობის გააზრებას, ადამიანისა და მისი კულტურის პრობლემებს. მაგრამ, როგორც ჩანს, ამ მიმართულებით საჭიროა მეტი მიზანდასახულობა, გაბედულება და მწვავე ცხოვრებისეული პრობლემების კვლევა. ისიც უნდა ითქვას, რომ ჩვენი საზოგადოებათმცოდნეები, კერძოდ ფილოსოფოსები და ფსიქოლოგები, აქტიურად ეხმარებიან რესპუბლიკაში მიმდინარე პროცესებს, ისინი თავიანთ პუბლიკაციებსა და სამეცნიერო-პრაქტიკულ რეკომენდაციებში აყენებენ კერძომესაკუთრულ ტენდენციებთან ბრძოლის, იდოლოგიური მუშაობის გაუმჯობესების, სოციალური სამართლიანობის პრინციპების დაცვისა და განმტკიცების ღონისძიებებს, მაგრამ, ერთი მხრივ, სათანადო ორგანოები ყოველთვის ვერ იჩენენ დაინტერესებას, ხოლო მეორე მხრივ, თვით მეცნიერთა და სამეცნიერო დაწესებულებებს მართებთ გამოამყვანონ მეტი სიმტკიცე და ენერჯია, რათა მათი წინადადებანი გატარდნენ ცხოვრებაში.

ახალი რთული ამოცანების გადასაწყვეტად აუცილებელია მეცნიერული შრომის ორგანიზაციის გარდაქმნაც. ჩვენს ინსტიტუტებს უახლოეს ხანში მოუხდებათ განახორციელონ ამგვარი გარდაქმნის ღონისძიებანი, რომელთაც ხელი უნდა შეუწყონ შრომის მორალური და მატერიალური წახალისების ფორმების სრულყოფას. რა თქმა უნდა, მეცნიერული შრომა თავისებურია და მისი მართვის სფეროში არ შეიძლება მექანიკურად გადმოვიტანოთ მატერიალური წარმოების სფეროში გამართლებული მეთოდები, მაგრამ ზოგი რამის სესხება კი მიზანშეწონილი ჩანს. კერძოდ ის კურსი, რომ საწარმოები არ უნდა მუშაობდნენ საწყობებისა და თაროებისათვის, გარკვეული მოდიფიკაციით შეიძლება გავავრცელოთ მეცნიერებაზეც. აქაც შეიძლება ითქვას, რომ მეცნიერული ნაშრომები არქივებისა და კარადებისათვის არ უნდა იქმნებოდეს, რომ მეცნიერული შრომა საბოლოო შედეგით — პუბლიკაციებით უნდა შეფასდეს. მაგრამ ამავე დროს არ შეიძლება ამ სფეროშიც მხოლოდ რაოდენობრივი მაჩვენებლების მიხედვით ვიმსჯელოთ — ე. ი. წიგნების სიდიდისა და წონის მიხედვით. აქაც უმთავრესად ხარისხობრივი მაჩვენებლებით უნდა ვხელმძღვანელობდეთ, ხოლო ამისი კრიტერიუმების დადგენაც ისევე ჩვენივე ვალაია.

საზოგადოებრივი პრაქტიკის მრავალ ამოცანათა გადაწყვეტაში განუხრელად იზრდება და შემდგომში სულ უფრო გაიზრდება ფსიქოლოგიური მეცნიერების ხვედრითი წონა, რადგან ის უშუალოდ არის დაკავშირებული ადამიანური ფაქტორის როლის ამალღებასთან. უპირველეს ყოვლისა, მხედველობაში მისაღებია ისეთი საკითხი, როგორც არის ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკის ინტენსიური მიმართულებით განვითარება, რაც დაკავშირებულია არა მარტო ტექნიკისა და ტექნოლოგიური პროცესების სრულყოფასთან, არამედ, უმეტესად, შრომის პროცესში ადამიანთა ინციდიენტების და დამოუკიდებლობის მნიშვნელობის გაზრდასთან, სახალხო მეურნეობის ორგანიზაციის და მართვის ახალი ფორმების განვითარებასთან, დაბოლოს საკუთრივ შრომის მიმართ ადამიანის დამოკიდებულების შეცვლასთან. ადამიანის ფაქტორთან არის დაკავშირებული სოციალისტურ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა შემდგომი განვითარება, ჩვენი დემოკრატიის ფართო შესაძლებლობათა უფრო სრულყოფილი რეალიზაცია და თვით საბჭოთა ადამიანის ყოველმხრივი განვითარება.

სკკპ XXVII ყრილობის მიერ დასახულ ძირეულ ამოცანათა გადაწყვეტა ადამიანთა შეხედულებების გარდაქმნასაც გულისხმობს, რაშიც ფსიქოლოგიურ მეცნიერებას ბევრი რამის ვაკეთება ევალება. იდეოლოგიური მუშაობის ფსიქოლოგიური მხარის სრულყოფა ფრიად აქტუალურ პრობლემას წარმოადგენს, მისი მნიშვნელობა დროთა განმავლობაში უფრო გაიზრდება. ეს გამოწვეულია იმით, რომ განუხრელად იზრდება საბჭოთა ადამიანების ზოგადსაგანმანათლებლო, კულტურული და პოლიტიკური დონე, რაც, თავის მხრივ, მოითხოვს იდეოლოგიური მუშაობის მეთოდური და შინაარსობრივი მხარის თვისობრივ სრულყოფას. დღევანდელ დღეს იდეოლოგიური მუშაობა აუცილებლობით მოითხოვს ჩვენს საზოგადოებაში არსებული თეორიული და პრაქტიკული პრობლემების ღრმა და ყოველმხრივ ანალიზს, მხედველობაში უნდა იყოს მიღებული საკითხების არა მხოლოდ შინაარსობრივი მხარე, არამედ მოვლენებისადმი თანამედროვე ადამიანის შემფასებლური დამოკიდებულების ფსიქოლოგიური თავისებურებანიც.

პოლიტიკური ცნობიერების ძირითად კომპონენტად, სოციალური და პოლიტიკური მოვლენების შესახებ ცოდნისა და შეხედულებათა გარდა, გვევლინება მათ მიმართ ადამიანის პიროვნული დამოკიდებულება, რომელიც სოციალური განწყობის ცნებით არის ცნობილი. აღსანიშნავია, რომ განწყობის თეორიის მიმდევრების მიერ ინტენსიურად შეისწავლება სოციალურ განწყობათა ფორმირების და შეცვლის კანონზომიერებანი, რომელთა მიყენება იდეოლოგიური მუშაობისადმი უდავოდ ამაღლებს მის ეფექტურობას. მაგრამ, როდესაც ლაპარაკია იდეოლოგიური მუშაობის პრაქტიკული მხარის გაუმჯობესების შესახებ, ზშირად ნათლად არ არის გაცნობიერებული, რომ პოლიტიკური ცოდნა და სოციალური განწყობა პოლიტიკური მოვლენების მიმართ ერთი და იგივე არ არის. იდეოლოგიურ მუშაობაში უპირატესად ძირითადი აქცენტი გადატანილია მხოლოდ პოლიტიკურ განათლებაზე, მაშინ როდესაც აუცილებელია სპეციალური იდეურ-აღმზრდელობითი სისტემის შექმნა, რომელსაც შესაბამისი პროგრამები და მეთოდები ექნება. ამ მიმართულებით ფსიქოლოგიურ მეცნიერებას ბევრი რამ აქვს გასაკეთებელი.

ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკის ინტენსიური განვითარების საკითხი ძირითადია პარტიის შინაგანი პოლიტიკის თვალსაზრისით. ამ მიმართულებით ფსიქოლოგიის წინაშე მრავალ ამოცანათა შორის უპირველესი დაკავშირებულია მართვის პროცესების სრულყოფასთან. ამასთან დაკავშირებით, სკკპ XXVII ყრილობაზე მძაფრად დაისვა საკითხი კადრებთან მუშაობის თვისებრივი გაუმჯობესების შესახებ, რაც დაკავშირებულია წარმოებათა ინიციატურობის, პასუხისმგებლობისა და დამოუკიდებლობის შემდგომ განვითარებასთან, ყველაფერი ეს აუცილებელს ხდის ახლებურად იქნეს გააზრებული ფსიქოლოგიის როლი საკადრო პოლიტიკის დაგეგმვისა და რეალიზაციის საქმეში. დღეს ნათელი ხდება პროფესიული დიაგნოსტიკის ღრმა მეცნიერული შესწავლის აუცილებლობა, კადრების შერჩევაში და მომზადებაში ფსიქოლოგიური მაჩვენებლების გამოყენების საჭიროება. საკითხი ეხება კადრების შერჩევას ჩვენი საზოგადოების ყველა სფეროში საეარაუდო ცვლილებების თვალსაზრისით, რაც არსებითად აფართოებს ფსიქოლოგიური მეცნიერების ამოცანათა მასშტაბს. თუ აქამდე შესაბამისი კვლევა იფარგლებოდა შედარებით განსაზღვრულ პროფესიათა შესწავლით და უპირატესად ყურადღებას ამახვილებდნენ პროფესიული ვარგისობის ფსიქოფიზიოლოგიური თვისებების შესწავლაზე, აქამდე აუცილებელი გახდა, უპირველეს ყოვლისა, პროფშერჩევის და პროფმომზადების უფრო ექსტენსიური კვლევა. ერთი მხრივ, აუცილებელია სრულყოფით კადრებთან აღმზრდებლობითი მუშაობა, ხოლო მეორე მხრივ, უზრუნველყოფით კადრების განაწილების საკითხი მეცნიერულად დასაბუთებული მაჩვენებლების მეშვეობით.

ნებისმიერი საქმიანობის ეფექტური წარმართვა გულისხმობს არა მარტო ცოდნას და გამოცდილებას, არამედ ისეთ ფსიქოლოგიურ მახასიათებლებს, როგორც არის საქმისადმი და პროფესიისადმი ერთგულება, ამოცანათა მასშტაბის განჭვრეტა, მათი პოლიტიკური პოზიციიდან შეფასების უნარი. აღნიშნული თვისებების გამოვლენას არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება კადრების განაწილებასა და პროფესიული მომზადების ეფექტურ წარმართვაში. აღნიშნული ამოცანის გადაწყვეტაში დიდი როლი უნდა შეასრულოს ფსიქოლოგიამ, სოციალური სამართლიანობის საკითხს, რომელსაც სკკპ XXVII ყრილობაზე დიდი ყურადღება დაეთმო, ფსიქოლოგიური ასპექტიც აქვს. დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ იმის მიხედვით, თუ რამდენად სამართლიანად მიაჩნია ადამიანს ცხოვრებისა და შრომითი საქმიანობის პირობები, არსებითად იქნება განსაზღვრული მისი დამოკიდებულება საზოგადოების მოთხოვნებსა და საკუთარი ვალდებულებების მიმართ.

სამწუხაროდ, სოციალური სამართლიანობის საკითხის ფსიქოლოგიური მხარე ჭერჭერობით არ გამხდარა საბჭოთა ფსიქოლოგების ინტენსიური კვლევის საგანი. ამ მხარეს კი არსებითი მნიშვნელობა აქვს. სოციალური სამართლიანობა გულისხმობს, რომ საზოგადოებრივ და მატერიალურ ღირებულებათა განაწილება უნდა ეფუძნებოდეს ობიექტურ და სამართლიან პრინციპს: „ყველაათვის — უნარების მიხედვით, ყველას — შრომის მიხედვით“. ნათელია, რომ აღნიშნული პრინციპიდან ყოველგვარი გადახვევა იწვევს ისეთ მნიშვნელოვან ფსიქოლოგიურ შედეგებს, როგორც არის შრომისადმი უარყოფითი დამოკიდებულება, მის მიმართ დანტერესების დაქვეითება, რაც, თავის მხრივ, იწვევს მნიშვნელოვან დანაკლისს სახალხო მეურნეობაში და უარყოფით გავლენას ახდენს ადამიანთა ზნეობრივ და იდეურ-პოლიტიკურ აღზრ-

დახე. ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით საგულისხმოა არა მარტო ის, თუ როგორ ხორციელდება ამ პრინციპის მეორე ნაწილი (ანაზღაურება შრომის მიხედვით), არამედ ისიც, თუ რამდენად აქვს ადამიანს თავისი უნარების გამოვლენის საშუალება, რასაც პრაქტიკული საქმიანობის დროს ხშირად არ ეთმობა სათანადო ყურადღება. საკუთარი უნარების გამოვლენის შეუძლებლობა განაპირობებს დიდ ფსიქოლოგიურ ცვლილებებს. თუ ადამიანი საზოგადოებრივ ცხოვრებაში არ არის ჩართული თავისი უნარების შესაბამისად, მან, თუნდაც მაღალ სოციალურ და მატერიალურ ანაზღაურებას ღებულობდეს, მთლიანი ვითარება შეიძლება შეათვისოს როგორც უსამართლო, რაც თავის მხრივ გავლენას მოახდენს ადამიანის საქმისადმი დამოკიდებულებაზე, მის მიერ სოციალური სამართლიანობის შეფასებაზე. როგორც ვხედავთ, ამ სფეროში ფსიქოლოგიურ მეცნიერებას ბევრი სათქმელი აქვს და უფრო მეტი გასაკეთებელი.

სოციალისტური საზოგადოების განვითარებისათვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ისეთი რთული და მრავალმხრივი მოვლენის შესწავლას, როგორც არის საბჭოთა ადამიანის ცხოვრების წესი. მასში, უპირველეს ყოვლისა იგულისხმება ჩვენი საზოგადოების იდეოლოგიურ და ზნეობრივ ღირებულებათა მიმართ პიროვნების დამოკიდებულება, დამოკიდებულება შრომის მიმართ, მატერიალური და სულიერი მოთხოვნილებების გონივრული და თანამედროვე გაგება. სოციალიზმის პირობებში ჯერ კიდევ არსებობს ნაკლოვანებანი მოსახლეობის მატერიალური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებაში, რომლის აღმოფხვრის ნათელი სტრატეგია დასახა სკკპ XXVII ყრილობამ. დღეს პირველ პლანზე წამოწეულია წარმოების მაჩვენებლების არა რაოდენობრივი მხარე, არამედ მისი თვისებრივი მონაცემები. ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით დიდ მნიშვნელობას იძენს ცხოვრების მატერიალური მხარის თავისებური ფეტიშიზაცია, სახმარ ღირებულებათა გარდაქმნა გაუკუღმართებულ სოციალურ ღირებულებებად. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ზოგიერთი ადამიანის ინტერესები არსებითად გამოხატავენ ეგოისტურ, მეშინაურ ცხოვრებისეულ ორიენტაციებს. ამგვარი მოვლენები უცხოა ჩვენი საზოგადოების ბუნებისათვის, ამიტომ აღნიშნული ორიენტაციების აღმოფხვრა დიდ მნიშვნელობას იძენს. უნდა გავითვალისწინოთ ის, რომ აღნიშნული ტენდენციების ძირითად საფუძველს წარმოადგენს სოციალურ-ფსიქოლოგიური ფაქტორები, რაც ფსიქოლოგიის კონკრეტულ ამოცანებზეც მიუთითებს.

სოციალისტურ საზოგადოებაში ცხოვრების წესის პრობლემების შესწავლა, სოციალისტურ ურთიერთობათა დამახინჯების ფსიქოლოგიურ მხარეთა გამოვლენა და საზოგადოებრივი პრაქტიკისათვის სათანადო მეცნიერულად დასაბუთებული რეკომენდაციების შემუშავება — დღევანდელი დღის აქტუალური პრობლემებია, რომელთა გადაწყვეტაში დიდი როლი უნდა შეასრულოს ფსიქოლოგიამ.

* * *

ფილოსოფიურ და ფსიქოლოგიურ მეცნიერებათა, ისევე როგორც მთლიანად საზოგადოებათმცოდნეობის, წინაშე სკკპ XXVII ყრილობამ უმნიშვნელოვანესი ამოცანები დასახა. ამ ამოცანებს წარმატებით, რომ გავართვათ თავი, საჭიროა დაეძაბოთ მთელი ჩვენი ძალები, დაედლობოთ ინერტულობისა და პასიურობის ტენდენციები. მხოლოდ ამ პირობით შევძლებთ საგრძნობი წვლილი შევიტანოთ საზოგადოებრივი განვითარების საქმეში.

150 წელი ნ. ა. დობროლიუბოვის დაბადებიდან

19-ე საუკუნის ცნობილი რუსი რევოლუციონერ-დემოკრატი ნ. ა. დობროლიუბოვი აქტიურად და მყისვე ეხმარებოდა ყველა მნიშვნელოვან მოვლენას საზოგადოებრივ ცხოვრებაში და, მათ შორის, მეცნიერული აზროვნების განვითარების დარგში. 1859 წელს დაიბეჭდა გაბრიელის (იმჭერად დავით-გარეჯის არქიმანდრიტის, თბილისის სასულიერო სემინარიის პროფესორის, შემდეგში — ეპისკოპოსის, ერისკაცობაში — გერასიმე ქიქოძის) წიგნი „Основания опытной психологии“. ეს რუსეთში პირველი წიგნი იყო, სადაც ავტორმა არსებითად დაგმო გონებაჭვრეტითი ფსიქოლოგიის უკანონო უნივერსალიზაცია და მოითხოვა გზა გახსნოდა ემპირიულ კვლევას ფსიქოლოგიაში. ამავე დროს ამ წიგნში გაბრიელი ავითარებს ე. წ. ფიზიოლოგიური ფსიქოლოგიის იდეას, იკვლევს და ამოცანად სახავს გამოკვლეულ იქნეს ყველა ფსიქიკური ფუნქციისა და მოვლენის ფიზიოლოგიური საფუძვლები. მიუხედავად ასეთი არაკლერიკალური სულისა, წიგნი, როგორც მაღალ მეცნიერულ დონეზე დაწერილი თხზულება, დამკვიდრდა როგორც ფსიქოლოგიის სახელმძღვანელო. გაბრიელის ეს თხზულება, როგორც აქედან ჩანს, მატერიალისტური ფსიქოლოგიის მძლავრ ნაკადს შეიცავდა, რის გამოც, გასაგებია, მან ნ. ა. დობროლიუბოვის ყურადღება მიიპყრო, რომელმაც სულ მალე რეცენზია უძღვნა წიგნს ჟურნალ „სოვრემენნიკში“ (1859 წ., № 3), რომლის კრიტიკული ბიბლიოგრაფიულ ნაწილს თვითონვე ხელმძღვანელობდა.

საჭიროდ მიგვაჩნია დობროლიუბოვის ამ რეცენზიაში, რომლის ჩვენეულ ქართულ თარგმანსაც ქვემოთ ვაქვეყნებთ, მკითხველის ყურადღება მივაქციოთ შემდეგ გარემოებებს.

ნ. ა. დობროლიუბოვი ეთანხმება წიგნის ავტორის ძირითად იდეას ცდილურ ფსიქოლოგიის მეთოდის დამკვიდრების აუცილებლობის შესახებ, მაგრამ აკრიტიკებს მას იმისათვის, რომ ეს ცდა წიგნში ბოლომდე არაა მიყვანილი.

უფრო არსებითია უთანხმოება ფსიქოფიზიკურ პრობლემაზე. დობროლიუბოვს მოსწონს გაბრიელის წიგნის მატერიალისტური ტენდენცია, რაც გამოიხატება იმის მტკიცებაში, რომ ყოველ ფსიქიკურს აქვს მატერიალური, ფიზიოლოგიური საფუძვლები, რომ ასეთ საფუძვლებს შეადგენენ სხეულებრივი პროცესები, გრძნობის ორგანოებსა, ნერვული გადაცემის გზებსა და თავის ტვინში მიმდინარე პროცესები და ადამიანის სხვა ორგანოებში წარმოქმნილი სხეულებრივი მოვლენებიც. მაგრამ გაბრიელი ყველგან ამტკიცებს, რომ ფსიქიკური არ დაიყვანება სხეულებრივზე, რომ ვერც გრძნობის ორგანოები, ვერც ნერვული პროცესები და, კერძოდ, ტვინი ვერ გვაძლევენ შეგრძნებას როგორც ფსიქიკურ ფაქტს. დობროლიუბოვი აკრიტიკებს გაბრიელის ამ შეხედულებას და ცდილობს საბუთები მოიყვანოს იმის დასამტკიცებლად, რომ ფსიქიკური (შეგრძნება) ბოლომდე დაიყვანება უმაღლესად ორგანიზებულ მატერიაზე — ტვინზე, როგორც მისი თვისება. მსგავს თვალსაზრისს ავი-

თარებდნენ შემდეგდროინდელი ფიზიოლოგი მკვლევარები სეჩენოვი და, განსაკუთრებით, პავლოვი. ამ მიმართულებას, როგორც ცნობილია, დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ფსიქიკის ფიზიოლოგიური საფუძვლების კვლევის განვითარებისათვის და იმ დროისათვის სერიოზული ფილოსოფიური თეორიის პრეტენზიის მქონე სპირიტუალისტური კონცეფციის შემოტევისაგან მატერიალისტური თეორიის დაცვისათვის. თუმცა ეს მიმართულება თავისუფალი არ იყო მექანიცისტური მატერიალისტური რედუქციონიზმის შეცდომისაგან. უნდა აღინიშნოს, რომ ფიზიოლოგიურზე ფსიქიკურის დაყვანის წინააღმდეგ ბრძოლაში, რომელიც თავისთავად ნიშნავს რედუქციონიზმისაგან თავის დაღწევას, გაბრიელი ხელმძღვანელობს უპირატესად ემპირიული ფაქტებითა და ვითარებებით, თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ დობროლიუბოვიც ცდიხულ საბუთებს უპირისპირებს მას და ასეთივე საბუთების უკმარობაზე მიუთითებს სარეცენზიო წიგნში.

ზოგიერთი ფიზიოლოგიური წარმოდგენა, რომლებიც რეცენზიაში გვხვდება, დღეს, მართალია, მოძველებულია, მაგრამ ეს ისტორიულად ყოველთვის ასეა — რამდენიმე ხნის შემდეგ დღევანდელი ბევრი კერძო ფიზიოლოგიური წარმოდგენა, უდავოდ, ასეთსავე შეფასებას დაიმსახურებს. თუმცა ჩვენს შემთხვევაში, როგორც ხშირად ხდება საერთოდ, ეს სულაც არ ნიშნავს იმ ზოგადი ვითარების სიმცდარეს, რომელიც ამ კერძო წარმოდგენებითაა გადმოცემული.

ოთარ ტაბიძე

18284

საქართველოს
აкадеმიის
გეოლოგიის
ინსტიტუტი

ნ. ა. ღობროლიშვიცი

„ცდინაშული ფსიქოლოგიის საფუძვლები“ არქიმანდრიტ გაბრიელის (ქიქოძის) თხზულება

ფაქტები კი არ უნდა მოვარგოთ წინასწარ გამოგონებულ კანონს, არამედ თვითონ კანონი უნდა გამოვიყვანოთ ფაქტებიდან მათზე ძალდატანების გარეშე: ეს იმდენად მარტივი და ყველასთვის გასაგები ჭეშმარიტებაა, რომ მას, ბოლო დროს, ყველა აღიარებს. თუმცა ამ ჭეშმარიტებასთან უფრო ხშირად წინააღმდეგობაში მოდიან და, რაც უფრო დასაანანია, წინააღმდეგობაში მყოფნი ხშირად თვითონ ქადაგებენ მას. როგორ შეიძლება, ამბობენ ისინი, დავიწყეთ იქედან, რაც კვლევა-ძიების შედეგი უნდა იყოს: ფაქტები, ფაქტები—აი, საიდან უნდა დავიწყეთ! მაგრამ დააკვირდები და ნახავ, რომ დანასაკვი მათ დიდი ხანია მზადა აქვთ, ფაქტები კი ისე, მხოლოდ ფორმალობისათვის მოპყავთ, მოსაჩვენებლად. კიდევ არაფერი, ეს ფაქტები რომ თანხმობაში იყვნენ დანასაკვანთ, მაშინ ის მაინც შეიძლებოდა გვეფიქრა, რომ ყოველივე ამას უფრო მეტი სიცხადისთვის ჩაღიან, მაგრამ ეს ზომ ასე არ არის: ფაქტებსა და დანასაკვებს ერთმანეთთან საერთო არაფერი აქვთ. უფრო მეტიც: აბა, ვინმემ გაბედოს ამ ბატონებს მიუთითოს მათი მსჯელობების არათანმიმდევრულობა და თვითნებურობაზე და მას წამსვე უმეცარს უწოდებენ, და, ის კი არა, შეიძლება არაკეთილისმზრახველადაც მონათლონ იგი. მათ აკვიატებითაღ *Idee fixe* და, რაც არ უნდა აუხსნა, მაინც თავისას გაიძახიან, ხოლო თუ ისინი რაიმე ისეთს წააწყდებიან, რაც მათი თეორიით ვერ აიხსნება, ამას ისინი არად მიიჩნევენ: მაშინვე იმაზე მიუთითებენ, რომ ქვეყნად ბევრი რამ არის მიუწვდომელი ჩვენი უძლური გონებისათვის, რომ საიდუმლოებასა და ამოუცნობს ჩვენ ყოველ ფეხის ნაბიჯზე ვაწყდებით, და ამით საქმეს დამთავრებულად მიიჩნევენ. თავისთავად გასაგებია, რომ მეცნიერება არაფერს არ უნდა ელოდეს ასეთი მკვლევარებისგან, რომ აქ ლაპარაკიც არ შეიძლება რაიმე პროგრესზე.

არქიმანდრიტ გაბრიელის წიგნი, კაცმა რომ თქვას, ახალს არაფერს გვეუბნება ძველ ფსიქოლოგიათა წინააღმდეგ. მაგრამ იგი მათგან განსხვავდება გადმოცემის მეთოდით და ფიზიოლოგიური ფაქტების შედარებით დიდი რაოდენობით, რაც მის უდავო ღირსებას შეადგენს. სამწუხარო მხოლოდ ისაა, რომ ავტორი ამ ფაქტებს ცალმხრივი თვალსაზრისით განიხილავს; მის მიერ მოყვანილი ბევრი საწინააღმდეგო აზრის საპასუხოდ მხოლოდ არაპირდაპირ პასუხს იძლევა, ზოგიერთ მეტად მნიშვნელოვან საკითხს კი საერთოდ გადაუჭრელად ტოვებს.

თავის წიგნს ავტორი გარეგანი შეგრძნებების ანალოზით იწყებს. ამასთან იგი საკმაოდ დეტალურად ლაპარაკობს თითოეული გრძნობის ორგანოს აკვებუ-

ლების შესახებ და იძლევა თვითონ აღქმის პროცესის ახსნას. იგი ამტკიცებს, რომ თვალი კი არ ხედავს საგნებს, ყურები კი არ ისმენს ბგერას, არამედ ამ ორგანოების მიერ გარე საგნებიდან მიღებული შთაბეჭდილებები მგრძნობიარე ნერვების მეშვეობით გადაეცემა ტვინს. ამასვე აძბობს იგი სამი დანარჩენი გრძნობის აღქმათა შესახებაც. ყოველივე ეს ჭერჭერობით, ჩანს, დამაკმაყოფილებელია. მაგრამ შეუძლებელია დავეთანხმით ავტორის შემდგომ აზრს, ყოველ შემთხვევაში, იმ მტკიცებებს, რომლებიც მას მოჰყავს. აფასებს რა გრძნობადი აღქმის მთელ პროცესს, იგი მიდის იმ დასკვნამდე, რომ თვითონ ტვინიც კი არ შეიძლება ვცნოთ შემგრძნებ საწყისად. ჩვენ ხალისით დავეთანხმებოდით ამ დებულებას, ავტორი თუ სინამდვილეში დაასაბუთებდა მას. არ შეიძლება საკითხი მხოლოდ ნახევრად გადაწყვიტო და ამავე დროს ამტკიცებდე, რომ ის საბოლოოდაა გადაჭრილი. ამან შეიძლება შეაცდინოს გონება-ჩლუნგი ადამიანები; ხოლო ვისაც ცოტა საღი აზროვნება მაინც აქვს, საეჭვოა იგი დააკმაყოფილოს ამ სანახევრო გადაწყვეტამ. საჭიროა ნათქვამი დასაბუთებულიც იქნეს. მარტო სიტყვისა კი დღეს აღარავის სჯერა.

იმის (როს ტვინი არ არის შემგრძნები საწყისი) მთავარ და საკმარის საბუთს, — ამბობს ავტორი, — ვპოულობთ ჩვენი შეგვრძნებების ერთიანობასა და სიმარტივეში, ერთიანობასა და სიმარტივეში, ერთიანობასა და სიმარტივეში, რომელიც ასე ეწინააღმდეგება ტვინისა და მთელი ნერვული სისტემის სირთულეს.

მაგრამ ნივთიერ სამყაროში ჩვენ ვერ ვნახავთ ვერც ერთ საგანს, რომელშიც არ ვლინდებოდეს მისი დამახასიათებელი რაიმე ძალები. სწორედ ასევე, შეუძლებელია წარმოვიდგინოთ მატერიისაგან დამოუკიდებელი ძალა. ძალა შეადგენს მატერიის ძირეულ, განუყოფელ თვისებას და მას ცალკე არსებობა არ შეუძლია. იგი მატერიას კი არ შეიძლება მივანიჭოთ, არამედ შეიძლება მხოლოდ აღვძრაოთ მასში. მაგნეტიზმი შეიძლება გამოვიწვიოთ სხეულში და არა მივანიჭოთ მას. შეუძლებელია წარმოვიდგინოთ მაგნიტური ძალები რკინის ან საერთოდ სხეულის გარეშე, რომელშიც იგი არის მოცემული, როგორც მისი ერთ-ერთი ძირეული, ელემენტარული თვისება. მაშასადამე, ადამიანის ტვინშიც, რა აღნაგობისაც არ უნდა იყოს იგი, მისი საკუთარი ძალა უნდა იყოს. და რა ვასაკვირია, თუ ეს ძალა ვლინდება შეგვრძნებაში?...

სხვებს, პირიქით, ამ საწინააღმდეგო აზრის სრულიად საპირისპირო აზრი მოჰყავთ, სახელდობრ — რომ ტვინი ერთგვაროვან მთლიან მასას წარმოადგენს, მეტად მარტივია შემადგენლობის და ფორმის მხრივაც, რათა ერთადერთი წყარო იყოს ისეთი ფაქიზი და რთული მოქმედებისა, როგორსაც მას მიაწერენ: რთული ძალები, ამბობენ ისინი, მხოლოდ რთულ მატერიაში შეიძლება იყოს. მაგრამ თეორიულად რაციონალური ეს საწინააღმდეგო აზრიც სინამდვილეში უსაფუძვლოა, რადგანაც ეწინააღმდეგება ანატომიას. ორგანულ სამყაროში ჩვენ ვერაფერს ისეთს ვხედავთ, რასაც იმაზე უფრო თავისებური სახე, იმაზე უფრო რთული აღნაგობა და, ბოლოს, იმაზე უფრო საუცხოო ქიმიური შემადგენლობა ჰქონდეს ვიდრე ტვინსა აქვს. რა ღარიბიც არ უნდა იყოს ჩვენი ცოდნა მისი შემადგენლობის შესახებ, ჩვენ მაინც ვიცით, რომ ის ერთგვაროვანი მთლიანი მასა კი არ არის, არამედ შედგება მეტად წვრილი, ფაქიზი, ერთმანეთში გადახლართული ცილინდრებისაგან, რომლებსაც ძირეულ

ბოქკოებს უწოდებენ და ავსებუღია ზეთოვანი სითხით, რომელიც შეიძლება აიჭრას. გარდა ამისა, ანატომია გვიჩვენებს, რომ ტვინში არის მრავალი სრულიად უცნაური მოხაზულობა, რომელთა მნიშვნელობა ჩვენთვის ჯერ კიდევ სრულიად გამოუცნობია, ხოლო ტვინის ზედაპირზე არის მთელი რიგი ნაოჭისებური ჩაღრმავებანი, რომლებშიც ბევრ წერტილში ერთმანეთს ხვდება ტვინის მთავარი შემადგენელი ნაწილები, თეთრი და რუხი მასები. ეგრეთწოდებული განვლიური ბურთულები, რომლებიც თავისა და ზურგის ტვინთა რუხ მასაში ვხვდებით. თავის აგებულებაში ბევრ თავისებურებებს გვიჩვენებენ. ძირეული ბოქკოები ზოგან გარს ეხვევიან მათ, ზოგან მათ ზევით მდებარეობენ, ზოგან მათგან გამოდიან და ა. შ. ცხოველებთან ვერ ვნახავთ რომელიმე ორგანიზმს, სიფაქიზით და მრავალგვაროვნებით, თავისი აღნაგობის სინატიფით რამდენადმე რომ შეედრებოდეს ტვინს. ბოლოს, გულიდან ტვინი უფრო მეტ სისხლს იღებს. ვიდრე რომელიმე სხვა ორგანო, და მასში სითხეთა მიმოქცევა უფრო სწრაფია, ვიდრე სადმე სხვაგან, ამის შესაბამისად სისხლძარღვთა ანატომიური განლაგებაც ტვინში მეტად რთულია და სრულიად თავისებური. არანაკლებ რთულია ტვინის ქიმიური შემადგენლობაც. გამოკვლევებმა გვიჩვენეს, რომ მასში არის ისეთი ელემენტები, როგორიც არაა არც ერთ ორგანულ სხეულში, მაგალითად, ცერებრინი. იმასაც კი ამბობენ, რომ მასებს, რომელთაგანაც შედგება ტვინი და ნერვები, თავისი განფენილობის სხვადასხვა ადგილებზე სხვადასხვა ქიმიური შემადგენლობა აქვთ. განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა გონებრივი მოქმედებისათვის აქვს ფოსფორს, რომელიც ტვინის ცხიმში იმყოფება; უახლესი დაკვირვებების მიხედვით, ტვინის ფსიქიკურ მოქმედებაში და, საერთოდ, ნერვული სისტემის მოქმედებაში მონაწილეობს კიდევ ერთი ძალა, რომელიც ადრე მხოლოდ არაორგანულ სხეულებში იყო შენიშნული. ეს ძალაა ელექტრობა. ამრიგად, ტვინის ანატომიური და ქიმიური აგებულება, რა ღარიბიც არ უნდა იყოს მათ შესახებ ჩვენი ცოდნა, არ ეწინააღმდეგება იმ მოქმედებათა სირთულეს, რომელსაც მას მიაწერენ. გარდა ამისა, ზედმეტი არ იქნება, თუ აქ შევნიშნავთ, რომ არსებობს ბევრი სხეული, რომელთაც აქვთ ერთნაირი ქიმიური შემადგენლობა, მაგრამ სხვადასხვანაირი თვისებები. ვერც ქიმიამ და ვერც მიკროსკოპმა დღემდე ჯერაც ვერ მიაკვლია იმ განსხვავებას, რომელიც არსებობს გადამღებ და არაგადამღებ ჩირქთა შორის. თუ არაორგანული სხეულების მექანიკური თუ ქიმიური შემადგენლობების ასეთი შეუძინველი განსხვავება იწვევს მათი თვისებების არსებით განსხვავებას, მაშინ რატომ არ უნდა დავუშვათ, რომ მსგავსი უმნიშვნელო მიზეზები ტვინის მოქმედებაზეც მოახდენენ გავლენას. განვლიური ბურთულები, რომლებიც მოთავსებულია ტვინის ღრუში და, ჩანს, მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ მის ფსიქიკურ მოქმედებაში, თავისი ანატომიური აგებულებით სულაც არ განსხვავდება მსგავსი ბურთულებისგან, რომლებსაც მუცლის ღრუში ვხვდებით; და მაინც, მათ მოქმედებებში არის და უნდა იყოს კიდევ განსხვავება. ყოველივე ეს აღსატურებს იმ აზრის სისწორეს, რომ ტვინის აგებულების მოჩვენებითი სიმარტივე არ გამოდგება იმის უარსაყოფად, რომ ტვინს შეუძლია რთული მოქმედებების შესრულება.

თუ ტვინს უნარი აქვს ასეთი ფაქიზი მოქმედებისა, მაშინ რატომაა, — ამბობენ ფსიქოლოგები, — რომ ჩვენ ვერ ვამჩნევთ რაიმე ამის მსგავსის გამორკოვრისადაც კი სხვა ორგანულ და არაორგანულ სხეულებში, მაგალითად,

ქვაში, ხეში და ა. შ.? ქვა და ხე ხომ ისეთივე მატერიაა, როგორც ტენი. მაგრამ ამ მოწინააღმდეგეებს ავიწყდებათ, რომ სამყაროში ყველაფერი განვითარების კანონს ექვემდებარება და ადამიანის ტენი, მათივე სიტყვების თანახმად, უფაქიზესი მატერიაა. ბუნებაში ყოველივე მიემართება მარტივიდან რთულისაკენ, არასრულყოფილიდან უფრო სრულყოფილისაკენ; მაგრამ ყველგან გვაქვს ერთი და იგივე მატერია, ოღონდ — განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე. რატომ უნდა გვიკვირდეს, როცა ერთ საფეხურზე ჩვენ ვხედავთ იმას, რაც მეორე საფეხურისათვის არაა დამახასიათებელი? არაორგანულ სხეულებში ჩვენ სრულიადაც ვერ ვხედავთ სიცოცხლეს იმ სახით, რა სახითაც იგი ორგანულ სხეულებში ვლინდება; მიუხედავად ამისა, ისინიც იცვლებიან როგორც მოცულობის, ისე თავისი შინაგანი შედგენილობის მხრივ, მათზე დაკვირვებისას ჩვენ ყოველთვის ვამჩნევთ ხან მექანიკურ, ხანაც ქიმიურ პროცესებს. მაგრამ არის თუ არა ეს იგივე სიცოცხლე, თუნდაც განვითარების დაბალი საფეხურისა? მცენარეებში სიცოცხლე უკვე იმის გამოა უფრო ნათლად გამოკვეთილი, რომ თვითონ ისინი უფრო განვითარებულ მატერიას წარმოადგენენ, ვიდრე არაორგანული სხეულები. აქ მოცემულია თავიც, ასობიც, კვების ორგანოებიც, გამრავლების, დაბადების ორგანოებიც და სიკვდილიც. ცხოველთა სამყაროში სიცოცხლე კიდევ უფრო ხელშესახებად იჩენს თავს. ცხოველებს აქვთ გადაადგილების უნარი; გარდა ამისა, ჩვენ მათში ვამჩნევთ მაღალი სასიცოცხლო მოქმედების გამოკრთომებს. ადამიანი, ცხოველთა შორის უსრულყოფილესი არსება, წარმოადგენს სამყაროს არსებათა განვითარების უკანასკნელ საფეხურს ხილულ ქვეყნიერებაზე; მარტო ამის გამო რატომ არ უნდა დავუშვათ მასში ის, რასაც ვერ ვამჩნევთ ნაკლებად განვითარებულ არსებებში? ხოლო თუ ადამიანის სხეულის ყველაზე განვითარებულ ნაწილს ტენი წარმოადგენს, მაშინ რატომ არ უნდა დავუშვათ, რომ ტენის ისეთი მოქმედების უნარიც აქვს, როგორსაც ჩვენ ვერ ვნახულობთ ქვასა და ხეში? ტენი რომ ფსიქიკურ მოქმედებასთან მჭიდრო კავშირშია, ამ აზრამდე მივყავართ მეტად ბევრ საოცარ ფაქტს. მაგრამ ჩვენ შედუმება მიგვაჩნია მათი აქ მოტანა, მით უმეტეს, რომ მათ შესახებ იცის ყველამ, ვინც რამდენადმე იცნობს ფიზიოლოგიას. მათ შორისაც კი, ვისაც ფიზიოლოგიაში არასოდეს უმუშავია, განა იქნება ისეთი, ვისაც არ გაეგონოს, მაგალითად, ფლურანის მიერ ცოცხალ ქათმებზე ჩატარებული ცდების შესახებ? ნუთუ ამის გარდა საჭიროა კიდევ რაიმე სხვა ფაქტების მოტანა იმის დასადასტურებლად, რომ ტენი, განსაკუთრებით ადამიანის ტენი, წარმოადგენს უმაღლესი სასიცოცხლო მოქმედების წყაროს და რომ მასთან გონებრივ მოქმედებას პირდაპირი კავშირი აქვს?

იმ საწინააღმდეგო აზრებს გარდა, რომელთაც ჩვენ ახლა შევეხეთ, ფსიქოლოგებს მოპყავთ კიდევ სხვა მრავალი. მაგრამ ზოგიერთ მათგანს მჭიდრო კავშირი აქვს ზემოთქმულთან, სხვები კი იმდენად სასაცილოა, რომ სერიოზულ პასუხს არ იმსახურებს. საყურადღებოა, რომ ფიზიოლოგიის განვითარების კვალობაზე განყენებული ფსიქოლოგია ძველ უაზრობებს ახალს უმატებს, იბნევა, მაგრამ ცდილობს არ დანებდეს მოწინააღმდეგეს და ჯერ კიდევ რაღაც უუასაუკუნებობრივი ირონიით უყურებს მას, ძველი ფსიქოლოგები ცხოველის სულის მატერიალურობას მაინც უშვებდნენ, თანამედროვეებმა ცხოველებშიც ჩადეს სულიერი ძალა, თუმცა წაართვეს მას უკვდაობის უფლება...

თავი რომ უაღრესად დაიმშვიდონ და სხვებიც დაამშვიდონ, დღევანდელ ფსიქოლოგები მიუთითებენ ლიბიხის პირველ ლექციაზე, რომელიც მან 1856 წელს წაიკითხა მიუნხენის უნივერსიტეტში, და მასში ხედავენ თანამედროვე მეცნიერების საბოლოო დასკვნას. დიახ, ლიბიხი მართლაც მეტად შესანიშნავი პირია ბუნებისმეტყველების დარგში; მაგრამ ვინც მის გამოკვლევებს ახლო იცნობს, მან იცის, რომ მას საკუთარი ცდებისა შეეშინდა და მიატოვა ისინი რაიმე დასკვნის გარეშე.

კიდევ ერთხელ ვუბრუნდებით განსაზღვრული წიგნის ავტორს და საჭიროდ მიგვაჩნია შევნიშნოთ, რომ ჩვენ სულაც არ უარყყოფთ მის ძირითად დებულებას, არამედ მხოლოდ იმის სურვილი გაქვს, რომ მან, განყენებულობისა და ფრაზეოლოგიის გარეშე, მიგვიითოს უფრო დადებით ფაქტებზე, რომელთაც იგი მიიყვანეს ზემოთქმულ შედეგამდე; ახლა კი ჩვენ მაინც საგონებელში ვრჩებით...

თარგმნა და გამოსაცემად მოამზადა
მ. ტაბიძე

ფილოსოფია

მურად შონია

ადამიანის ყოველმხრივობის გაბეგვისათვის

კომუნისტური საზოგადოების მშენებლობის უმთავრესი მიზანია ახალი ადამიანის ჩამოყალიბება, ყოველივე დანარჩენი კი მხოლოდ საშუალებაა მისი ჩამოყალიბებისათვის.

ახალი ადამიანის ცნება მრავალი მნიშვნელობით შეიძლება ვიხმაროთ. ძირითადად ეს მნიშვნელობები ორია: ერთის მხრივ, გვაქვს ახალი ადამიანის აბსტრაქტული, ზოგადი ცნება, ხოლო, მეორეს მხრივ, ახალი ადამიანის კონკრეტული, ერთეული ცნებები. როგორც ვხედავთ, შესაძლებელია გვექონდეს ახალი ადამიანის ერთადერთი აბსტრაქტული, ზოგადი ცნება, მაშინ როდესაც შესაძლებელია გვექონდეს ახალი ადამიანის მრავალი კონკრეტული, ერთეული ცნება.

ახალი ადამიანის უზოგადესი ცნება აერთიანებს ახალი ადამიანის ყველა შესაძლო კონკრეტულ მნიშვნელობას.

ახალი ადამიანი უზოგადესი გაგებით ეს არის ნებისმიერი საზოგადოებრივ-ისტორიული საფეხურის ადამიანი წინა საფეხურის ადამიანთან მიმართებაში. ამასთან ეს „საზოგადოებრივ-ისტორიული საფეხური“ შეიძლება იყოს როგორც ნებისმიერი საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაცია საერთოდ, ასევე მისი ქვესაფეხური კერძოდ. მაშასადამე, აქ ყველაფერი დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა მნიშვნელობას ვდებთ ამ „საფეხურში“.

ახალი ადამიანის აღნიშნული გაგებიდან გამომდინარე, შეგვიძლია ვთქვათ, მაგალითად, რომ მონათმფლობელური საზოგადოების ადამიანი ახალი ადამიანია პირველყოფილი სზოგადოების ადამიანთან მიმართებაში, ფეოდალური საზოგადოების ადამიანი — მონათმფლობელური საზოგადოების ადამიანთან მიმართებაში და ა. შ., ანდა შეგვიძლია ვთქვათ, მაგალითად, რომ რენესანსის ეპოქის ადამიანი ახალი ადამიანია წინა საფეხურის ადამიანთან მიმართებაში და ა. შ.

ასეთია ახალი ადამიანის უფართოესი გაგება. რაც შეეხება ახალი ადამიანის კონკრეტულ მნიშვნელობებს, აღვნიშნავთ ზოგიერთ მათგანს. ახალი ადამიანის ეს მნიშვნელობებია ახალი ადამიანი როგორც კომუნისტური საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაციის ადამიანი; ახალი ადამიანი როგორც კომუნისტური საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაციის პირველი ფაზის — სოციალიზმის ადამიანი. დაბოლოს, ახალი ადამიანი როგორც კომუნისტური საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაციის მეორე ფაზის — საკუთრივ კომუნისტური ადამიანი.

ახალი ადამიანის ცნების ყველა აღნიშნული მნიშვნელობა დამოწმებულია ლიტერატურაში.

აქ უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ ახალი ადამიანის ცნებას ამ ნაშრომში ვხმარებთ საერთოდ კომუნისტური საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაციის ადამიანის მნიშვნელობით.

როგორია ახალი ადამიანის თავისებურება?

ახალი ადამიანი ისეთი ადამიანია, როგორც უნდა იყოს. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ახალი ადამიანი ისეთი ადამიანია, რომლის არსობრივი (ფაქტობრივი) და ჭერარსობრივი (ნორმატიული) მხარეები თანხმობაშია ერთმანეთთან; ეს არის ადამიანი, რომელიც ისევე ცხოვრობს, როგორადაც უხდა ცხოვრობდეს, ანუ ადამიანი, რომლის „არსებობა“ თანხმობაშია მის „არსებასთან“.

საპირისპიროდ ამისა, ძველი ადამიანი ისეთი ადამიანია, როგორც არ უნდა იყოს. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ძველი ადამიანი ისეთი ადამიანია, რომლის არსობრივი (ფაქტობრივი) და ჭერარსობრივი (ნორმატიული) მხარეები უთანხმოებაშია ერთმანეთთან; ეს არის ადამიანი, რომელიც ისე არ ცხოვრობს, როგორადაც უნდა ცხოვრობდეს, ანუ ადამიანი, რომლის „არსებობა“ უთანხმოებაშია მის „არსებასთან“.

ამგვარად, ძველი ადამიანი გაუცხოებულია, ხოლო ახალი ადამიანი კი — გაიგივებული.

აქ აუცილებელია განიმარტოს, თუ რას გულისხმობს „გაუცხოებული“ და „გაიგივებული“ ადამიანი, რას გულისხმობს ადამიანის „გაუცხოება“ და „გაიგივება“.

„გაუცხოება“ გულისხმობს რაიმეს ქცევას იმად, რადაც იგი არ უნდა ქცეულიყო, ხოლო „გაიგივება“ კი — რაიმეს ქცევას იმად, რადაც იგი უნდა ქცეულიყო. ეს ტერმინები, როგორც ჩანს, კონტრადიქტორულ ცნებებს აღნიშნავენ.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, ნათელი უნდა იყოს ისიც, თუ რას გულისხმობს „გაუცხოებული“ და „გაიგივებული“ ადამიანი: „გაუცხოებულია“ ადამიანი, რომელიც ის არ არის, რაც უნდა იყოს, ხოლო „გაიგივებულია“ ადამიანი, რომელიც ის არის, რაც უნდა იყოს. უფრო კონკრეტულად რომ ვთქვათ, ადამიანის „გაუცხოება“ გულისხმობს მისი „არსებობის“ გაუცხოებას „არსებისაგან“, ხოლო „გაიგივება“ კი — „არსებობის“ გაიგივებას „არსებასთან“.

ახალი ადამიანის, როგორც გაიგივებული, ანუ არაგაუცხოებული ადამიანის არსებითი ნიშნებია: ყოველმხრიობა, ანუ უნივერსალობა, მთლიანობა, ანუ ინტეგრალობა და შეთანხმებულობა, ანუ ჰარმონიულობა.

საპირისპიროდ ამისა, არაახალი ადამიანის, როგორც არაგაიგივებული, ანუ გაუცხოებული ადამიანის არსებითი ნიშნებია: ცალმხრივობა, ნაწილობრივობა და დისჰარმონიულობა.

ამგვარად, ახალი ადამიანი ყოველმხრივი, ანუ უნივერსალური, მთლიანი, ანუ ინტეგრალური და შეთანხმებული, ანუ ჰარმონიული, ხოლო არაახალი კი — ცალმხრივი, ნაწილობრივი და დისჰარმონიული ადამიანია.

ახალი ადამიანის არსებითი ნიშნებიდან ჩვენ შევვებებით მხოლოდ ერთს — ყოველმხრივობას, ანუ უნივერსალობას.

ყოველმხრივობა, ანუ უნივერსალობა ნორმატიული მოთხოვნაა ადამიანის არსებობისადმი. ადამიანი უნდა იყოს ყოველმხრივი, მაგრამ შეიძლება იგი იყოს და არც იყოს ყოველმხრივი. კომუნიზმამდე ადამიანი ცალმხრივად ვითარდებოდა, ხოლო კომუნიზმის დროს კი — ყოველმხრივ.

ცალმხრივი ადამიანი გაუცხოებულია, ხოლო ყოველმხრივი კი — გაიგივებული.

ისმის კითხვა: რატომ მაინცადამაინც ყოველმხრივობაა ადამიანის ნორმა-

ტიული (გერარსობრივი) მდგომარეობა და არა ცალმხრივობა? იმიტომ, რომ პირველი ადამიანის თავისებურებას გამოკვეთს მაქსიმალურად, ხოლო მეორე კი — მინიმალურად. საერთოდ უნდა ითქვას, რომ ნორმალურად ვითარდება ის, რაც მაქსიმალურად ავლენს შესაძლებლობებს. თუ ამ მხრივ რაიმეს წინააღმდეგობა ელოდება წინ, მაშინ ვამბობთ, რომ არანორმალურ ვითარებას აქვს ადგილი.

მაშასადამე, ნორმალურად ვითარდება ადამიანი, თუ ის მაქსიმალურად, ანუ ყოველმხრივად ვითარდება, ხოლო არანორმალურად, თუ ეს ასე არაა. უკანასკნელ შემთხვევაში ადამიანი გაუცხოებულია, ანუ ისეთ მდგომარეობაშია, როგორშიც არ უნდა იყოს, ამიტომ იგი მიისწრაფვის გაუცხოებული მდგომარეობიდან გაიგივებული მდგომარეობისაკენ, რაც ამ შემთხვევაში ცალმხრივობიდან ყოველმხრივობისაკენ მის განვითარებაში გამოიხატება.

ადამიანის ყოველმხრივი განვითარება კომუნისტური საზოგადოების თვითმიზანია. მარქსი კომუნიზმს განიხილავდა იმ საზოგადოებრივ ფორმად, რომლის ძირითადი პრინციპია ინდივიდის სრული განვითარება [2, გვ. 746]; ენგელსი კომუნიზმს უკავშირებდა ადამიანის უნარის ყოველმხრივ განვითარებას [5, გვ. 336]. ლენინი კომუნიზმის მიზნად აცხადებდა ადამიანის ყოველმხრივ განვითარებას [6, გვ. 15].

მარქსისტულ-ლენინურ ლიტერატურაში ვხვდებით მთელს ერთობლიობას ისეთი ტერმინებისა, როგორიცაა: „ყოველმხრივ, ანუ უნივერსალურად განვითარებული ადამიანი“, „ცალმხრივად განვითარებული ადამიანი“, „ყოველმხრივად, ანუ უნივერსალურად აღზრდილი ადამიანი“, „ცალმხრივად აღზრდილი ადამიანი“, „ყოველმხრივ, ანუ უნივერსალურად განათლებული ადამიანი“, „ცალმხრივად განათლებული ადამიანი“.

ყველა ეს ტერმინი სხვადასხვა ცნების აღმნიშვნელია.

ადამიანის ყოველმხრივი განვითარება გულისხმობს მის ყოველმხრივ აღზრდას, ხოლო ეს უკანასკნელი კი — ყოველმხრივ განათლებას. იგივე ითქმის ადამიანის ცალმხრივი განვითარების, აღზრდისა და განათლების თანაფარდობაზე.

ლიტერატურაში ზოგჯერ ადგილი აქვს ადამიანის ყოველმხრივი განვითარების დაყვანას მის ყოველმხრივ აღზრდაზე. ეს სწორი არ არის. პირველი, როგორც ვთქვით, გულისხმობს მეორეს, მაგრამ არ დაიყვანება მასზე. როგორც არ შეიძლება ადამიანის წარმოდგენა მხოლოდ აღზრდის პროდუქტად, ასევე არ შეიძლება ყოველმხრივი ადამიანის წარმოდგენაც მხოლოდ ყოველმხრივი აღზრდის პროდუქტად. ადამიანი არა მარტო აღზრდის, არამედ გარემოს პროდუქტიცაა. ამასთან განმსაზღვრელი გარემოსა და აღზრდას შორის პირველია. სწორედ ამის გამო ყოველმხრივი ადამიანი არ დაიყვანება ყოველმხრივ აღზრდილ ადამიანზე.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ მით უფრო მიუტყევებელია ადამიანის ყოველმხრივი განვითარების დაყვანა მის ყოველმხრივ განათლებაზე, ვინაიდან უკანასკნელი კიდევ უფრო ვიწრო ცნებაა, ვიდრე თვით ადამიანის ყოველმხრივი აღზრდა. სამწუხაროდ, ლიტერატურაში შეიძლება შევხვდეთ ადამიანის ყოველმხრივი განვითარების ყოველმხრივ განათლებაზე დაყვანის მაგალითებსაც.

ისევე როგორც არ შეიძლება ადამიანის ყოველმხრივი განვითარების დაყ-

ვანა ყოველმხრივ აღზრდაზე, არ შეიძლება ავრეთვე ადამიანის ცალმხრივი განვითარების დაყვანა ცალმხრივ აღზრდასა და განათლებაზე.

ასეთია თანაფარობა ზემოაღნიშნულ ცნებებს შორის.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ნაცვლად ტერმინებისა: „ყოველმხრივ განვითარებული ადამიანი“ და „ცალმხრივად განვითარებული ადამიანი“ ჩვენ ეხმარობთ შესაბამისად მოკლე ტერმინებს: „ყოველმხრივი ადამიანი“ და „ცალმხრივი ადამიანი“.

რას გულისხმობს ადამიანის ყოველმხრივობა?

ადამიანის ყოველმხრივობა გულისხმობს ადამიანის შესაძლებლობათა მაქსიმალურ განხორციელებას, ანუ ყველაზე სრულ განამდვილებას.

საპირისპიროდ ამისა, ადამიანის ცალმხრივობა გულისხმობს ადამიანის შესაძლებლობათა მინიმალურ განხორციელებას, ანუ ყველაზე არასრულ განამდვილებას.

ამ დახასიათებიდან ჩანს, რომ ადამიანის ყოველმხრივობა უნდა გავიგოთ არა აბსოლუტურად, არამედ რელატიურად. საქმე ისაა, რომ ლენინს ყოველმხრივი ადამიანი ესმოდა, როგორც ყოველსმკვთებელი ადამიანი [7, გვ. 42]. ამასთან დაკავშირებით ლოგიკურია კითხვა, თუ როგორ გავიგოთ ლენინის დებულება ამგვარ ადამიანზე, ადამიანზე, რომელსაც „ყველაფრის გაკეთება ეცოდინება“ (იქვე). „ყველაფრის“ ქვეშ აქ აბსოლუტურად „ყველაფერი“, თუ რელატიურად „ყველაფერი“ უნდა გავიგოთ?

ეს საკითხი მეტად მნიშვნელოვანია იმის გამოც, რომ ლიტერატურაში მასზე აზრთა სხვადასხვაობა გამოვლინდა. სამწუხაროდ, ზოგიერთმა ავტორმა ადამიანის ყოველმხრივობა, ანუ უნივერსალობა აბსოლუტურად გაიგო, რაც სწორი არ არის.

მოცემული განსაზღვრებიდან კი გამომდინარეობს, რომ ადამიანის ყოველმხრივობა უნდა გავიგოთ კერძოდ ადამიანის შესაძლებლობებიდან გამომდინარე, ე. ი. რელატიურად. მართლაც, ადამიანის აბსოლუტური ყოველმხრივობა შეუძლებელია, რადგან იგი სასრული არსებობს. და თუ ეს ასეა, როგორ შეუძლია მას იცოდეს და აკეთოს აბსოლუტურად ყველაფერი?

შეუძლებელია ადამიანის არა მხოლოდ აბსოლუტური ყოველმხრივობა, არამედ აბსოლუტური ცალმხრივობაც. ცალმხრივობაც რელატიურია, რადგან იგი მხოლოდ რაიმე მიმართებაშია ცალმხრივობა. ცალმხრივი ადამიანის ცხოვრებაც როდი დაიყვანება აბსოლუტურად ერთადერთ ფუნქციაზე.

ადამიანის ყოველმხრივობის აბსოლუტურობა-რელატიურობის საკითხთან დაკავშირებულია მისი ინდივიდუალობის საკითხი. პრობლემა შემდეგში მდგომარეობს: გამორიცხავს თუ არა ადამიანის ყოველმხრივობა მის ინდივიდუალობას? ამ საკითხზე ორი ურთიერთსაპირისპირო თვალსაზრისი არსებობს. ერთი თვალსაზრისის თანახმად, ადამიანის ყოველმხრივობა გამორიცხავს მის ინდივიდუალობას, მეორე თვალსაზრისის თანახმად კი, პირიქით, გულისხმობს მას.

თვალსაზრისი, რომლის თანახმადაც ადამიანის ყოველმხრივობა გამორიცხავს მის ინდივიდუალობას, ემყარება ადამიანის ყოველმხრივობის სწორედ აბსოლუტურ გაგებას. ამ თვალსაზრისის ავტორები შემდეგნაირად მსჯელობენ: ადამიანის ყოველმხრივობა გულისხმობს ისეთ მდგომარეობას, რომლის დროსაც ყოველ ადამიანს შეუძლია აკეთოს ყოველივე ის, რაც შეუძლია გაა-

კეთოს ყოველმა სხვა ადამიანმა. და თუ ეს ასე იქნება, მაშინ ყველა ერთმანეთს დაემსგავსება.

მაგრამ ეს საშიშროება მოიხსნება, თუ ადამიანის ყოველმხრივობას აბსოლუტურად კი არა, რელატიურად გავიგებთ. მართლაც თუ ადამიანის ყოველმხრივობა გავიგეთ რელატიურად, ე. ი. ადამიანის შესაძლებლობებიდან გამომდინარე, მაშინ ცხადი გახდება ისიც, რომ ყოველი ადამიანის ყოველმხრივობა სწორედ უნიკალური, თავისებური იქნება, ვინაიდან ყოველ მათგანს სწორედ უნიკალური, თავისებური შესაძლებლობანი გააჩნია. როგორც არ შეიძლება არსებობდეს თუნდაც ორი აბსოლუტურად მსგავსი ფოთოლი, ასევე არ შეიძლება არსებობდეს აგრეთვე თუნდაც ორი აბსოლუტურად მსგავსი ადამიანური ყოველმხრივობა. ყოველი ადამიანის ყოველმხრივობა გამოვლინდება მის უნიკალობაში, ინდივიდუალობაში.

აქედან გამომდინარე, არასწორია ის ბრალდება, რასაც ანტიკომუნიზმი უყენებს კომუნიზმს: თითქოსდა ადამიანური ყოველმხრივობის იდეის რეალიზაცია ნიშნავდეს მისი ინდივიდუალობის უარყოფას. ნამდვილად კი ამ იდეის რეალიზაცია მოასწავებს ადამიანის სწორედ ინდივიდუალობის დამკვიდრებას. მართლაც, რა შემთხვევაში უფრო ექნება ადგილი ადამიანის ინდივიდუალობას, ადამიანის შესაძლებლობათა მაქსიმალური თუ არამაქსიმალური გაშლის დროს? განა ყოველი ადამიანის ყოველმხრივი განვითარება ეს იგივე მისი ინდივიდუალობის ყოველმხრივი გაშლა არ არის? სხვა შემთხვევაში ფასი არც ექნებოდა ადამიანის ყოველმხრივი განვითარების მოთხოვნას.

ამგვარად, ადამიანის ყოველმხრივობა აბსოლუტური არ არის. ყოველმხრივობის აბსოლუტური გავება, ჯერ ერთი, ადამიანის ყოველმხრივობის, მეორეც, ადამიანის ინდივიდუალობის უარყოფამდე მიგვიყვანდა. ამიტომ საკითხის ერთადერთი სწორი გადაწყვეტა მისი ფარდობითობის აღიარებაში მდგომარეობს.

მაგრამ აქ დგება პრობლემა, თუ რაში მდგომარეობს კონკრეტულად ადამიანის ფარდობითი ყოველმხრივობა. მაშასადამე, საკითხი ისმის ადამიანის ყოველმხრივობის კონკრეტული დახასიათების აუცილებლობის შესახებ. უნდა გაირკვეს ადამიანის ის „მხარეები“, რომელთა „ყოველობაზე“, თუ „ცალობაზე“ გვაქვს მსჯელობა. საერთოდ, უნდა ითქვას, რომ ადამიანის „ყოველმხრივობის“ (ასევე „ცალმხრივობის“) შინაარსის გასაღები ადამიანის ამ „მხარეების“ რაობაში ძეგს. თუ დადგინდა ის „მხარეები“, რომლებიც შეადგენს ადამიანის ყოველმხრივობის (ასევე ცალმხრივობის) ელემენტებს, მაშინ დადგინდება თვით ყოველმხრივობის (ასევე ცალმხრივობის) შინაარსიც.

ამგვარად, მთელი პრობლემა ისაა, თუ როგორ გავიგოთ ადამიანის ეს ელემენტები — „მხარეები“ — ყოველმხრივობის (ასევე ცალმხრივობის) შინაარსის დადგენისას.

ამასთან დაკავშირებით მარქსისტულ-ლენინურ ლიტერატურაში ორი ძირითადი საპირისპირო თვალსაზრისი ჩამოყალიბდა: ერთი თვალსაზრისის თანახმად, ყოველმხრივობა წარმოადგენს ადამიანის მხარეთა ერთობლიობას, მეორე თვალსაზრისის თანახმად კი — არა.

ამ ძირითად თვალსაზრისთა ფარგლებშიც გვაქვს ადამიანის ყოველმხრივობის სხვადასხვაგვარი გაგება.

ჩვენ ჯერ შევეხებით იმ თვალსაზრისებს, რომელთა თანახმადაც ყოველმხრივობა არ წარმოადგენს ადამიანის მხარეთა ერთობლიობას.

ადამიანის ყოველმხრივობის ორიგინალური გაგება ეკუთვნის ა. მიალკინს. იგი აკრიტიკებს შეხედულებას, რომლის თანახმადაც ადამიანის ყოველმხრივობის შინაარსის გახსნისას ცდილობენ ძირითადი ყურადღება გაამახვილონ ადამიანის რაოდენობრივ მხარეზე, ანუ მისი ფუნქციონირების ელემენტთა რაოდენობაზე. ამგვარი მიდგომა საკითხისადმი, ავტორის აზრით, საკმარისი არაა და მას შეუძლია მიგვიყვანოს „გადაულახავ წინააღმდეგობამდე“: ჯერ ერთი, ყოველთვის შეიძლება დადგეს საკითხი, თუ პიროვნების მხარეების როგორი ერთობლიობა მოგვცემს ყოველმხრივობას, და მეორეც, თუ ცალმხრივობა მხოლოდ მხარეების ერთობლიობაა, მაშინ ცალმხრივობა ადამიანში ხომ მხოლოდ ერთი მხარის არსებობას უნდა ნიშნავდეს [16, გვ. 6]?

ამის საპირისპიროდ, ავტორი ვეთავაზობს ყოველმხრივობის ამგვარ გაგებას: პიროვნების ყოველმხრივობა გულისხმობს ადამიანის იმგვარ განვითარებას, როდესაც საზოგადოება იყენებს და ავითარებს ყველა მის უნარს, ხოლო თავის მხრივ, ადამიანიც ითვისებს საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ყველა ერთობლიობას [16, გვ. 7].

ავტორი შემდგომ ამისა აღნიშნავს: გარეგნულად პიროვნება კაპიტალიზმის დროს შეიძლება სრულიყვეს სხვადასხვა მიმართულებით, მაგრამ საზოგადოებამ მისი უნარები გამოიყენოს და განავითაროს მაინც ცალმხრივ, როგორც კაპიტალის შემქმნელი უნარები [16 გვ. 6].

ავტორი, ჩვენის აზრით, სწორი არ უნდა იყოს იმაში თითქოსდა ადამიანის ყოველმხრივობის მხარეთა ერთობლიობად, ხოლო ცალმხრიობის ცალკეული მხარის მოცემულობად გაგებას „გადაულახავ წინააღმდეგობებამდე“ მივყავდეთ. ჯერ ერთი, რატომ არ შეიძლება ადამიანის ყოველმხრივობა გავიგოთ „მხარეთა“ ერთობლიობად და მეორეც, რატომ არ შეიძლება ადამიანის ცალმხრივობა გავიგოთ მასში ერთი მხარის მოცემულობად? საშიშროება საერთოდ ადამიანის ყოველმხრივობისა და ცალმხრივობისადმი ამგვარი მიდგომის პრინციპში კი არ მდგომარეობს, არამედ იმაში, თუ როგორ გავიგებთ ადამიანის იმ მხარეებს, რომლებმაც უნდა მოგვცენ ყოველმხრივობაც და ცალმხრივობაც; საშიშროება ადამიანის ყოველმხრივობისა და ცალმხრივობის აბსოლუტურ გაგებაშია და სწორედ ასე ესმის ისინი ავტორსაც მათდამი აღნიშნული მიდგომის შემთხვევაში. ადამიანის ყოველმხრივობისა და ცალმხრივობის ასეთი გაგება მას გავიგებულ იქნას მათს აბსოლუტურ გაგებასთან, ხოლო აქედან კი გამოაქვს დასკვნა ადამიანის ყოველმხრივობისა და ცალმხრივობის აღნიშნული გაგების არამართებულობის შესახებ.

მაგრამ ადამიანის ყოველმხრივობა-ცალმხრივობა აბსოლუტურად არც უნდა გავიგოთ. მართლაც, თუ ყოველმხრივობას და ცალმხრივობას აბსოლუტურად გავიგებთ, მაშინ აუცილებლად „გადაულახავ წინააღმდეგობებამდე“ მივალთ, მაგრამ ამგვარ ვითარებამდე როდი მივალთ, თუ ადამიანის ყოველმხრივობასა და ცალმხრივობას ფარდობითად გავიგებთ.

ავტორი სწორია ადამიანის ყოველმხრივობის საკუთარ გაგებაში, რომლის თანახმადაც, ადამიანის ყოველმხრივი განვითარება გულისხმობს მის ისეთ განვითარებას, როდესაც საზოგადოებაც იყენებს და ავითარებს ადამიანის „ყველა“ უნარს და ადამიანიც ითვისებს საზოგადოებრივ ურთიერთობათა „ყველა ერთობლიობას“. მაგრამ ამგვარი დახასიათება ოდნავადაც როდი ეწინააღმდეგება ადამიანის ყოველმხრივობის მხარეთა ერთობლიობად გაგებას. პირიქით, საქმეც ისაა, გაირკვეს, თუ რას გულისხმობს ადამიანის „ყველა“

უნარი და საზოგადოებრივ ურთიერთობათა „ყველა“ ერთობლიობა. ამიტომ თვით ავტორისეულ ფორმულას მივყავართ ადამიანის ყოველმხრივობის მხარეთა ერთობლიობად გავების აუცილებლობამდე. აქ აზრს ამაგოებს ისიც, რომ ავტორი ერთგან ადამიანის ყოველმხრივობას ხსნის სწორედ ერთობლიობად ადამიანის ისეთი ძირითადი მხარეებისა, როგორცაა: მატერიალური მწარმოებლობა, მეცნიერული მსოფლმხედველობა, ზნეობრიობა, მაღალი ესთეტიკურობა, მოქალაქეობა, ფიზიკური სრულყოფა და მოთხოვნილებათა გონებრიობა [16, გვ. 148-149].

ჩვენ ამ შემთხვევაში არ შევდივართ იმის ანალიზში, თუ რამდენად მართებულია ადამიანის ყოველმხრივობის წარმოდგენა ელემენტთა ამგვარ ერთობლიობად. მთავარი აქ ჩვენთვის ისაა, რომ ავტორიც ადამიანის ყოველმხრივობას მოცემულ შემთხვევაში ადამიანის გარკვეულ „მხარეთა“, ელემენტთა ერთობლიობად წარმოგვიდგენს. ეს კი ეწინააღმდეგება ყოველმხრივობის მისებურ გავებას.

რაც შეეხება ავტორის მსჯელობას იმის შესახებ, რომ ადამიანი კაპიტალიზმის დროსაც შეიძლება სრულიყვეს „სხვადასხვა მიმართულებით“, ამგვარი სრულყოფა სრულიადაც არ ნიშნავს მის ყოველმხრივ სრულყოფას. ეს არის ადამიანის სრულყოფა მაინც ცალმხრივობის ფარგლებში. ცალმხრივობა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, აბსოლუტურ ცალმხრივობას როდი ნიშნავს, ამიტომ აღნიშნული თეზისი ყოველმხრივობის როგორც მხარეთა ერთობლიობის გავების უარსაყოფად, ჩვენის აზრით, ვერ გამოდგება.

გარდა ამისა, ავტორი სწორია იმაშიც, რომ კაპიტალიზმის დროს ადამიანის უნარები საზოგადოების მიერ გამოიყენება და ვითარდება ცალმხრივ, როგორც კაპიტალის შემქმნელი უნარები. ეს ადამიანის ცალმხრივობის უდავო დადასტურებაა. მაგრამ აქაც ხომ ლაპარაკია ადამიანის მხოლოდ „ერთი“, კერძოდ, კაპიტალის შექმნის მიმართულებით განვითარებულიობაზე?

ამგვარად, ადამიანის ყოველმხრივობის, როგორც მხარეთა ერთობლივობის, ხოლო ცალმხრივობის — როგორც ცალკეული მხარის მოცემულობის უარყოფა, ვფიქრობთ, სწორი არ უნდა იყოს.

ადამიანის ყოველმხრივობის ორიგინალური გავება ეკუთვნის აგრეთვე ი. დავიდოვს. ადამიანის ცალმხრივი განვითარების ძირითადი გზა, მისი აზრით, მდგომარეობს ისეთი საზოგადოებრივი ურთიერთობების შექმნაში, რომელშიც ყოველ ინდივიდს „ყოველმხრივი მიმართება“ ექნება ყოველივე სხვა ინდივიდთან, რომელშიც ყველა სხვა ინდივიდის ცოდნა, ჩვევები, უნარები იქნებოდა ჩემი ცოდნის, ჩვევების, უნარების საზღვარი კი არა, არამედ გავრცელება [12, გვ. 116, 121-122].

ავტორი სწორია იმაში, რომ ყოველმხრივ ინდივიდებს ყოველმხრივი „მიმართება“ უნდა ჰქონდეთ ერთმანეთთან. მაგრამ განა ადამიანის ყოველმხრივი განვითარება დაიყვანება ადამიანთა ყოველმხრივ მიმართებაზე? მიმართებთა ყოველმხრივობა ხომ ერთ-ერთი და არა ერთადერთი მომენტია ადამიანის ყოველმხრივობისა?

გარდა ამისა, ისმის საკითხიც აგრეთვე იმის შესახებ, თუ რას გულისხმობს კონკრეტულად ადამიანთა მიმართების „ცალმხრივობა“, თუ „ყოველმხრივობა“, ცოდნის, ჩვევებისა და უნარების რა და რა სახეებზეა მსჯელობა ინდივიდთა „ყოველმხრივი“, თუ „ცალმხრივი“ მიმართების შემთხვევაში.

რაც შეეხება ავტორის მსჯელობას იმის შესახებ, რომ ყოველმხრივი გან-

ვითარებისას ყოველი ინდივიდის ცოდნა, ჩვევები და უნარები გაგრძელება ყოველივე სხვა ინდივიდის ცოდნის, ჩვევებისა და უნარების, ხოლო ცალმხრივი განვითარებისას კი — საზღვარი, ეს დებულება უდავოდ სწორია.

ამგვარად, ადამიანის ყოველმხრივობის, როგორც მხარეთა ერთობლიობის, ხოლო ცალმხრივობის — როგორც ცალკეული მხარის მოცემულობის უარყოფა, ვფიქრობთ, ამ შემთხვევაშიც სწორი არ უნდა იყოს.

ადამიანის ყოველმხრივობის ორიგინალური გაგება ეკუთვნის აგრეთვე მ. აირუმინს. მისი აზრით, თუ ყოველმხრივობის კატეგორიას სიტყვასიტყვით გავიგებთ, რაც მისი „რაოდენობრივ“ პრობლემაზე დაყვანის იგივეობრივი იქნება, მაშინ მივიღებთ უნართა რაღაც. „ცუდ უსასრულობას“, რომელთა რეალიზაცია ინდივიდში შეუძლებელი იქნებოდა [10, გვ. 56].

ავტორი პიროვნების ყოველმხრივ განვითარებას ახასიათებს, როგორც „მოცემული“ ადამიანის შინაგან შესაძლებლობათა, „მისი“ ბუნებრივი და შექმნილი მიღრეკილებების „სრული“ განვითარებისაკენ სწრაფვას (10, გვ. 15).

ავტორი სწორია იმაში, რომ ყოველმხრივობა, სიტყვასიტყვით გაგებული, მოგვცემს „ცუდ უსასრულობას“ და რომ ასეთი „უსასრულობა“ შეუძლებელია განხორციელდეს ინდივიდში, მაგრამ, ხომ შესაძლებელია ადამიანის ისეთი ყოველმხრივობა, რომელიც გულისხმობს „კარგ უსასრულობას“ და რომელიც შესაძლებელია განხორციელდეს ინდივიდში?

რაც შეეხება იმას, რომ ყოველმხრივობა უნდა გავიგოთ ფარდობითად, როგორც კონკრეტული ადამიანისათვის შესაძლებელი ყოველმხრივობა, ეს უდავოდ სწორია. მაგრამ ამგვარი დახასიათება როდი ჩაითვლება ადამიანის ყოველმხრივობის განსაზღვრებად, რადგან აქ ლაპარაკია კერძოდ ადამიანის ყოველმხრივობის ფარდობითობაზე და არა თვით ყოველმხრივობაზე. პრობლემა კი სწორედ ისაა, თუ რას გულისხმობს კონკრეტულად მოცემული ადამიანის სახელდობრ „სრული“, ანდა, საპირისპიროდ ამისა, „არასრული“ განვითარება.

ამგვარად, ადამიანის ყოველმხრივობის, როგორც მხარეთა ერთობლიობის, ხოლო ცალმხრივობისა — როგორც ცალკეული მხარის მოცემულობის უარყოფა, ვფიქრობთ, ამ შემთხვევაშიც სწორი არ უნდა იყოს.

ადამიანის ყოველმხრივობის კიდევ ერთი ორიგინალური გაგება ეკუთვნის კ. აბიშევს. მისი აზრით, ინდივიდის ცალმხრივობა უფრო მისი საქმიანობის „ნაწილობრივ, ცალმხრივად ვიწრო მოტივზე“ მიმართულებაში მდგომარეობს და არა მხოლოდ იმაში, რომ იგი დასაქმებულია მხოლოდ ერთი რომელიმე ელემენტარული ოპერაციით [9, გვ. 110]. ადამიანის პროფესიული საქმიანობა შეიძლება გახდეს უფრო საყოველთაოც და უნივერსალურიც, — აგრძელებს ავტორი, — მაგრამ რამდენადაც იგი ექვემდებარება „ვიწრო ეგოისტურ“ მოტივს, ამდენად სინამდვილეში მაინც დარჩეს ცალმხრივ საქმიანობად [9, გვ. 110].

ავტორი, მართალია, პირდაპირ არ აღნიშნავს, თუ რას გულისხმობს ყოველმხრივობა, მაგრამ რამდენადაც ცალმხრივობა ესმის როგორც მოქმედების „ვიწრო ეგოისტურ, ნაწილობრივ მოტივზე“ მიმართულება, ამდენად ყოველმხრივობა უნდა ესმოდეს როგორც „ფართო საზოგადოებრივ, მთლიან მოტივზე“ მოქმედების მიმართულება.

მართალია, ადამიანის მოქმედება გულისხმობს მის მოტივს, მაგრამ როდი დაიყვანება მასზე. აქედან გამომდინარე, არც ცალმხრივი და არც ყოველმხრი-

ვი მოქმედება დაიყვანება შესაბამისად ცალმხრივ და ყოველმხრივ მოტივზე. გარდა ამისა, მოტივი სუბიექტური რამ არის, ხოლო ადამიანის საქმიანობაში მთავარი იგი როდია, არამედ ობიექტური. გამოდის, რომ მოტივის როგორც სუბიექტურის ცალმხრივობა, თუ ყოველმხრივობა განსაზღვრავს მოქმედების როგორც ობიექტურის ცალმხრივობას, თუ ყოველმხრივობას, რაც არასწორი უნდა იყოს. დაბოლოს, ისევ ისმის კითხვა, თუ რას ნიშნავს კონკრეტულად მოტივის ცალმხრივობა, თუ ყოველმხრივობა.

ამგვარად, ადამიანის ყოველმხრივობის, როგორც მხარეთა ერთობლიობის, ხოლო ცალმხრივობის—როგორც ცალკეული მხარის მოცემულობის უარყოფა, ვფიქრობთ, უკანასკნელ შემთხვევაშიც სწორი არ უნდა იყოს.

ასეთია, მოკლედ, ზოგიერთი ის თვალსაზრისი, რომელთა ავტორებიც ადამიანის ყოველმხრივობას არ განიხილავენ მხარეთა ერთობლიობად.

როგორც ვხედავთ, დადებითი ამ თვალსაზრისებში ისაა, რომ უარყოფილია ადამიანის ყოველმხრივობის (ასევე ცალმხრივობის) აბსოლუტურობა, მაგრამ უარყოფითია, ჩვენის აზრით ის, რომ უარყოფილია ყოველმხრივობის (ასევე ცალმხრივობის), როგორც მხარეთა ერთობლიობა თუ ცალკეულობა. ყოველმხრივობის აბსოლუტური გაგება მათ გაიგივებული აქვთ მის როგორც მხარეთა ერთობლიობის გაგებასთან. უფრო სწორად, ადამიანის ყოველმხრივობის მხარეთა ერთობლიობად გაგება დაყვანილი აქვთ ყოველმხრივობის მხოლოდ აბსოლუტურ გაგებაზე და რაღვან აბსოლუტური ყოველმხრივობა შეუძლებელია, აქედან ასკვნიან, რომ ყოველმხრივობა არ არის მხარეთა ერთობლიობა. მაგრამ თუ ადამიანის შეუძლებელი — აბსოლუტური ყოველმხრივობა მხარეთა ერთობლიობაა, გაუგებარია თუ რატომ არ შეიძლება იყოს ასეთი რამ ადამიანის შესაძლებელი — ფარდობითი ყოველმხრივობა. განა უფრო ძნელი წარმოსადგენი არაა შეუძლებლის — აბსოლუტური ყოველმხრივობის, როგორც მხარეთა ერთობლიობის არსებობა, ვიდრე შესაძლებლის — ფარდობითი ყოველმხრივობისა?

ახლა კი ვავეცნოთ იმ თვალსაზრისებს, რომელთა თანახმადაც ყოველმხრივობა წარმოადგენს ადამიანის მხარეთა ერთობლიობას.

ა. ვაჩეიშვილის თანახმად, „კომუნიზმის მშენებელი“ უნდა იყოს ყოველმხრივი ადამიანი, რომელშიც შერწყმულია სულიერი სიმდიდრე, მორალური სიწმინდე, განვითარებული ესთეტიკური გემოვნება და ფიზიკური სრულყოფა [8, გვ. 46].

ე. ანუფრიევის თანახმად, ადამიანის ყოველმხრივობა გულისხმობს მისი, როგორც კომუნისტურად შეგნებული, იდეურად დარწმუნებული, ღრმა ცოდნით შეიარაღებული ადამიანის, მშრომელის, მოქალაქისა და საზოგადო მოღვაწის, მომხმარებლის განვითარებას [11, გვ. 11].

იქვე ავტორი იძლევა სხვაგვარ ფორმულირებასაც. ამჯერად ადამიანის ყოველმხრივ და ჰარმონიულ განვითარებაში მას შეჰყავს გონებრივი, ზნეობრივი, ესთეტიკური და ფიზიკური განვითარება [11, გვ. 11].

ტ. იაროშევსკის თანახმად, ადამიანის მარქსისტული იდეალი ეს არის „სრული, ყოველმხრივ და ჰარმონიულად განვითარებული“ ადამიანი, რომელიც მონაწილეობს ადამიანის აქტივობის ყველა ფორმაში, კერძოდ, ფიზიკური, ინტელექტუალური, საზოგადოებრივი და კულტურული ცხოვრების სფეროში [1, გვ. 138].

სხვა ადგილას ავტორი იძლევა სხვაგვარ ფორმულირებასაც, ამჯერად ბი-

როვნების ყოველმხრივ და ჰარმონიულ განვითარებაში მას შეჰყავს საწარმოო აქტივობა, ესთეტიკურ ღირებულებათა შექმნასა და მითვისებაში მონაწილეობა, პოლიტიკური საქმიანობა და გრძნობათა და განცდათა სიმდიდრე ადამიანთა ურთიერთობებში [20, გვ. 21].

მ. კავანის თანახმად, ადამიანის ყოველმხრივობა გულისხმობს მის მონაწილეობას საქმიანობის ისეთ ძირითად დარგებში, როგორცაა ადამიანის გარდამქმნელი, კომუნიკაციური, შემეცნებითი, ღირებულებითი ორიენტაციისა და მხატვრული საქმიანობა [13, გვ. 302].

დაბოლოს, ლ. კოვანის თანახმად, პიროვნების ყოველმხრივი განვითარება გულისხმობს საწარმოო, პოლიტიკურ და სულიერ სოციალურ ძალათა განვითარებას [15, გვ. 26].

ასეთია, მოკლედ, ზოგიერთი ის თვალსაზრისი, რომელთა ავტორებიც ადამიანის ყოველმხრივობას განიხილავენ მხარეთა ერთობლიობად.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ მარქსისტულ ლიტერატურაში ადამიანის ყოველმხრივობის უკანასკნელი და არა ზემოაღნიშნული ინტერპრეტაცია კარბობს, რაც აგრეთვე მისი სისწორის სასარგებლოდ უნდა მეტყველებდეს. ჩვენის მხრივაც, ადამიანის ყოველმხრივობის გახსნის ერთადერთ სწორ გზად მისი, როგორც მხარეთა ერთობლიობის ინტერპრეტაცია მიგვაჩნია. თუმცა უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ მოცემული მიმართულების თვალსაზრისთა შორისაც ვხვდებით ნაკლოვან მხარეებს. საერთოდ კი უნდა ითქვას, რომ ადამიანის ყოველმხრივობის, როგორც მხარეთა ერთობლიობის უარმყოფელი თვალსაზრისები ძირითადად ნაკლოვანია, მაღიარებელი თვალსაზრისები კი, პირიქით, — ძირითადად უნაკლო. ამასთან პირველიც შეიცავს უნაკლო მომენტებს და მეორეც ნაკლოვან მომენტებს.

მაინც რაში შეიძლება მდგომარეობდეს ადამიანის ყოველმხრივობის, როგორც მხარეთა ერთობლიობის აღნიშნულ თვალსაზრისთა ნაკლოვანი მომენტები?

ეს ნაკლოვანი მომენტები, ჩვენის აზრით, დაკავშირებულია ადამიანის ყოველმხრივობის ელემენტებად არასწორ დაყოფასთან. კერძოდ, აღნიშნულ თვალსაზრისებში მეტ-ნაკლებად ადგილი აქვს ცნების დაყოფის ამა თუ იმ ლოგიკური წესების დარღვევებს.

ამდენად, შეიძლება ვიკამათოთ მათში ყოველმხრივობის ელემენტობრივი დაყოფის სისწორეზე თუ არასისწორეზე, მაგრამ არა ელემენტობრივ დაყოფაზე საერთოდ. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ადამიანის ყოველმხრივობის, როგორც მხარეთა ერთობლიობის ინტერპრეტაცია ამ მოვლენის შინაარსის გახსნის ერთადერთ სწორ გზად მიგვაჩნია.

მაგრამ აქ ისმის კითხვა იმის შესახებ, შესაძლებელია თუ არა ადამიანის ყოველმხრივობის ცნებაში კონკრეტულად აისახოს ყველა ის მხარე, რომელთა ერთობლიობასაც შეადგენს სწორედ ყოველმხრივობა? მაშასადამე, შესაძლებელია თუ არა ერთბაშად ჩამოითვალოს ყოველმხრივობის ყველა ელემენტი? ამ საკითხზე პასუხის გასაცემად აუცილებელია უფრო დაწვრილებით შეეჩერდეთ ადამიანის ყოველმხრივობის ფენომენზე.

ადამიანის ყოველმხრივობა მრავალასპექტოვანი მოვლენაა. იგივე ითქმის ადამიანის ცალმხრივობის შესახებაც. როდესაც ვიძლევით ადამიანის ყოველმხრივობისა, თუ ცალმხრივობის ცნებებს, შეუძლებელია ამ „მხარეთა“ ასახვა ყველა იმ შესაძლებელ ასპექტში, რომლებიც ადამიანს გააჩნია. ყოველ

ცალკეულ შემთხვევაში შესაძლებელია ისინი აისახონ მხოლოდ ერთ რომელიმე ასპექტში.

ადამიანი შეიძლება განვიხილოთ მატერიალური და იდეალური, ბიოტური და სოციალური, თეორიული და პრაქტიკული, შემეცნებითი და შეფასებითი, წარმოებითი და მოხმარებითი და ა. შ. მხარეთა ასპექტში. საერთოდ ადამიანის „მხარეთა“ დაყოფა შესაძლებელია უსასრულოდ სხვადასხვა ასპექტში.

რაც შეეხება თვით „მხარეთა“ რაოდენობას, სხვადასხვა ასპექტში ისინი სხვადასხვაა და დამოკიდებულია იმაზე, თუ სწორედ რა ასპექტში ავიღებთ ამ „მხარეებს“. მაგალითად, შეიძლება ერთ ასპექტში გამოიყოს ადამიანის თავისუფალი და არათავისუფალი, სხვა ასპექტში კი — ბუნებრივი, სამუშაო, სამუშაოსთან დაკავშირებული და თავისუფალი დრო.

ამგვარად, სხვადასხვა ასპექტში ადამიანის სხვადასხვა მხარე შეიძლება გამოიყოს სხვადასხვაგვარად.

თუ ადამიანს ავიღებთ ბუნებრივი და საზოგადოებრივი მხარეების ასპექტში, მაშინ იგი ცალმხრივია, როდესაც ავლენს უპირატესად რომელიმე მათგანს, ყოველმხრივი კი — როდესაც ავლენს ყველა მათგანს.

ანალოგიური მდგომარეობა გვაქვს ყველა სხვა შემთხვევაშიც. ამიტომ აღნიშნულით დავემყოფილდებით.

ადამიანის ყოველმხრივობა, ასევე ცალმხრივობაც უსასრულოდ მრავალ-ასპექტოვანი, მრავალბლანოვანი მოვლენაა. მათში შეიძლება გამოიყოს ძირითადი და არაძირითადი. მთავარი და არამთავარი, არსებითი და არაარსებითი ასპექტები.

ენიდან ადამიანის ყოველმხრივობას ყველა შესაძლებელ ასპექტში ვერ შევხებით, ამიტომ განვიხილავთ მას მხოლოდ ძირითად ასპექტებში.

ადამიანის ყოველმხრივობაში გამოიყოფა ორი ძირითადი ასპექტი, რომლებზეც დაიყვანება ყოველმხრივობის ყველა სხვა ასპექტი. ესენია: 1. მხარეთა გაერთიანება და 2. მხარეთა ცვლა.

საპირისპიროდ ამისა, ადამიანის ცალმხრივობაშიც გამოიყოფა ორი ძირითადი ასპექტი: 1. მხარეთა განცალკევება და 2. მხარეთა უცვლელობა.

რას ნიშნავს ადამიანის მხარეთა გაერთიანება და განცალკევება, ანდა მხარეთა ცვლა და უცვლელობა?

მხარეთა გაერთიანება ადამიანში გულისხმობს იმას, რომ ადამიანის ცხოვრება ერთდროულად მოიცავს მრავალ, სხვადასხვა მხარეს, ხოლო მხარეთა განცალკევება კი იმას, რომ ადამიანის ცხოვრება ერთდროულად მოიცავს მხოლოდ ერთ რომელიმე მხარეს.

რაც შეეხება მხარეთა ცვლას, იგი გულისხმობს იმას, რომ ადამიანის ცხოვრება სხვადასხვადროულად მოიცავს მრავალ სხვადასხვა მხარეს, ხოლო მხარეთა უცვლელობა კი იმას, რომ ადამიანის ცხოვრება სხვადასხვადროულად მოიცავს ერთ რომელიმე მხარეს.

სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მხარეთა გაერთიანება გულისხმობს მათს ერთდროულობას, თანარსებობას, მხარეთა ცვლა კი — მათს სხვადასხვადროულობას, თანმიმდევრობას.

ადამიანის ყოველმხრივობა გულისხმობს ადამიანურ მხარეთა მრავალსახეობას ერთდროულობაშიც (მხარეთა გაერთიანება) და სხვადასხვადროულობაშიც (მხარეთა ცვლა), ხოლო ცალმხრივობა — ადამიანურ მხარეთა ერთსახეობას. „მაინე“, ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის სერია, 1986, № 2

ხეობას ერთდროულობაშიც (მხარეთა განცალკევება) და სხვადასხვადროულობაშიც (მხარეთა უცვლელობა).

მაშასადამე, ყოველმხრივი ადამიანი მხარეთა მაერთიანებელი და მცვლელი ადამიანია, კერძოდ კი — ყველა შესაძლებელი მხარის მაერთიანებელი და მცვლელი ადამიანი.

რაც შეეხება ცალმხრივ ადამიანს, იგი მხარეთა მაცალკევებელი და არამცვლელი, კერძოდ, კი, ერთი რომელიმე მხარის მომცველია როგორც პირველ, ასევე მეორე ასპექტშიც.

ადამიანის მხარეთა გაერთიანების კონკრეტულ მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ გონებრივი და ფიზიკური მხარეების გაერთიანება, ხოლო მხარეთა განცალკევებისა — ამავე მხარეთა განცალკევება.

ადამიანის გონებრივი და ფიზიკური მხარეების გაერთიანებას ადგილი აქვს იმ შემთხვევაში, როდესაც მისი საქმიანობა მოიცავს ორივეს ერთდროულად, როდესაც გონებრივი საქმიანობა ამასთანავე ფიზიკურიცაა, ხოლო ფიზიკური კი — გონებრივი.

რაც შეეხება მოცემულ მხარეთა განცალკევებას, მას ადგილი აქვს იმ შემთხვევაში, როდესაც მისი საქმიანობა მოიცავს ან ერთს, ან მეორეს ერთდროულად, როდესაც გონებრივი საქმიანობა მხოლოდ გონებრივია, ხოლო ფიზიკური კი — მხოლოდ ფიზიკური.

ადამიანის მხარეთა ცვლის კონკრეტულ მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ იგივე გონებრივი და ფიზიკური მხარეების ცვლა, ხოლო მხარეთა უცვლელობისა — იგივე მხარეთა უცვლელობა.

ადამიანის გონებრივი და ფიზიკური მხარეების ცვლას ადგილი ექნება იმ შემთხვევაში, როდესაც მისი საქმიანობა მოიცავს ორივეს სხვადასხვადროულად, როდესაც გონებრივი საქმიანობა სხვა დროს იცვლება ფიზიკურით, ანდა ფიზიკური — გონებრივით.

რაც შეეხება მოცემულ მხარეთა უცვლელობას, მას ადგილი აქვს იმ შემთხვევაში, როდესაც მისი საქმიანობა მოიცავს ან ერთს, ან მეორეს სხვადასხვადროულად, როდესაც გონებრივი საქმიანობა სხვა დროს არ იცვლება ფიზიკურით, ანდა ფიზიკური — გონებრივით.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ადამიანის ყოველმხრივობა გულისხმობს გონებრივი და ფიზიკური მხარეების როგორც გაერთიანებას, ასევე ცვლას.

მაგრამ ეს ყოველმხრივობა როდის დაიყვანება მხოლოდ ამ მხარეთა გაერთიანებასა და ცვლაზე, ვინაიდან ადამიანის შესაძლებელ მხარეთა გამოყოფა შეიძლება უსასრულოდ სხვადასხვა ასპექტში. აქედან კი გამომდინარეობს, რომ შეუძლებელია ადამიანის მხარეთა ყოველმხრივი გაერთიანებისა და ცვლის განსაზღვრებაში კონკრეტულად აისახოს ყველა ის მხარე ყველა იმ ასპექტში, რაც ადამიანს შეიძლება აღმოაჩნდეს.

ადამიანის ყოველმხრივობის საკითხთან აუცილებლობით დაკავშირებულია შრომის დანაწილების საკითხი. პრობლემა შემდეგში მდგომარეობს: გამოირიცხავს, თუ გულისხმობს ადამიანური ყოველმხრივობა შრომის დანაწილებას? ერთნი ამბობენ, რომ გამოირიცხავს, მეორენი — რომ გულისხმობს.

მარქსისტულ ლიტერატურაში ორივე თვალსაზრისია წარმოდგენილი.

შრომის დანაწილების უარყოფის ხარჯზე ადამიანის ყოველმხრივობის აღიარების კონკრეტულ მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ ს. სტრუმლინის

თვალსაზრისი. მისი აზრით, კომუნინზმი გამოირიცხავს შრომის საზოგადოებრივ დანაწილებას, ვინაიდან უკანასკნელი გულისხმობს ადამიანის მიმავრებას რომელიმე ცალკეული ფუნქციისადმი, ხოლო ეს კი ეწინააღმდეგება ადამიანის ყოველმხრივობას [18, გვ. 37—49].

როგორც ვხედავთ, შრომის დანაწილება აქ ვიწროდაა გაგებული: კერძოდ, შრომის დანაწილებად მიღებულია შრომის მხოლოდ იმგვარი დანაწილება, როდესაც ინდივიდი მხოლოდ ერთ რომელიმე ფუნქციას ასრულებს.

ეს თვალსაზრისი სწორად მიგვაჩნია იმდენად, რამდენადაც მასში აღიარებულია ადამიანური ყოველმხრივობა, მაგრამ პრასწორად იმდენად, რამდენადაც უარყოფილია შრომის დანაწილება საერთოდ.

ამ თვალსაზრისთან დაკავშირებით უნდა ითქვას, რომ ადამიანური ყოველმხრივობა არ გამოირიცხავს შრომის დანაწილებას საერთოდ. მართლაცდა, შრომის დანაწილებაცაა და შრომის დანაწილებაც. თუ შრომის დანაწილებად ჩავთვლით მხოლოდ ადამიანის ფუნქციონალურ მიმავრებას შრომის რომელიმე ერთი სახეობისადმი, მაშინ, რა თქმა უნდა, სხვა გამოსავალი არც გვექნება: უნდა ვაღიაროთ, რომ ასეთი ვითარება გამოირიცხავს ადამიანის ყოველმხრივობას.

მაგრამ საქმეც ისაა, რომ შრომის დანაწილება ამგვარად არც უნდა გავიგოთ. შრომის დანაწილება, მარქსის განსაზღვრებით, გულისხმობს შრომის სხვადასხვა სახის თანაარსებობას [1, გვ. 320]. ანუ საწარმოო საქმიანობის ყველა განსაკუთრებული სახის ერთობლიობას [3, გვ. 53]. ხოლო თუ ეს ასეა, განა ადამიანის ყოველმხრივობა გამოირიცხავს შრომის სახეთა სხვადასხვაობას? პირიქით ეს სხვადასხვაობა თუ არ იქნება მაშინ რაღა აზრი ექნება ყოველმხრივობას? უკანასკნელი ხომ შრომის სხვადასხვაობას გულისხმობს?

ამგვარად, საკითხი იმის შესახებ, ადამიანის ყოველმხრივობა გულისხმობს თუ გამოირიცხავს შრომის დანაწილებას, დადებითად უნდა გადაწყდეს. აღსანიშნავია, რომ ავტორთა უმრავლესობა მარქსისტულ ლიტერატურაში სწორედ ამგვარად წყვეტს საკითხს, რაც უკანასკნელი თვალსაზრისის სისწორის სასარგებლოდ უნდა მეტყველებდეს.

ადამიანის ყოველმხრივობის საკითხთან აუცილებლობით დაკავშირებულია აგრეთვე შრომის ცვლის საკითხი. პრობლემა აქაც შემდეგში მდგომარეობს: გამოირიცხავს, თუ გულისხმობს ადამიანის ყოველმხრივობა შრომის ცვლას? ერთნი ამბობენ, რომ გამოიციხავს, მეორენი — რომ გულისხმობს.

მარქსისტულ ლიტერატურაში ორივე თვალსაზრისია წარმოდგენილი.

შრომის ცვლის უარყოფის ხარჯზე ადამიანის ყოველმხრივობის აღიარების კონკრეტულ მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ მ. სიდოროვისა და ე. ალიოზინის თვალსაზრისები. პირველის აზრით, კომუნინზმი გამოირიცხავს შრომის ცვლას, რადგან უკანასკნელი გულისხმობს შრომის დენადობას [17, გვ. 219]. მეორე ავტორის აზრითაც, კომუნინზმი გამოირიცხავს შრომის ცვლას, რადგან ადამიანი იქ თავისუფლად აირჩევს პროფესიას, თანაც შემოქმედებითს, ასე რომ შრომის ცვლის აუცილებლობა აღარ დადგება [14, გვ. 135].

როგორც ვხედავთ, პირველ თვალსაზრისში შრომის ცვლა ვიწროდაა გაგებული, კერძოდ, იგი დაყვანილია შრომის დენადობაზე, მაგრამ ეს სწორი არ უნდა იყოს, რადგან ყოველი შრომის ცვლა აუცილებლობით შრომის დენადობასთან როდია დაკავშირებული. შრომის დენადობა, შეიძლება ითქვას, შრომის „ცული“ ცვლაა, რაც არანორმალურ ვითარებად ითვლება. მაგრამ შესაძ-

ლებელია შრომის „კარგი“, ნორმალური ცვლაც, რაც არ არის დაკავშირებული შრომის დენადობასთან. გარდა ამისა, შრომის დენადობა ისტორიულად დროებითი მოვლენაა და პროგრესისა და კვალად უნდა მოიხსნას.

რაც შეეხება მეორე თვალსაზრისს, აქაც შრომის ცვლა ვიწროდაა გაგებული, კერძოდ, დაყვანილია შრომის „ცუდი“ ცვლაზე. ავტორის ლოგიკით მას ადგილი აქვს იქ, სადაც ადგილი აქვს, ჯერ ერთი, პროფესიის იძულებით არჩევას, და მეორეც, არაშემოქმედებითი პროფესიის არჩევას. მაგრამ ესეც სწორი არ უნდა იყოს, რადგან ყოველი შრომის ცვლა აუცილებლობით არ არის დაკავშირებული არაშემოქმედებითი პროფესიის იძულებით არჩევასთან. განა შესაძლებელი არაა შემოქმედებითი პროფესიის თავისუფალი არჩევა ისე, რომ ადგილი ჰქონდეს შრომის ცვლას? თუ შრომის ცვლას იძულებითი ფაქტორები უფრო იწვევს, განა უფრო ნაკლებად მოსალოდნელია იგი გამოიწვიოს არა-იძულებითმა ფაქტორებმა?

აღნიშნული თვალსაზრისები სწორად მიგვაჩნია იმდენად, რამდენადაც მათშიც აღიარებულია ადამიანის ყოველმხრივობა, მაგრამ არასწორად იმდენად, რამდენადაც უარყოფილია შრომის ცვლა საერთოდ.

ამ თვალსაზრისებთან დაკავშირებით უნდა ითქვას, რომ ადამიანური ყოველმხრივობა არ გამოირიცხავს შრომის ცვლას საერთოდ. მართლაცაა, შრომის ცვლაცაა და შრომის ცვლაც. თუ შრომის ცვლად ჩავთვლით მხოლოდ ადამიანის შრომის არანორმალურ ცვლას, მაშინ სხვა გამოსავალი არც გვექნება: უნდა ვაღიაროთ, რომ ასეთი ვითარება გამოირიცხავს ადამიანის ყოველმხრივობას.

მაგრამ საქმეც ისაა, რომ შრომის ცვლა ამგვარად არც უნდა გაიგოთ. შრომის ცვლა გულისხმობს შრომის სახეთა მონაცვლეობას, ხოლო თუ ეს ასეა, განა ადამიანის ყოველმხრივობა გამოირიცხავს შრომის სახეთა მონაცვლეობას? პირქით, თუ ეს მონაცვლეობა არ იქნება, მაშინ რაღა აზრი ექნება ყოველმხრივობასაც? უკანასკნელი ხომ შრომის სახეთა მონაცვლეობას გულისხმობს? სხვაგვარად როგორ გავიგოთ მარქსისა და ენგელსის აზრი კომუნისტური საზოგადოების ადამიანზე, რომელსაც შესაძლებლობა ექნება დღეს ერთი აკეთოს, ხვალ სხვა, დილით ინადიროს, შუადღის შემდეგ ითევზაოს, საღამოთი მესაქონლეობა გასწიოს, ვახშმის შემდეგ კრიტიკას მიჰყოს ხელი [4, გვ. 31]?

ამგვარად, საკითხი იმის შესახებაც, ადამიანის ყოველმხრივობა გულისხმობს, თუ გამოირიცხავს შრომის ცვლას, დადებითად უნდა გადაწყდეს.

აღსანიშნავია, რომ ავტორთა უმრავლესობა მარქსისტულ ლიტერატურაში სწორედ ამგვარად წყვეტს ამ საკითხსაც, რაც უკანასკნელი თვალსაზრისის სისწორის სასარგებლოდ უნდა მეტყველებდეს.

ადამიანის ყოველმხრივობის დახასიათება სრული არ იქნება, თუ მასთან კავშირში არ შევხვებით აგრეთვე ახალი ადამიანის სხვა ისეთ არსებით ნიშნებსაც, როგორცაა მთლიანობა და ჰარმონიულობა. საქმე ისაა, რომ ახალი ადამიანის ყოველმხრივობა გარკვეული თავისებურებით ხასიათდება. მართლაცაა, ყოველმხრივობაცაა და ყოველმხრივობაც. ახალი ადამიანის ყოველმხრივობა სწორედ მთლიანობითა და ჰარმონიულობით ხასიათდება.

საერთოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ახალი ადამიანის ყველა იმ არსებით ნიშანს შორის, როგორცაა ყოველმხრივობა, მთლიანობა და ჰარმონიულობა,

აუცილებელი კავშირია. არც ერთი მათგანი მასში იზოლირებული არ არის ერთმანეთისაგან; არც ერთ მათგანს აზრი არა აქვს სხვა მათგანის გარეშე.

კონკრეტულად ეს კავშირი გამოიხატება შემდეგში: ახალი ადამიანის ყოველმხრივობა მთლიანია და ჰარმონიული, მთლიანობა — ყოველმხრივი და ჰარმონიული, ხოლო ჰარმონიულობა — ყოველმხრივი და მთლიანი. ეს ვითარება უფრო ნათელი რომ გახდეს, სასურველია აღინიშნოს შემდეგი: ყოველმხრივობა შეიძლება იყოს მთლიანიც და არამთლიანიც, ჰარმონიულიც და არა-ჰარმონიულიც, ხოლო ჰარმონიულობა კი — ყოველმხრივიც და არაყოველმხრივიც, მთლიანიც და არამთლიანიც.

როგორც ვხედავთ, გვაქვს უამრავი შესაძლებლობა ადამიანის მდგომარეობისა. მაგრამ ახალი ადამიანის მდგომარეობა გულისხმობს ამ შესაძლებლობათა მხოლოდ გარკვეულ კომბინაციას, კერძოდ, კი ისეთს, რომელიც შეესაბამება ადამიანის ნორმატიულ ბუნებას. ადამიანის ნორმატიულ ბუნებას კი შეესაბამება მთლიანი და ჰარმონიული ყოველმხრივობა, ყოველმხრივი და ჰარმონიული მთლიანობა, აგრეთვე ყოველმხრივი და მთლიანი ჰარმონიულობა.

რას გულისხმობს ადამიანის ჯერ-ერთი, მთლიანი და, მეორეც, ჰარმონიული ყოველმხრივობა?

ჯერ შევეხოთ ადამიანის მთლიანობის საკითხს.

ადამიანის მთლიანობა გულისხმობს მის ნაწილთა დიალექტიკურ ერთიანობას. ახალი ადამიანის მთლიანობა სწორედ ყოველმხრივია, ანუ ყველა შესაძლებელი მხარის, როგორც ნაწილის მთლიანობაა.

უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგჯერ ლიტერატურაში ადგილი აქვს ადამიანის ყოველმხრივობისა და მთლიანობის გაიგივებას, რაც ჩვენის აზრით, სწორი არ უნდა იყოს. ადამიანის ყოველმხრივობა გულისხმობს მისი ყველა მხარის ერთობლიობას, ხოლო მთლიანობა — ამ მხარეთა, როგორც ნაწილთა დიალექტიკურ ერთიანობას. ასე, რომ თუ ყოველმხრივობა ადამიანის რაოდენობრივი მახასიათებელია, მთლიანობა — თვისობრივი. ადამიანის ყოველმხრივობა გულისხმობს კითხვას, თუ რამდენ მხარეს მოიცავს იგი, ხოლო მთლიანობა — თუ როგორია კავშირი ამ მხარეთა შორის.

ადამიანის მთლიანობა არ დაიყვანება მის ნაწილთა ჯამზე, აქედან განმომდინარე კი, არც ყოველმხრივი მთლიანობა — ადამიანის ყველა მხარის, როგორც ნაწილის ჯამზე. მთელი სულ სხვაა, ვიდრე ნაწილთა ჯამი, აქედან გამომდინარე კი, ყოველმხრივი მთელიც სულ სხვაა, ვიდრე ადამიანის ყველა მხარის, როგორც ნაწილის ჯამი.

ყოველივე თქმულიდან გამომდინარეობს, რომ ადამიანის ყოველმხრივობა სხვაა, მთლიანობა კი — სხვა.

იმის გამო, რომ ადამიანის ყოველმხრივობა სხვადასხვაასპექტოვანი მოვლენაა, მისი მთლიანობაც ასეთივეა. ყოველმხრივი ადამიანი ყველა ასპექტში მთლიანია. ყოველმხრივობის ორი ძირითადი ასპექტის შესაბამისად გვაქვს მისი მთლიანობის ორი ძირითადი ასპექტიც. რამდენადაც ადამიანის ყოველმხრივობა გულისხმობს ისეთ ძირითად ასპექტებს, როგორიცაა მხარეთა გაერთიანება და მხარეთა ცვლა, ამდენად, ყოველმხრივობის მთლიანობაც გულისხმობს ისეთ ძირითად ასპექტებს, როგორიცაა მხარეთა მთლიანი გაერთიანება და მთლიანი ცვლა. საქმე ისაა, რომ შესაძლოა მხარეთა არამთლიანი გაერთიანებაც და არამთლიანი ცვლაც. ახალი ადამიანის ყოველმხრივობა

გულისხმობს მხარეთა მთლიან მრავალსახეობას ერთდროულობაშიც და სხვადასხვადროულობაშიც.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ახალი ადამიანის ყოველმხრივობა ეს არის არა გახლეჩილი, არამედ მთლიანი ყოველმხრივობა.

ახლა შევეხეთ ადამიანის ჰარმონიულობის საკითხს.

ადამიანის ჰარმონიულობა გულისხმობს მის მხარეთა შეთანხმებულობას. ახალი ადამიანის ჰარმონიულობა სწორედ ყოველმხრივია, ანუ ყველა შესაძლებელი მხარის ჰარმონიულობაა.

აქ უნდა აღინიშნოს, რომ ჰარმონიულობა ადამიანის თვისებრივი მახასიათებელია ისევე, როგორც მთლიანობა. მაგრამ მათს თვისებრიობას შორის სხვაობაა, კერძოდ, თუ მთლიანობა ყოველმხრივობისა გულისხმობს კითხვას, არის თუ არა კავშირი, ერთიანობა ადამიანის ყველა მხარეს შორის, ჰარმონიულობა კი — კითხვას, არის თუ არა მათს შორის შეთანხმებული კავშირი, ერთიანობა.

ისევე როგორც ყოველმხრივობა და მთლიანობა, ახალი ადამიანის ჰარმონიულობაც სხვადასხვაასპექტოვანია. ყოველმხრივი ადამიანი ყველა ასპექტში ჰარმონიულია. ყოველმხრივობის ორი ძირითადი ასპექტის შესაბამისად აქაც გვაქვს მისი ჰარმონიულობის ორი ძირითადი ასპექტი. კერძოდ, ადამიანის ყოველმხრივობის ჰარმონიულობა გულისხმობს მხარეთა ჰარმონიულ გაერთიანებასა და ჰარმონიულ ცვლას. საქმე ისაა, რომ შესაძლოა მხარეთა არაჰარმონიული გაერთიანებაც და არაჰარმონიული ცვლაც. ახალი ადამიანის ყოველმხრივობა გულისხმობს მხარეთა ჰარმონიულ მრავალსახეობას ერთდროულობაშიც და სხვადასხვადროულობაშიც.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ახალი ადამიანის ყოველმხრივობა ეს არის არა დისჰარმონიული, არამედ ჰარმონიული ყოველმხრივობა.

ამგვარად, საბოლოოდ შეიძლება დავასკვნათ: ახალი ადამიანის ყოველმხრივობა წარმოადგენს ადამიანის ყველა შესაძლებელი მხარის მთლიან და ჰარმონიულ განხორციელებას.

М. Б. ШОНИЯ

К ПОНИМАНИЮ ВСЕСТОРОННОСТИ ЧЕЛОВЕКА

Резюме

Самоцелью строительства коммунистического общества является формирование нового, т. е. всестороннего, целостного и гармоничного человека.

Всесторонность полагает максимальное, а односторонность — минимальное осуществление всех возможностей человека.

Всесторонность — количественная характеристика человека; она должна раскрыться именно как совокупность элементов человеческого функционирования.

Всесторонность — явление многоаспектное. Но в ней выделяются два основных момента, первый из которых составляет соединение, а второй — перемену сторон.

Всесторонность всесторонности — рознь. Всесторонность нового человека характеризуется, во-первых, его целостностью, а, во-вторых, гармоничностью. Целостность всесторонности подразумевает диалектическое единство всех сторон как частей человека, а гармоничность — согласованность всех сторон человека.

Поэтому окончательное определение всесторонности нового человека будет выглядеть следующим образом: **всесторонность нового человека есть целостное и гармоничное осуществление всех его возможных сторон.**

ლიტერატურა

1. მარქსი კ. ზედმეტი ღირებულების თეორიები, („კაპიტალი“, ტ. IV), ნაწ. III, თბ., 1953.
2. მარქსი კ. კაპიტალი, ტ. I, წიგნი I, თბ., 1954.
3. მარქსი კ. პოლიტიკური ეკონომიის კრიტიკისათვის, თბ., 1953.
4. მარქსი კ., ენგელსი ფ. ფოიერბახი. მატერიალისტური და იდეალისტური შეხედულებების დაპირისპირებულობა („გერმანული იდეოლოგიის“ I თავი), რჩ. ნაწ. 3 ტომად, ტ. 1, თბ., 1975.
5. ენგელსი ფ. კომუნიზმის პრინციპები. კ. მარქსი, ფ. ენგელსი. რჩ. ნაწ. 3 ტომად, ტ. 1, თბ., 1975.
6. ლენინი ვ. ი. რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის პროგრამის პრეფტი, თბზ., ტ. 6.
7. ლენინი ვ. ი. „მემარცხენეობის“ საყმაწვილო სენი კომუნიზმში. თბზ., ტ. 31.
8. ვაჩეიშვილი ა. კომუნიზმის მშენებელი ყოველმხრივ განვითარებული ადამიანია. თბ., 1965.
9. Абишев К. Человек. Индивид. Личность. А.—А., 1978.
10. Айрумян М. Б. Проблема целостной личности и эстетическое воспитание (Канд. диссертация). Ер., 1972.
11. Ануфриев Е. А. Коммунизм и личность. М., 1965.
12. Давыдов Ю. Н. Труд и свобода. М., 1965.
13. Каган М. С. Человеческая деятельность (Опыт системного анализа). М., 1973.
14. К дискуссии о разделении труда и всестороннем развитии личности. Вопросы философии, 1964, № 6.
15. Коган Л. Н. Социальные силы человека. «Философские науки», 1984, № 6.
16. Мяскин А. В. Личность и строительство коммунизма (Сущность процесса формирования всесторонне развитой личности). Ростов н/д, 1971.
17. Сидоров И. На ложных позициях. «Вопросы философии», 1952, № 3.
18. Струмилин С. Г. Коммунизм и разделение труда. «Вопросы философии», 1963, № 3.
19. Ярошевский Т. М. Личность и общество (Проблемы личности в современной философии — марксизм, экзистенциализм, структурализм, христианский персонализм). М., 1973.
20. Ярошевский Т. М. Размышления о практике. По поводу интерпретации философии К. Маркса. М., 1976.

წარმოადგინა სქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ფილოსოფიის ინსტიტუტმა

რეზაზ თხარამი

სიყვარულის არემოკავიტიზური მოძღვრება

სიყვარულისადმი მიძღვნილი თავი ერთ-ერთი არემოკავიტიზური წიგნისა („სალმრთოთა სახელთათვის“, IV) სიკეთის („სახიერების“) ცნების გამოძიებით იწყება. ეს ის აბსოლუტური სიკეთეა, რომლის გამოც პლატონი ამბობს: ის არის „საწყისთა საწყისი“ („კანონთშემდგომი“, 981, a), „შეცნობადი საგნები ოდენ სიკეთის მეოხებით შეიცნობა, სიკეთე ანიჭებს მათ ყოფნასაც და არსებობასაც, თუმცა თავად სიკეთე არსებობა როდია, იგი არსებობის მიღმაა“ („სახელმწიფო“, VI, 509, b). სახარებაში მის გამო ნათქვამია: „არავინ არს სახიერი (კეთილი), გარნა მხოლო ღმერთი“ (მათე, 19,17).

არემოკავიტიზის თანახმად, სიკეთე არის უსაღმრთოესი ღმერთი („ზეშთაღმერთთა ღმრთება“), ღმერთთავერობითი მყოფობა, უკვე თავისი არსებით კეთილი და თავისივე არსებობით სიკეთის გარდამფენელი ყოველსავე არსებულზე — როგორც უხრწნელ, უკვდავ, უნივთო (არამატერიალურ), უცვლელ, წარუდინებელ ანუ ზესთასოფლურ ყოფაზე, ისე მთელ მატერიალურ სამყაროზე. ყოველივე სიკეთის მიერ არის შექმნილი, მისი მეოხებით და მის მიერ არსებობს, სიკეთე ყოველივეს თავისკენ მიაქცევს და ყოველივე მისკენ, როგორც საწყისისკენ, შემკრებისა და მიზნისკენ მისწრაფვის. იგია ყოველივეს მიზეზი, ყოველივე, მის მიერვე შექმნილი, მისით არსებობს, მისგან არის დაცული. მისკენ, როგორც თავისი ზღვარისკენ არიან მიმართულნი გონიერი და სიტყვიერი არსებანი — შემეცნების გზით, გრძნობადნი — შეგრძნებათა მეშვეობით, უგრძნობელნი — სასიცოცხლო მისწრაფებათა ბუნებრივი მოძრაობით, ზოლო ოდენ არსებული ნივთნი — არსებობაში მონაწილეობის უბრალო ვარგისიანობით.

სიკეთეს ეწოდება გონიერი ნათელი, რადგან ამ ნათელით აღავსებს ზესთასოფლურ სულთ, ზოლო ყველა სხვა სულს არცოდნის წყვედიად განაშორებს, სულიერ თვალებს გაუნათლებს თავდაპირველად ზომიერი ნათებით, ზოლო შემდგომ — უხვად. გონიერი ნათელი ეწოდება ყველა სინათლეზე აღმატებულ სიკეთეს, რომელიც განანათლებს ყველა სულს — ზესთასოფელში, სამყაროს ირგვლივ და თავად სოფელში. იგი უფალია ნათლის ძალთა, ყოველსავე საცნაურს (გონებით საწვდომს) და ლოგოსურს ერთად შემოკრებს, ნამდვილად მყოფისკენ (შეშარიტი არსისკენ) მიაქცევს.

ამ სიკეთეს ეწოდება მშვენიერი და მშვენიერება, სიყვარული და საყვარელი. მშვენიერი ის არის, რაიც მშვენიერებაში მონაწილეობს, ზოლო მშვენიერება — იმ მიზეზში მონაწილეობა, ყოველსავე მშვენიერს მშვენიერებას რომ ანიჭებს. ზესთასოფლური მშვენიერი მშვენიერებად იმიტომ ითქმის, რომ მშვენიერებას ანიჭებს ყოველ არსებას, რომელსაც კი უნარი აქვს მიმღებლობისა, აგრეთვე იმიტომ, რომ მიზეზია ყოველგვარი ჰარმონიისა და ყოველსავე ნათლად ესხვება, და იმიტომაც, რომ ყოველთ თავისკენ მოუწოდებს და

შემოკრებს. ხოლო მშვენიერად იმიტომ ითქმის, რომ მარად მშვენიერია, არც ოდესმე იწყება მისი მშვენიერება და არც წყდება, არც ივსება და არც იღვევა, არც იმგვარია, რომ ხან მშვენიერი იყოს, ხანაც მახინჯი, ოდესღაც ამგვარი და ოდესღაც იმგვარი, არც შედარებით მშვენიერი და შედარებით მახინჯი, ან ერთგან მშვენიერი, ხოლო სხვაგან — არა, არც ერთისთვის მშვენიერი, ხოლო სხვისთვის — არა. არამედ თავისთავში და თავისთავად მარად მშვენიერია და ყოველივეს გამამშვენებელი მიზეზი.

მშვენიერის მარტივი და ზებუნებრივი არსება, როგორც გამაერთიანებელი მიზეზი, ყოველგვარ მშვენიერებასა და მშვენიერზე აღმატებულსა. ამ მშვენიერიდან იქნის სათავისო მშვენიერებას ყოველი არსება და მისგანვე იღებს დასაბამს ყოველგვარი თანხმობა, მეგობრობა და თანაზიარება. მშვენიერში ერთიანდება ყოველივე, მშვენიერი, როგორც შემოქმედი მიზეზი, არის ყოველივეს საწყისი, რომელიც ყოველსავე ამოძრავებს და ყოველსავე შემოკრებს თავისი მშვენიერებისადმი სწრაფვით (ეროსით, ტრფიალებით).

მშვენიერი, ყოველი არსის მიზნობრივი მიზეზი, არის საყვარელი, არის ყოველივეს ზღვარი, რამეთუ ყოველივე მშვენიერებისთვის წარმოიქმნება, და ნიმუში, რამდენადაც ყოველივე მისგან დამოკიდებულებისდა მიხედვით განისაზღვრება.

ამრიგად, მშვენიერება იგივეა, რაც სიკეთე, რადგან ყოველივე მშვენიერებისა და სიკეთისკენ მიისწრაფვის და არსებულთაგან ისეთი არაფერია, რაიც მშვენიერებასა და სიკეთეს არ იყოს ნაზიარები. თვით არა-არსიც კი ეზიარება მშვენიერებასა და სიკეთეს იმის მეოხებით, რომ რამდენადმე ისიც მშვენიერია და კეთილი, რამეთუ ღმერთი ზესთაარსებითად იდიდება ყოველგვარი თვისების უარყოფით (და ამ უარყოფისას არა-არსიც ხომ უარყოფდა).

ეს ერთი მშვენიერი და კეთილი არის ერთადერთი მიზეზი ყოველი მიმოგაბნეული მშვენიერების და სიკეთისა. ყოველივე არსებული მისგან დებულობს თავის წამდვილ არსებობასაც, ერთობასაც, განყოფას, იგივეობას, სხვაობას, მსგავსობას, უმსგავსობას, წინააღმდეგობათა შეხამებას, შეერთებათა შეურენელობასაც, ყოველთა ურღვევ ერთობასა და საფუძველსაც. მშვენიერი და კეთილი არის ყოველივეში ყოველის ურთიერთკავშირი, მათი თანხმობა და შეურეველი მეგობრობა, საყოველთაო ჰარმონია, გონებათა, სულთა, სხეულთა ყოველგვარი მოძრაობა თუ უძრაობა. ყოველ არსებას მისი ლოგოსის შესატყვისად ამკვიდრებს და მისთვის ნიშნულ მოძრაობას ანიჭებს.

საღმრთო გონიერი ძალნი („წმიდანი გონებანი“) წრიულად („მომარგავლებითად“) იძვრიან, როდესაც ერწყმიან მშვენიერისა და კეთილის დაუსაბამო და უსასრულო გამობრწყინვებათ; სწორხაზობრივად („მართებითად“) — როდესაც უდარესთა მიმართ ჩამოდიან და ყოველსავე უშუალოდ ადასრულებენ: სპირალურად („იკანკლელობითად“) — როდესაც უდარესთა განმგებელნი გამოუვლად არიან თავისთავის იგივეობრივნი და განუწყვეტლად ბრუნავენ მშვენიერისა და კეთილის ირგვლივ.

ხოლო სკლის ძვრა წრიული მაშინ არის, როცა გარესამყაროსგან უკუქცეული თავისთავში დაინთქმის და თავის გონიერ ძალთა დამაუნჯებელი დაუცადებლად ბრუნაეს, რის მეოხებითაც გარესამყაროს სიმრავლეს განეშორება, თავისთავში შენივთდება, შემდეგ კი შინაგანად ერთქმნილი შემოკრებს ერთყოფის გამაერთიანებელ ძალებს, რათა ყოველთა ზედა აღმატებულ მშვენიერსა და კეთილს მიესწრაფოს; სპირალური მაშინ არის სკლის მოძრაობა, როცა

თავისი მოძრაობისა და კვალობაზე საღმრთო ცოდნის სინათლით გაბრწყინდება, გონებისმიერი ერთობით კი არა, არამედ ლოგიკური და დისკურსიული აზროვნებისა და რთული ცვალებადი მოქმედების გზით. სულის მოძრაობა სწორხაზობრივი მაშინ კი არ არის, როცა სულიერი დაუნჯებისთვის თავისთავში დაინთქმის (ამგვარი მოძრაობა წრიულია), არამედ მაშინ, როდესაც გარესამყაროს მიექცევა და გარეგან რეალობათაგან, ვითარცა ნაირგვარად და მრავალიცხოვან სიმბოლოთაგან, ამოსული მარტივ და გამაერთიანებელ ხედვებამდე აღვალს.

ამრიგად, ამ არსთა სამი მოძრაობის, ისევე როგორც სამყაროს შეგრძნებად საგანთა, უწინარეს ყოვლისა კი ყოველი მათგანის მყოფობის, მდგომარეობისა და დაყრდნობის მიზეზია კეთილი და მშვენიერი, რომელიც ყოველგვარ დგომასა და მოძრაობაზე მალა დგას, რამეთუ ყოველგვარი დგომა და მოძრაობა წარმოებს მისგან, მასში, მის მიმართ და მის გამო.

მისგან და მის მიერ წარმოიქმნება გონებისა და სულის არსება და ცხოვრება, მთელი ბუნების სიმცირენი, წონასწორობანი და სიდიდენი, ყოველივეს საზომი და საგანთა თანადარღობა, შეწყობა და შეზავება, მთლიანობა და ნაწილები, ერთობა და სიმრავლე, ნაწილთა კავშირი, ყოველი სიმრავლის ერთობა, სისრულე, რომელობა, რაოდენობა, სიდიდე, უსასრულობა, შედარება და სხვაობა, ყოველგვარი უსაზღვრობა და საზღვარი, ყოველგვარი განსაზღვრება, წესნი, უაღრესობანი, სტიქიონები, სახეობანი, ყოველგვარი არსი, ყოველგვარი ძალა, ენერგია, თვისება, გრძნობა, გონიერება, შეხება, ყოველგვარი ცოდნა და ერთქმნა, — ყოველივე მშვენიერისა და კეთილისგან წარმოდგება, მშვენიერისა და კეთილშივე ჰგიეს, მშვენიერისა და კეთილისკენ ისწრაფვის, ყოველივე, რაც კი რამ არსებობს ან წარმოიქმნება, მშვენიერისა და კეთილის მეოხებით არსებობს და წარმოიქმნება. მისკენ არის მიმართული ყოველი მზერა და მის მიერ იძვრის და შეინახვის ყოველი. მისი მიზეზით, მის მიერ და მასში არის ყოველგვარი დასაბამი და ყოველგვარი დასასრული. ყოველი არსი მშვენიერისა და კეთილისგან წარმოდგება, ხოლო ყოველი არა-არსი ზესთაარსებისად იყოფვის მშვენიერისა და კეთილში. იგია ყოველივეს საწყისი და ზესაწყისური, ზესრული საზღვარი.

მშვენიერი და კეთილი ყოველთვის სანდომია, სასურველი და საყვარელი. მის მიერ და მის გამო უღარესნი წადიერად მიესწრაფვიან (ეტრფიალებიან) უღარესთ, ხოლო უღარესნი უღარესთ განაგებენ მშვენიერისა და კეთილის საყოველთაო წადილში თავისთავადობის შემნარჩუნებელნი. ყოველივე არსებულის მიზეზსაც თავისი გარდამეტებული სიკეთის გამო სურს ყოველივე, ყოველივეს ქმნის, ყოველსავე იპყრობს, თავისკენ მიიქცევს. საღმრთო ეროსი (საღმრთო ტრფიალება) არის სიკეთე, სიკეთე სიკეთის გამო, რამეთუ თავად ეროსმა, სამყაროში ყოველივე კეთილის შემქმნელმა, რომელიც ზეგარდარეულად არსებობს სიკეთეში, ნება არ სცა მას თავისთავში გაუმრავლებლად დაენარჩუნებინა ეს ყოველივე, და საიმისოდ აღძრა, რომ ზეგარდამეტებით გამოეღვინებინა თავისი ყოვლისმქმნელი ქმედება.

ნურავინ იფიქრებს, თითქოს ეროსის სახელი საღვთო წერილის უგულვებლყოფით განიდიდებოდეს. რამეთუ ცხოველურიცა და უხამსიც არსებობს ეროსი. უაზრობაა და უმეცრება არა ამ სიტყვის მნიშვნელობის, არამედ ოდენ სიტყვიერი გარსის გათვალისწინება. ისინი კი არ იქცევიან ავრე, ვისაც ღვთაებრივი არსის წვდომა სურს, არამედ ისინი, ვინც ცარიელ ბგერებს აღიქვამს,

ვინც ბრმად ემორჩილება ასოებს, მარცვლებს, უახრო ნიშნებს და გაუგებარ გამოთქმებს, რომლებიც მათი სულის გონიერ სფერომდე ვერ აღწევენ. გარნა იმის ნათელსაყოფად, რომ სახელი „ეროსი“ საღვთო წერილს არ ეწინააღმდეგება, ვნახოთ „ივანე სოლომონისი“ (4,6-8): „ეტრფიალე მას და დაგიცვას შენ, გარემოიზღუდე იგი და აღგამალოს შენ, პატივ ეც მას, რათა შეგიტკბოს შენ“. საღვთო წერილის მრავალი სხვა ადგილიც განადიდებს ეროსს. ამასთან, ზოგიერთი ღვთისმეტყველი იმ აზრის არის, რომ სახელი „ეროსი“ უფრო შეპყდრის ღმერთს, ვიდრე „სიყვარული“. საღმრთო ეგნატიც ხომ წერს: „ეროსი ჩემი ჭვარცმულ არს“. ასევე „წიგნი სიბრძნისა სოლომონისი“ (8, 2): „ტრფიალ ვექმენ სიკეთესა მისსა“. დაბოლოს, საღვთო წერილშივე ნათქვამია: სიყვარული შენი თავს დამატყდა, ვითარცა სიყვარული ქალთა.

ვინც მართებულად სწვდება ღვთაებრივს, მათთვის ღვთისმეტყველნი. თანაბარი მნიშვნელობით ხმარობენ სიტყვებს „ეროსი“ და „სიყვარული“. ეს სიტყვები აღნიშნავენ ერთმომედსა და ერთყოფელ ძალას, რომელიც მშვენიერისა და კეთილის განუყოფლობას განასხვავებს, თავად წინასწარვე ჰგვის მშვენიერისა და კეთილის მიზეზით და მშვენიერიდან და კეთილიდან მშვენიერისა და კეთილის მიერ განეშორება. იგი ურთიერთს აზიარებს თანამოდასებებს, უღარესთ აღძრავს უღარესთა გამო ზრუნვისთვის და უღარესთ — უღარესთაგან სწრაფვისთვის.

საღმრთო ეროსი ექსტატურია („განმაცვიბრებელი“). მისი წყალობით შეყვარებულნი თავისთავს კი არ ეკუთვნიან, არამედ საყვარელ არსებათ. ეს იმით ვლინდება, რომ უღარესი არსებანი უღარესთ განაგებენ, თანამოდასენი ერთუროს ეზიარებიან, ხოლო უღარესნი უღარესთაგან მიიტყვიან ზებუნებრივად.

ამიტომ იყო, საღმრთო ეროსით შეპყრობილმა და მის ექსტატურ ძალას ზიარებულმა პავლემ რომ დაღადაყო: „არღარა მე ცოცხალ ვარ, არამედ ცხოველ არს ჩემ შორის ქრისტე“ (გალატელთა მიმართ, 2,20), — ვითარცა ქეშ-მართლად შეყვარებულმა, საღმრთო სიშმაგით შეპყრობილმა და საკუთარი სიცოცხლით კი არა, საყვარელის — ფრიად საყვარელის — სიცოცხლით მცხოვრებმა.

ყოველივე არსებულის მიზეზიც, სამყაროსადმი თავისი მშვენიერი და კეთილი სიყვარულის (ეროსის) მქონე, ტრფიალებითი სიკეთის გარდამეტებულობის მიზეზით გამოდის თავისთავისგან ყოველთა არსთა განმგებელი და თითქოს მოხიზლულია სიკეთით, სიყვარულით და სურვილით (ეროსით). საყოველივეზე მალა და ყოველივეს საზღვარს მიღმა მყოფი იგი მაინც დაინთქმის ყოველივეს წიაღში ექსტატური და ზესთაარსებითი ძალით — თავად გასუყოფელი. ამიტომ ღვთისმეტყველნი მას მოშურნესაც უწოდებენ, რამეთუ ფრიად მოშურნეა ყოველივე არსებულის სიყვარულში და შეყვარებულთ აღძრავს თავის მიმართ მოშურნედ სწრაფვისაკენ.

საერთოდ, სიყვარული და საყვარელი მშვენიერისა და კეთილის ეკუთვნის, მშვენიერისა და კეთილში ჰგვის წინასწარვე და მშვენიერისა და კეთილის მიერ ქმნადობს და არსებობს.

რის გამოხატვას ესწრაფვიან ღვთისმეტყველნი, როდესაც მას ხან სიყვარულად და სურვილად იხსენიებენ, ხანაც საყვარელად და სასურველად? იგი, ერთი მხრივ, მიზეზი და წარმომქმნელია სიყვარულის და სურვილისა, მეორე მხრივ, თავადვე არის სიყვარული და სურვილი. სხვაგვარად: ხან მათგან იძე-

რის იგი, ხანაც მათ ამოძრავებს, ანუ თავად და, ამასთან, თავისთავისკენ ძრავს ყოველსავე. ამგვარად, ხან საყვარელს უწოდებენ, ხანაც — სიყვარულს, ვითარცა მშვენიერებასა და სიკეთეს. ასევე — სიყვარულსა და სურვილს, ვითარცა მძვრელსა და, ამასთან, თავისკენ მიმზიდველ ძალას, თავისთავად ერთადერთ მშვენიერებასა და სიკეთეს, როგორც ყოველივე არსებულისადმი თავისთავის განმაცხადებელს, როგორც თავისი ზესთაარსებითი ერთობისგან კეთილ გამოსვლას, როგორც წადიერ (ეროტიულ) მოძრაობას: მარტივს, თვითაღმძვრელს, თვითმოქმედს, წინარე არსებულს სიკეთეში, სიკეთიდან სამყაროში გადმოღენილს და კვლავად სიკეთეში მიქცეულს. და ამით საღმრთო ეროსი ვლინდება, ვითარცა თავისთავში უსასრულო და დაუსაბამო, თითქოსდა მარადიული წრიული ბრუნვა უცვლელი ორბიტით: სიკეთისგან, სიკეთის მიერ, სიკეთისკენ და სიკეთეში. თავისი ბუნების კვალობაზე თავისთავის იგივეობრივად მყოფი, იგი მარად გამოდის, ჰგვის და წინანდელ მდგომარეობას უბრუნდება.

თუ დავუკვირდებით ამ რელიგიურ-ფილოსოფიურ დებულებებს და გავიხსენებთ წინამორბედ მოძღვრებებსაც (პლატონი, ნეოპლატონიზმი, ქრისტიანობა), უძველესად შევნიშნავთ, რომ სიყვარულის არეოპაგიტულ მოძღვრებაში თითქმის არც ერთი იმგვარი დებულება არ არის წამოყენებული, რომელიც ხსენებულ წინამორბედ მოძღვრებებშიც არ ყოფილიყო. სიახლეს აქ ორიგინალური რელიგიურ-ფილოსოფიური კონცეფცია კი არ ქმნის, არამედ მანამდე არსებული სამი უდიდესი მოძღვრების — პლატონიზმის, ნეოპლატონიზმისა და ქრისტიანობის — ორგანულ მთლიანობად შერწყმა და ამით დაფუძნება სიყვარულის იმგვარი მოძღვრებისა, რომელმაც ქრისტიანული ქვეყნების ხალხთათვის ისეთივე როლი შეასრულა, როგორიც სუფიზმმა — აღმოსავლური, მუსლიმანური სამყაროსთვის.

კიდევ ერთხელ დავუკვირდეთ არეოპაგელის მიერ წარმოსახულ სამყაროს მოდელს. სამყარო შექმნილია აბსოლუტურად ტრანსცენდენტური ღმერთის მიერ, რომლის შეცნობა ან თუნდაც დადებითად განსაზღვრა სრულიად შეუძლებელი რამ არის. მაგრამ სამყარო შექმნილია, როგორც სიკეთის, მშვენიერების, ნათელის, სიყვარულის გამოვლენა და მის არსებას შეადგენს სიკეთის, მშვენიერების, ნათელისკენ სწრაფვა. სიყვარული არის ის ძალა, რომელმაც შექმნა სამყარო, და სიყვარულის მეოხებითვე ყოველი არსება მიისწრაფვის იქითკენ, რომ მეტი და მეტი სიკეთე, მშვენიერება, სინათლე შეიმოსოს ხოლო რადგან სამყარო იერარქიულად არის განფენილი, ეს პროცესი (ღმერთისად შექმნილის უკუღაბრუნება) იმით აღსრულდება, რომ იერარქიულ საფეხურებზე ზემდგომნი ქვემდგომთ ეხმარებიან, ხოლო ქვემდგომნი ზემდგომებისკენ ისწრაფვიან, მათ ბაძავენ. ოღონდ აქ საგულისხმო ის არის კიდევ, რომ ნებისმიერ საფეხურზე მყოფი არსება მისთვის განკუთვნილ ბუნებრივ წესთა დაცვით იგივე საღმრთო საქმეს (სიკეთეში მონაწილეობას) აღასრულებს.

ღმერთი შეურყენელად ტრანსცენდენტურიც არის და, ამასთან, ყოველ არსებაში, თვით უმცირესშიც კი, მთელი თავისი სისრულით მყოფი; არეოპაგელის სიყვარულიც, ერთი მხრივ, იგივე შეუცნობელი ღმერთია, მეორე მხრივ — ყოველ არსებაში, თვით უმცირესშიც, მოქმედი ერთმყოფელი ძალა.

ღმრთი თავისთავად არის მშვენიერება და სიყვარული და, ამასთან, შექმნილ-
თათვის იგი არის მშვენიერი და საყვარელი.

ღმერთი, როგორც ერთი მხრივ, მშვენიერება და სიყვარული, მეორე
მხრივ, მშვენიერი და საყვარელი, არეოპაგელს არ მიუკვლევია. მსგავსი იდეე-
ბი აღრინდელ მოძღვრებებშიც იჩენდა თავს სხვადასხვა ვარიაციით. ასე, პლა-
ტონს არსად აქვს გამოკვეთილად ნათქვამი, რომ ღმერთი არის იგივე საყვა-
რელი, მაგრამ უკვე ის ფაქტი, რომ პლატონი ღმერთს „მამას“ უწოდებს მრავ-
ალჯერ, პლოტინს საშუალებას აძლევდა სულის მიერ გონების სიყვარული
ქალიშვილის მამისადმი უმანკო სიყვარულისთვის შეედარებინა.

მეორე მხრივ, პლოტინი მშვენიერებას სიკეთეზე დაბლა აყენებდა და
გონების საუფლოში უტოვებდა ადგილს. ამავე დროს, სიყვარულის პლოტინი-
სეული მოძღვრება, მითოსური ელემენტების მოხმობით თითქოსდა გაცოცხ-
ლებული (კოსმოსს უყვარს სული ანუ აფროდიტა, სულს — გონება ანუ კრო-
ნოსი და მისთანანი...), საბოლოო ჯამში იმგვარ ინტელიგიბელურ სქემებზე
დაიყვანებოდა, უბრალო მოკვდავთათვის სიყვარულს, როგორც ასეთს, მთელი
თავისი მიმზიდველობა უნდა დაეკარგა. აქ „ნადიმის“ განმაცხოველებელი,
არსებობის ყოველ საფეხურზე ძალუმაღ მფეთქავი და ყოველის წამლევავი
სიყვარული სწავლულის მწიგნობრული სამოსელით იყო წარმოდგენილი.
პროკლეს გამო ლაპარაკიც ზედმეტია.

და, აი, ეს ცნობილი იდეები ჭეშმარიტად მაცოცხლებელ წყაროსავით
ამოღინდა არეოპატიულ მოძღვრებაში. უმთავრესი აქ ის იყო, რაღა თქმა
უნდა, რომ მშრალი ფილოსოფიური ცნებების ადგილას წარმოდგა მარად
ცოცხალი და პიროვნულად ადვილად გასაგები, ინტიმურად შესაგრძობი
იზოსტასი — ქრისტე. ასეთივე იყო პლატონის ეროსი პლოტინის ეროსისგან
განსხვავებით. მაგრამ პლატონის ეროსს სხვა ნაკლი ჰქონდა: უკვე ქრისტეს-
გან განსხვავებით, არც მშვენიერი ყოფილა და არც საყვარელი, რაც მთავა-
რია, არც ღმერთი, არამედ მხოლოდ დემონი, ღვთაებათა და კაცთა შუამავა-
ლი. ამასთან, არც პლატონისა და, ცხადია, არც პლოტინის ეროსი არ იყო
ყოველივე არსებულისა და, კერძოდ, კაცთა მოდგმის უშუალო შემწე და
მხსნელი.

ასლა ჩვენ შეგვიძლია არეოპატიული მოძღვრების კიდევ ერთი ასპექტი
წამოვწიოთ წინა პლანზე. არსებობის ყოველ საფეხურს შესატყვისი წესი აქვს
მიჩენილი სიყვარულის მეოხებით ზეაღსვლის (ღმერთში უკუდაბრუნების)
ნათელგადაფრქვეულ უსასრულო გზაზე. კაცთა მოდგმისთვის ეს წესი გულის-
ხმობს ღმერთთან მაქსიმალურად მიახლოებას, რასაც არეოპატიულ წიგნებში
განღმრთობა ეწოდება. მაგრამ უფრო კონკრეტულად რა არის განღმრთობა?
„განმღრთობაა არს ღმრთისა მიმართი, რაოდენ დასატყვენელ არს, მსგავსება
და ერთობა“ (158,10).

ვიდრე ამ მხრივ განეაგრძობდეთ მსჯელობას, ალბათ უადგილო არ იქნე-
ბა, გაეხსენოთ, რომ განმღრთობის იდეას პლატონის ფილოსოფიაშიც მნიშვე-
ნელოვანი ადგილ ეჭირა, აგრეთვე ისიც, რომ პლატონიც ყველგან ხაზს უს-
ვამდა — ღმერთისადმი დამსგავსება, რამდენადაც შესაძლებელიაო.

მაგრამ აქ უმთავრესი მაინც ის არის, რომ, როგორც ირკვევა, განმღრ-
თობის იდეა ორგანულად უკავშირდება ქრისტიანობის უღრმეს არსებას, არე-
ოპაგელი განმარტავს: „საღმრთო ყოფამ ჩვენდა არს საღმრთო დაბადებამ
მეორედ შობისა...“ (160,30). ხოლო ქრისტიანული რელიგიური ფილოსო-

ფისათვის კარგად ცნობილი მეორედ შობის იდეა (იოანე, 3,3-7, პეტრე, I პეტრე, 1,23, ტიტეს მიმართ, 3,5 და სხვა მრავალი) არეოპაგელსაც იმგვარად ესმის, რომ „მარტივი იესუ... შინაგან ბუნებისა ჩვენისა იქმნა“ (9,1-3).

მეორედ შობა თავისთავად ურთულესი რელიგიურ-ფილოსოფიური პრობლემაა და აქ მის გამოძიებას ცხადია, ვერ გამოვუძღვებით. მაგრამ ერთ მომენტზე უნდა შევაჩეროთ ყურადღება. „ნადიმის“ თანახმად, დიოტიმა განუმარტავდა სოკრატეს, რომ სიყვარული მშვენიერისადმი სწრაფვა კი არ არის, არამედ მშვენიერში შობისადმი როგორც სხეულებრივად, ისე სულიერად (206, b-e). ხოლო დასასრულ ნათქვამია, რომ ის, ვინც მშვენიერების იდეის წვდომამდე ამაღლდება, სათნოების აჩრდილებს კი არ შობს, არამედ ჰეშმარიტ სათნოებას, რამეთუ ჰეშმარიტებას სწვდება და არა ჩრდილს. ხოლო ვინც ჰეშმარიტი სათნოება შვა და გამოზარდა, მას ღვთაებათა სიყვარული ხვდება წილად და თუ კაცთაგან ვინმე უკვდავია, ის არის სწორედ (212, a). ამ ორი იდეის (ქრისტიანული მეორედ შობისა და პლატონური მშვენიერში შობის) დაკავშირება რა შედეგსაც გამოიღებდა, ამას ყველა უჭირველად უნდა მიხვდეს. საჭმე სწორედ ის არის, რამდენად ვართ უფლებამოსილი ამგვარი დაკავშირების ცდა მოვახდინოთ.

არეოპაგიტულ წიგნებში ჩვენ ვპოულობთ ქრისტიანულ შეხედულებათა რელიგიურ-ფილოსოფიურ დასაბუთებას პლატონის მოძღვრებისა და ნეოპლატონიზმის მოშველიებით. ოღონდ აქ დამატებით ინდური აზროვნების გავლენაც რომ გვევარაუდნა (შემოვლითი გზით: ხომ არსებობს შეხედულება — პლოტინმა ინდური რელიგიური ფილოსოფიის ზეგავლენა განიცადაო), ფაქტი ფაქტად დარჩებოდა: თავისი საბოლოო სახით სიყვარულის არეოპაგიტული მოძღვრება აღარც პლატონური იყო, აღარც ნეოპლატონური და, მით უმეტეს, არც ინდური, არამედ — ქრისტიანული.

პლატონისგან და ნეოპლატონელთაგან განსხვავებით, არეოპაგელის „კეთილი და მშვენიერი“, მსგავსად ფილონ ალექსანდრიელის მოძღვრებისა, არის პიროვნული ღმერთი. და, მეორეც, უკვე ფილონისგანაც განსხვავებით, სიკეთისა და მშვენიერების მატარებელი, მათი მეოხებით სამყაროს შემქმნელი და მათივე მეოხებით ტრანსცენდენტური აბსოლუტისკენ ყოველივეს წარმმართველი პრინციპი არის ამ პიროვნული ღმერთის მეორე იპოსტასი, ძე ღვთისა, კაცად განსხეულებული ღმერთი — ქრისტი.

ჩემის აზრით, ამაშიც იყო ის ძალა, რაიც მოცემულ ეპოქაში ქრისტიანულ რელიგიურ ფილოსოფიას მომგებიანად გამოარჩევდა წინარე ეპოქების თუ მისი თანადროული ფილოსოფიური კონსტრუქციებისგან. პლატონის მშვენიერებაც და ნეოპლატონელთა ტრანსცენდენტური ერთიც ერთობ განყენებული რამ იყო არაფილოსოფიურად მოაზროვნე ადამიანთათვის (არადა კულტურულ ფასეულობათა ძირითადი შემოქმედნი სწორედ ესენი იყვნენ). ხოლო განყენებულ იდეათა სიყვარული გაცილებით უფრო ძნელია, ვიდრე პიროვნული საწყისისა.

როგორც მოსალოდნელი იყო, მსგავსად პლატონის და ნეოპლატონელებისა, არეოპაგელიც განასხვავებს სიყვარულის ორგვარ სახეობას: მდაბალსა და საღმრთო სიყვარულს („საღმრთოთა სახელთათვის“, თავი IV, პარაგრაფები 12, 13). ამასთან ჰეშმარიტი სიყვარული მისთვისაც, ცხადია, არის საღმრთო სიყვარული, საღმრთო ერისა.

ოლონდ ჩვენთვის (უკვე კულტურის ისტორიისთვის) განუზომლად მნიშვნელობის მქონეა ის ამბავი, რომ, მსგავსადვე პლატონისა, რომელიც, საღმრთო ეროსის აპოლოგიისდა მიუხედავად, ეროსის მიწიერ გამოვლინებებსაც სრული გაგებით ეკიდებოდა და ამასაც საბოლოო ჯამში საღმრთო საქმედ თვლიდა („ნადიმი“, 206, C), არეოპაგელიც სახავს ღმერთისადმი ანუ სიყვითისადმი მთელი სამყაროს წადიერი სწრაფვის გრანდიოზულ სურათს; მისკენ, როგორც თავისი ზღვარისკენ არიან მიმართული გონიერი და სიტყვიერი არსებანი — შემეცნების გზით, გრძნობადნი — შეგრძნებათა მეშვეობით, უგრძნობელნი — სასიცოცხლო მისწრაფებათა ბუნებრივი მოძრაობით, ზოლოდენ არსებული ნივთნი—არსებობაში მონაწილეობის უბრალო ვარგისიანობით („საღმრთოთა სახელთათვის“, IV, პარაგრაფი 4).

ამ ადგილის უკეთ გასაგებად ჩვენ უნდა გავისვენოთ არეოპაგიტული მოძღვრების ერთი დებულება (ნეოპლატონიზმიდან მომდინარე), რომლის თანახმადაც, რაც კი რამ არსებობს, ყოველივე არის სიკეთე, საფეხურებად განფენილი სიკეთე, რომელსაც არსებობაში მონაწილეობის ანუ ზეალსვლის საკუთარი, თავისი საფეხურის შესატყვისი ბუნებრივი (იგივე ღვთაებრივი) წესი აქვს მიჩენილი. სიყვარული არსებობის ყოველ საფეხურზე ვლინდება ამ საფეხურისთვის შესატყვისი ძალის მიხედვით. ამიტომ არის, რომ არსებობა და სიყვარული ერთი და იგივეა როგორც უმაღლეს, ისე მიწიერ პლანშიც; არსებობა ნიშნავს სიკეთეს და უფრო მაღალი სიკეთისადმი სწრაფვას ანუ სიყვარულს. იმ ზომამდეთ, ბრძანებს არეოპაგელი, რომ, თუკი ვინმე თავდაუოკებელი სიკეთეს მოაკლდება ვნებას აყოლილი უგუნურად, ამ აზრით ის არც არსებობს, არც რაიმე არსისადმი მისწრაფვის. და მაინც ის ეზიარება სიკეთეს (მონაწილეობს სიკეთეში), რამდენადაც მასში არის შეერთებისა და მეგობრობის თუნდ ბუნდოვანი ნახმევი (იქვე, პარაგრაფი 20).

ამ თვალსაზრისით შემთხვევითი არ უნდა იყოს, რომ თავისი საღმრთო სიყვარულის დასახასიათებლადაც კი არეოპაგელი ცხოვრებისეულ მაგალითს იშველიებს ძველი აღთქმის ერთი ადგილის თავისებური პარაფრაზირებით: „შენი სიყვარულიო (სიტყვები ღმერთს მიემართება. — რ. თ.),—იტყვის ვინმე, — თავს დამატყდა, ვითარცა სიყვარული ქალთა“ (პარაგრაფი 12).

დასასრულ, კვლავ უნდა მივაპყროთ ყურადღება განღმრთობის პრობლემას.

განღმრთობა, ერთი მხრივ, არის მეორედ შობით და ბაძვის მეშვეობით ღმერთისადმი დამსგავსება რამდენადაც შესაძლოა, მეორე მხრივ, ღმერთისად უშუალოდ აღსვლა მისტიური ექსტაზის გზით. ოლონდ ეს რჩეულთა გზა არის მხოლოდ, ზეკაცურ ძალისხმევას რომ მოითხოვს. ამასთან, კვლავ მსგავსად პლატონისა (მშვენიერების იდეისკენ ანუ სიყვითისკენ მიმსწრაფი თანდათნობით განიშორებს ტრფიალს ცალკეულისადმი, გრძნობადისადმი, თვით გონებრივი წარმონაქმნებისადმი, ვიდრე თავისთავადი მშვენიერების საფეხურამდე არ ამაღლდება), ეს გზა, უწინარეს ყოვლისა, უარყოფის, ნეგაციის მეშვეობით ამაღლებას გულისხმობს, გულისხმობს ღმერთის შემეცნებას გონებაზე აღმატებული ერთყოფის არცოდნით, როდესაც გონება ყოველსავე არსებულს უნდა განუდგეს და ბოლოს „თავიცა თვისი დაუტეოს“ და საღმრთო ნათელს შეერთოს („საღმრთოთა სახელთათვის“, VII, პარაგრაფი 3, აგრეთვე

„ზეცათა მღვდელმთავრობისათვის“, „საიდუმლო ღმერთისმეტყველებისათვის“).

აქ რამდენიმე მომენტს უნდა მივაპყროთ ყურადღება.

ერთი რომ, აქაც და სხვაგანაც არეოპაგელი არაერთგზის ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ თვით მისტიური ექსტაზის დროსაც კი აბსოლუტიდან გამოსხივებულ ნათელთან შეერთება ხდება და არა თავად აბსოლუტთან. გარდა ამისა, არეოპაგელისთვის მისტიური აქტი არის განწყობისა და საგულდაგულო მომზადების შედეგად ზეკაცური კონცენტრაციის მეოხებით მიახლოება ღმერთთან და არა სასიყვარულო ექსტაზი. ამასთან, აქ პიროვნება, სული არ კარგავს თავის მეობას.

შემდეგ: მიუხედავად იმისა, რომ ამგვარი მისტიური აქტი ღმერთისადმი სიყვარულის, საღმრთო სიყვარულის შედეგია, აქ სიყვარულის მოძღვრება ფაქტურად მთავრდება და ადგილს უთმობს თავისებურ შემეცნების თეორიას (ღმერთის შემეცნება მისი შეუცნობლობის, არცოდნის გზით).

დაბოლოს: ყოველივე ეს იმას ნიშნავს, რომ არეოპაგიტული საღმრთო მიჯნურობა საკმაოდ განსხვავდება საღმრთო სიყვარულის აღმოსავლური გაგებისგან, რომლისთვისაც მისტიური ექსტაზი, უწინარეს ყოვლისა, სასიყვარულო აქტია, გრძნობად დაღვრა, და გულისხმობს პიროვნების ღმერთთან შერწყმას და მასში განზავებას.

Р. А. ТВАРДЗЕ

АРЕОПАГИТСКОЕ УЧЕНИЕ О ЛЮБВИ

Резюме

Ареопагитское учение о любви основывается на платоновском, неоплатоновском и христианском учениях о любви. Новизной здесь является не оригинальная религиозно-философская концепция, а органическое слияние упомянутых учений и, тем самым, обоснование нового учения о любви, сыгравшего такую же роль, как суфизм для восточного, мусульманского мира.

Согласно Псевдо-Дионисию Ареопагиту, любовь является той силой, которая сотворила все существующее и которая вновь обращает его к единству. Таким мировоззрением преодолевается средневековый дуализм, пропасть, разъединяющая земное и небесное. Это имело огромное значение для развития религиозно-философской мысли того времени и вообще для всей культуры. Фактически этим была подготовлена мировоззренческая основа ренессанса.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
 წევრ-კორესპონდენტმა ნ. ჭავჭავაძემ

ფილო ნაღიბაიძე

ალეთოლოგიური ესთეტიკის პრინციპები

1. წინამდებარე გამოკვლევა ემყარება ალეთოლოგიური რეალიზმის ძირითადი პრინციპების დეტალურ ანალიზს [1]. ამის გარეშე საგანში ღრმად შესვლა და მისი შიგნიდან დანახვა არ მოხერხდებოდა, ვინაიდან შ. ნუცუბიძის „ხელოვნების თეორია“, როგორც ამას თვითონვე აღნიშნავდა, „...მთლიანად ემყარება ალეთოლოგიური რეალიზმის ნიადაგზე მიღწეულ შედეგებს“ [2, გვ. 228].

შ. ნუცუბიძის კონცეფციის თანახმად, ფილოსოფია და ფილოსოფოსობა მხოლოდ ადამიანს სჭირდება, ვინაიდან ადამიანზე მალაღმა არსებამ — ღმერთმა, თუ იგი არსებობს, ყველაფერი იცის, ხოლო ადამიანზე დაბალმა მოვლენებმა — საკუთარი არსებობაც კი არ იციან და ამიტომ, ცხადია, მათ არავითარი ფილოსოფია და ფილოსოფოსობა არ ესაჭიროებათ; მაგრამ ეს სრულიად არ ნიშნავს იმას, რომ ყოველივე ადამიანურში უნდა „ჩახტეს“. პირიქით, ფილოსოფია და ფილოსოფოსობა აუცილებლობით უნდა გათავისუფლდეს, როგორც „სპეციალურ-ადამიანური“, ისე „სპეციფიკურ-ადამიანური“ თავისებურებებისაგან. უდავოა, ყოველივე ეს მიმართული იყო მეცნიერებაში ფსიქოლოგიკის წინააღმდეგ, რამაც სამართლიანი აღიარება მოიპოვა ჩვენში, მაგრამ (ისევე როგორც ე. ჰუსერლთან) ეს სამართლიანი მოთხოვნა მეორე უკიდურესობაში გადაიზარდა შ. ნუცუბიძისთან: კონკრეტულ-ისტორიული სუბიექტი ისე „განიწმინდა“ ყოველგვარი ადამიანურისაგან, რომ აზროვნების წმინდა ფენომენმა დამოუკიდებელი, ონტოლოგიური სტატუსი შეიძინა.

მეორე მხრივ, აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ შ. ნუცუბიძის „ხელოვნების თეორიაში“ მძლავრად იგრძნობა მატერიალისტური ნაკადი. ანდა, როგორც ამას თვითონვე წერდა: „...დიალექტიკური მატერიალიზმის არსენალიდან ამ წიგნში გამოყენებულია ბევრი რამ“ [2, გვ. 227]. მაგრამ ეს „ბევრი რამ“ ალეთოლოგიური რეალიზმის პრინციპებისადმი დაქვემდებარებული „მასალაა“. შ. ნუცუბიძის „ხელოვნების თეორიაში“, რომელიც 1929 წელს გამოქვეყნდა, ჭერ კიდევ არ მომხდარა ალეთოლოგიური რეალიზმის პრინციპებიდან დიალექტიკური მატერიალიზმის პრინციპებზე გადასვლა: პირიქით, როგორც ამას ქვემოთ დავინახავთ, შ. ნუცუბიძის „ხელოვნების თეორია“ იმ ფილოსოფიური კონცეფციის ანალოგიურადაა აგებული, რომლის თანახმადაც არა მარტო მოცემულობა, როგორც მოცემულობა, არ მოითხოვს რაიმეს ვინმესთვის მოცემულობას, არამედ უფრო მეტიც, ჩვეულებრივი დაკავშირება მოცემულობისა ემპირიულ, გნოსეოლოგიურ ან ესთეტიკურ „მე“-სთან სავალდებულო არაა და, საერთოდ, სუბიექტის ელიმინაციის პრინციპი თანამიმდევრულად უნდა განხორციელდეს ყველა სფეროში.

2. შ. ნუცუბიძის აზრით, ალეთოლოგიურ ნიადაგზე დაფუძნებულ ხელოვნების თეორიაში ესთეტიკური კატეგორიების არსი და მნიშვნელობა სუბიექ-

ტისაგან დამოუკიდებლად უნდა იქნეს გაანალიზებული, ვინაიდან ესთეტიკური სუბიექტის არაერთგვარობა ხელს უშლის ესთეტიკურის სწორ გაგებას. მაგალითისათვის ავიღოთ ხელოვნების ნაწარმოების შემოქმედისუბიექტი და მის მიერ შექმნილი ნაწარმოების აღმქმელი სუბიექტი. რამდენადაც ისინი (შემოქმედის და აღმქმელის) ესთეტიკურ ცდაში არიან ჩართული, იმდენად ცხადია, ერთიც და მეორეც ესთეტიკური ცდის სუბიექტად უნდა ჩაითვალოს. მაგრამ ცხადია ისიც, რომ „სუბიექტი შემოქმედებისა და სუბიექტი განცდისა ერთი და იგივე არაა“ [2, გვ. 293]. შემოქმედი სუბიექტის განცდა — აქტიური განცდაა; იგი ყოველთვის ხელოვნების ნაწარმოების შემქმნასთანაა დაკავშირებული და ამიტომ მთელი თავისი ძალთა და ძლიერებით დაკავშირებულია იმის ქმნასთან, რაც მის (შემოქმედი სუბიექტის) მიერ გრძნობად-კონკრეტულ სახედ უნდა წარმოიქმნას, ჩამოყალიბდეს და წარმოჩნდეს. რაც შეეხება აღმქმელ სუბიექტს, ცხადია, ის პირველთან შედარებით პასიურია, ვინაიდან ახლის ქმნას, შემოქმედებას მოკლებულია. „...ვინ არ იცის, რომ ერთია მკითხველი და მეორეა მწერალი; ერთია სახეება და ფორმებში მკვეთრად შეჭრილი და მოქნილი ხელოვანი და მეორეა მისი მიღწევებით ვალდებული, თუნდაც მეტად ფაქიზი და ნახად მიმღები ბუნების პატრონი მკითხველი. მაშინაც კი, როდესაც ეს უკანასკნელი აღზნებასა და ალტაცებაშია წაკითხულით, მთელის სიძლიერით თავის გრძნობისა, სისრულით ხმისა, მუსიკალობით რიტმისა, შეუბღალაობით ექსპრესიისა და ყოველივე იმ ნიშნით, რომელიც გატაცების წრფელობას ყოველივე ეჭვის გარეშე აყენებს, რა დიდია ის მანძილი; რომელიც მას აშორებს შემოქმედს, რომელმაც პირველად იხილა ის, რაც ჯერ არავის ენახა და ფაქტი უხილაობისა იმაში განიცადა, რომ მან პირველმა მისცა სახილველს ის სახე, რომელშიც მისი დანახვა პირველად ვახდა სხვებისათვის საწვდომი“ [2, გვ. 258].

ერთი სიტყვით, უხილავის ხილვა და ხილულის ხილვა ერთი და იგივე რანგის მოვლენა არაა. „ხელოვნების მინაღწევარით გატაცების პათოსი ყოველთვის პასიურია, რაგინდ ინტენსიური არ უნდა იყოს იგი“ [2 გვ. 260].

მართალია, განაგრძობდა შ. ნუცუბიძე, აბსოლუტურად პასიური სუბიექტი არ არსებობს, ერთგვარი აქტივობა ყოველგვარ სუბიექტს ახლავს თან, მაგრამ ზემოთ აღნიშნული განსხვავება შემოქმედსა და აღმქმელ სუბიექტს შორის მაინც ძალაში რჩება. უფრო მეტიც, „ხელოვანი შემოქმედებისა და ამ შემოქმედების განმცდელი შემოქმედების პროცესში ერთი და იგივე სუბიექტია და ამით კიდევ მკვეთრად იხაზება ის არე, რომლის იქით, პასიური განმცდელის როლში მოვლენილი სხვა, არსებითად განსხვავებულ სუბიექტად ისახება“ [2, გვ. 294].

როგორც ვხედავთ, შემოქმედ და აღმქმელ სუბიექტს შორის შ. ნუცუბიძემ იმხელა განი და განსხვავება დაინახა, რომ ესთეტიკური სუბიექტის ერთიანი ცნების დადგენა აღარც კი უცდია. პირიქით, აღნიშნული გარემოება იმის საკმაო საფუძვლად მიიჩნია, რომ ესთეტიკური სუბიექტი ხელოვნების თეორიიდან საერთოდ ამოეღო, რადგან, მისი მტკიცების თანახმად, ამ ნიადაგზე მონისტური ესთეტიკა ვერ აიგებოდა. აზრთა წყობის ამ შინაარსს კი ის ასე აჯამებდა: „ახლა ნათელი უნდა იყოს, რომ სუბიექტის პრინციპებზე აგებული ესთეტიკა მთლიანობას ვერ მიიღწევს და ვერც აღწევს კიდევ. ამიტომაც მოვხსენით ჩვენ სუბიექტი, როგორც საორიენტაციო წერტილი, რომლის ირგვლივ ესთეტიკური საკითხები უნდა თავს იყრიდნენ. აღე-

თოლოგიური ძირი ესთეტიკისა სრულიადაც არ საჭიროებს სუბიექტის გამოყენებას კვლევა-ძიების საწარმოებლად“ [2, გვ. 294].

3. ცხადია, წერტილის აქ დასმა არ გამოდგება, ვინაიდან, საგანთა ლოგიკის თანახმად, უარყოფითი მსჯელობის გზით გამოთავისუფლებული „ადგილი“ დადებითი მსჯელობით უნდა შეივსოს. თუ ალეთოლოგიური ძირი ესთეტიკისა სუბიექტის გამოყენებას არ საჭიროებს, თუ ესთეტიკური სუბიექტი ამოღებული და გაუქმებული უნდა იქნეს, მაშინ ვინ ან რამ უნდა დაიკავოს სუბიექტის ადგილი ესთეტიკაში? შ. ნუცუბიძე სრულიადაც არ უფლის გვერდს ამ ლოგიკურ მოთხოვნას. პირიქით, პრობლემას სხვა კუთხითაც წამოწევს წინ და საქმის ვითარებას კიდევ უფრო ამწვავებს. მისივე სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ძნელი უნდა იყოს საკითხის ასეთი დაყენება, რადგან ჩანს, თითქოს სუბიექტის გარეშე ყოველგვარი ამბავი შეიძლება მოხდეს და მოთავსდეს, მაგრამ არა განცდა, რომელიც ვიღაცის განცდა უნდა იყოს აუცილებლად“ [2, გვ. 294].

თუმცა, — განმარტავდა შ. ნუცუბიძე, — ეს მხოლოდ ერთი შეხედვითაა ასე. ვინც ამ გარემოებას თავს ვერ დააღწევს და საქმის ვითარებას უფრო ღრმად ვერ ჩასწვდება, ცხადია ის ფსიქოლოგისტურ თვალსაზრისზე დარჩება; ეს კი, სხვანაირად, იმასაც ნიშნავს, რომ მისთვის სრულიად გაუგებარი დარჩება როგორც მშვენიერების, ისე შემოქმედების ბუნება, ვინაიდან ვერც ერთს და ვერც მეორეს სუბიექტური განცდის სფეროს ვერ დააცილებს, მაშინ როდესაც თავის სრულყოფილი გაგებისათვის მშვენიერებაც და შემოქმედებაც სუბიექტური განცდის მიღმა გასვლას მოითხოვენ. მართალია, განსხვავებული ფორმით, მაგრამ მაინც, ფსიქოლოგიაში ისევე მიუღებელია ესთეტიკაში, როგორც ის მიუღებელი და მცდარია ჭეშმარიტების თეორიაში.

შ. ნუცუბიძის თანახმად, ალეთოლოგიურ ნიადაგზე ნაშენები ესთეტიკა გადალახავს ფსიქოლოგიაში საზღვრებს და სრულიად გარკვევით „დაადგენს“, რომ განცდა, როგორც ესთეტიკური ფენომენი, სრულიადაც არ საჭიროებს განმცდელი სუბიექტის არსებობას. პირიქით, ჭეშმარიტების თეორიის ანალოგიურად, „აქაც გამოირკვა, რომ... განცდის ფენომენი ჩამოქნილია იმის მიხედვით, თუ რის განცდას წარმოადგენს“ [3, გვ. 367]. მართალია, — განაგრძობდა შ. ნუცუბიძე, — ეს სფერო ძალიან საშიში იყო, რადგანაც განცდის ფენომენი „...განმცდელი სუბიექტის ქვეშ იდგა, მაგრამ ანალიზმა აღმოაჩინა, რომ აქაც მდგომარეობა უცვლელად ისეთივეა, როგორც პირველ შემთხვევაში და ესთეტიკური ფენომენი განცდისა იმგვარადვე ჭეშმარიტების „ანალოგიაზე“ ნაშენები ფენომენია, როგორც სხვები“ [3, გვ. 367—368]. ეს კი, სხვანაირად, იმას ნიშნავს, რომ „ესთეტიკურობის მთელ გასაქანს ჭეშმარიტების აგებულება აღმოვუჩინეთ და მისი დამოუკიდებლობაც ყოველგვარ სუბიექტურ გარემოებათაგან ნათელი გავხადეთ“ [3, გვ. 309].

თუ ყოველივე ზემოთქვეყნს შევაჯამებთ, ასეთ დანასკვნს მივიღებთ: ისევე, როგორც ალეთოლოგიურ რეალიზმში, აქაც, ალეთოლოგიურ ნიადაგზე ნაშენებ ხელოვნების თეორიაში, ესთეტიკური სუბიექტი მთლიანადაა ამოღებული მოქმედების არედან და მის ადგილზე მოთავსებულია კონკრეტულ-ისტორიული ადამიანის მიღმა გატანილი „წმინდა განცდა“, რაც, თავის მხრივ, დადებითი შინაარსით ავსებს იმ „ცარიელ“ ადგილს, რომელიც ზემოთ უარყოფითი მსჯელობის გზით გამოთავისუფლდა.

4. მართალია, ამ საკითხთან დაკავშირებულმა კვლევა-ძიებამ ლოგიკურად დასრულებული სახე მიიღო, მაგრამ აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ხელოვ-

ნების თეორიაში მიღებული შედეგები უფრო სავალალო და მიუღებელი აღმოჩნდა, ვიდრე ის ჰეშმარიტების თეორიაში იყო. საქმე მართლ ის კი არაა, რომ შ. ნუცუბიძემ ესთეტიკური სუბიექტი კონკრეტულ-ისტორიული სუბიექტისაგან არ „გამოძეოდა“, რომ რეალურ-კონკრეტული ადამიანი უკვალოდ გაქრა მოქმედების არიდან. არა, საქმე უმთავრესად და უპირატესად ისაა, რომ ესთეტიკური სუბიექტის ამოღება და გაუქმება უფრო ძნელი საქმეა, ვიდრე შემეცნების თეორიული სუბიექტისა, რადგან ესთეტიკური სუბიექტი ესთეტიკური ობიექტის შენებაში მონაწილეობს და მის ორგანულ შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს, მაშინ, როდესაც თეორიული სუბიექტი ასეთი „ტვირთისაგან“ თავისუფალია.

თუმცა სამართლიანობა მოითხოვს აქვე აღინიშნოს ისიც, რომ მეოცე საუკუნის დიდმა ქართველმა მოაზროვნემ — შ. ნუცუბიძემ თვითონვე შენიშნა ეს სიძნელე და თვითონვე აღიარა, რომ „...თუას, რომელიც მოისურვებს განცდის სუბიექტისაგან დამოუკიდებლობის მტკიცებას, პატარა სიძნელე არ ელოდება წინ“ [2, გვ. 298]. მაგრამ ეს სიძნელე, თავისი ღრმა რწმენით, ჯერ კიდევ მაშინ „დაძლია“ მან, როდესაც ერთიანი სინამდვილე ჰეშმარიტებად არსებულ არსად გამოაცხადა და ყოველგვარ გაორებას ბოლო მოუღო. ამიტომ, ახლა აქ, ალეთოლოგიურ ნიადაგზე დაფუძნებულ ესთეტიკაში, შ. ნუცუბიძის აზრით, „...არა თუ შესაძლებელია შემოქმედების (და აგრეთვე მისი განცდის) სუბიექტის გარეშე გაგება, არამედ აუცილებელიც“ [2, გვ. 305].

5. ამიერიდან, შ. ნუცუბიძის აზრით, შემოქმედებამ (და მისმა თანშეღებამ განცდამ) ისევე „წმინდა სახით“ უნდა შეასრულოს თავისი ფუნქცია ხელოვნების ნაწარმოების, კერძოდ მშვენიერების წვდომის საქმეში, როგორც ამას „წმინდა ფილოსოფიური რეფლექსია“ აკეთებდა ჰეშმარიტების დაუფლების მიზნით ალეთოლოგიურ რეალიზმში; თუმცა, როგორც უკვე ითქვა, ეს მხოლოდ ანალოგიაა. არსებითად კი შემეცნება და შემოქმედება განსხვავებული პროცესებია. მაგრამ ამ განსხვავებას ყველა ერთსა და იმავეში როდი ხედავს. მაგალითად, ედ. პარტმანის თანახმად, „შემოქმედება შემეცნებისაგან განსხვავდება იმით, რომ შემოქმედება გრძნობადი ინტუიციის მეშვეობით უშუალოდ წვდება მშვენიერებას, მაშინ, როდესაც ჰეშმარიტების დაუფლების პროცესში გრძნობად ინტუიციასთან ერთად დისკურსიული აზროვნებაც მონაწილეობს [2, გვ. 280].

ედ. პარტმანის ეს მოსაზრება პრინციპულად მიუღებელია შ. ნუცუბიძისათვის, ვინაიდან იგი (შ. ნუცუბიძე) თვლის, რომ გრძნობადი ინტუიცია სრულიადაც არაა მოკლებული დისკურსიულ აზროვნებას. პირიქით, ეს უნარები დიალექტიკურ ერთიანობაში არიან და თუ მაინც და მაინც ინტუიციის ბუნების ჩაწვდომი ვინმეს სურს — იგი სხვა არაფერია, თუ არა ენთიმემური დასკვნა; ამიტომ, შ. ნუცუბიძის აზრით, შემოქმედება და შემეცნება ამ ნიშნით კი არ განსხვავდებიან ერთიმეორისგან, არამედ იმით, რომ შემეცნება გადატანითი ფენომენია, ხოლო შემოქმედება — არაგადატანითი [2, გვ. 283—284].

რას ნიშნავს ან ერთი ან მეორე ტერმინი? პირველში („გადატანითში“) შ. ნუცუბიძის ალეთოლოგიური რეალიზმის ძირითადი პრინციპები იგულისხმება. ცხადია, ამ პრინციპების სრული სახით აქ წარმოდგენა არც შესაძლებელია და არც საჭირო, ვინაიდან საკვლევ საგანს გააბუნდოვნებს. ამიტომ აქ

მხოლოდ იმას აღვნიშნავთ მოკლედ, რაც საკმაო საფუძველს მოგვცემს ამ ტერმინების ურთიერთშედარებისათვის.

ის, რასაც ჩვენ, მარქსისტული მატერიალიზმის წარმომადგენლები, ერთიან მატერიალურ სინამდვილედ ვთვლით, შ. ნუცუბიძის ალეთოლოგიურ რეალიზმში გამოცხადებულია ჭეშმარიტებად არსებულ არსად. შ. ნუცუბიძის აზრით, ჭეშმარიტებად არსებული სინამდვილე ერთიანია. იგი მხოლოდ ნოლოგიურად (შემეცნების თვალსაზრისით) შეიძლება დაიშალოს: 1. „ჭეშმარიტებად თავისთავად“ (Wahrheit an sich), 2. „ჭეშმარიტებად ჩვენთვის“ (Wahrheit für uns) და 3. „ჩვენ ჭეშმარიტებად“ (Unsere Wahrheit) პირველი — „ჭეშმარიტება თავისთავად“ — წარმოადგენს არსებულს (Bestehende) ანუ ყოფიერს (Seinde), მაგრამ ალეთოლოგიური თვალსაზრისით, „ჭეშმარიტება თავისთავად“ მარტო ყოფიერი (Seinde) არაა, პირიქით იგი დიალექტიკური ერთიანობაა „ასეყოფნისა“ (Sosein) და „ასე-ყოფნაზე-მეტის“ (Mehr-als-Sosein). ამასთან უნდა ვიცოდეთ, რომ „ჭეშმარიტება თავისთავად“ ქმნილი (Perfektum) არსია, რომელიც შინაგანი აქტიურობის ნიადაგზე აწმყოში უნდა გადავიდეს — „არის“ ნიშნით, — რათა „დაფარულის გამყვანება“ განხორციელდეს.

მაგრამ ეს მეტად რთული გზაა, ვინაიდან ყოველივე ამისათვის საჭიროა და აუცილებელია მეორე ჭეშმარიტების — ანუ „ჭეშმარიტება ჩვენთვის“, — როგორც ჩვენი „სპეციფიკურ-ადამიანური“ თვალსაზრისის, დათრგუნვა და დაყვანა „ჭეშმარიტებაზე თავისთავად“.

ამ პროცესს კიდევ უფრო ართულებს და ამწვავებს ის, რომ პირველ და მეორე ჭეშმარიტებებს შორის მოთავსებულია მესამე — სრულიად მცდარი „სპეციალურ-ადამიანური“ თვალსაზრისი — „ჩვენი ჭეშმარიტება“, რომელიც მთლიანად უნდა იქნეს გაძევებული იმისათვის, რომ, რე დუ ქ ც ი ი ს გზით, „ჭეშმარიტება ჩვენთვის“ დაყვანილი იქნეს „ჭეშმარიტება თავისთავად“-ამდე და მას დაემთხვეს.

დამთავრებულ შემეცნებაში საგნის გარემდებარება იხსნება, დაპირისპირებული მხარეები ერთი ხდებიან და შემეცნების გა დ ა ტ ა ნ ი თ ი ხასიათიც ამაში მდგომარეობს.

ცხადია, ყოველივე ეს ფენომენოლოგიიდან ობიექტური იდეალიზმისაკენ მიმავალი გზაა, რაც, რა თქმა უნდა, შ. ნუცუბიძის „ხელოვნების თეორიაში“ ასევე დეტალურად კი არაა გაშლილი, არამედ, ალეთოლოგიური რეალიზმის აღნიშნულ პრინციპებზე დაყრდნობით, ასეთ მოკლე ფორმულირებას იღებს: „არსებობს ორგვარი სულიერი მოქმედება: ერთი, რომელსაც შეიძლება გა-დ-ატ-ან-თ-ი ვუწოდოთ, მდგომარეობს იმაში, რომ მას თავისი აგებულების გარემდებარე მიზანი გააჩნია, რომელთან შეფარდებით მხოლოდ იღებს იგი რაიმე აზრს ანუ ღირებულებას. ასეთი მოქმედება ყველაზე ტიპური ფორმის მიხედვით შეიძლება შემეცნებაში დავიხაზოთ. შემეცნება, მაშასადამე, არის ის ფენომენი, რომელსაც აზრი აქვს და გამართლება მხოლოდ მაშინ და იმ-დენად, რამდენადაც ის მიმართულია მისგან გარემდებარე საგანზე“ [2, გვ. 283].

რაც შეეხება შემოქმედების არ ა გ ა დ ა ტ ა ნ ი თ ხასიათს, იგი პრინციპულად განსხვავდება შემეცნებისაგან. თუმცა, აზრის სიზუსტისათვის, აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ, შ. ნუცუბიძის თანახმად, „შემოქმედებითი აქტი აბსოლუტურად თავისუფალი როდია შემეცნებითი ელემენტებისაგან. მაგრამ ეს ელემენტები მხოლოდ და მხოლოდ მასალის როლს ასრულებენ და შემოქ-

მედებით უნარს სრულიადაც არ გადაიტანენ, არ წარმართავენ გარემდებარე საგანზე. შემოქმედებითი აქტის სპეციფიკური თავისებურება, უპირველეს ყოვლისა, იმაში მდგომარეობს, რომ „აქ აღარაა საჭირო გარეთ გამოვლენა, რაღაც გარემდებარე „ფენომენზე ნიშნებისა და ატრიბუტების გადატანა, იქ მყოფის სახეა და მის ნაწილებსა და გარემოს შორის ურთიერთობის გამორკვევა. უფრო სწორად რომ ითქვას, ეს უკანასკნელი შეიძლება იყოს მასშიც, მაგრამ მხოლოდ როგორც მასალა და არა გამოვლენის კონტექსტის შემქმნელი და შემუშავებელი“ [2, გვ. 284]. სხვანაირად: მოქმედების ის დარგი, რომელსაც გარემდებარე მიზანი არ გააჩნია და თვით ამ მოქმედებაშია მისი აზრი და მნიშვნელობა, სწორედ ის სფეროა, სადაც შემოქმედება იშლება.

6. მაგრამ აქ ახალი სიძნელე იბადება. სახელდობრ, თუ შემეცნებასა და შემოქმედებას „გადატანითი“ და „არაგადატანითი“ პროცესები განასხვავებენ ერთიმეორისაგან, მაშინ მშვენიერების ვაგება როგორ განხორციელდება ჰემმარიტების ანალოგიურად? სხვანაირად, თუ ჰემმარიტება შემეცნების მიზანია, ხოლო შემეცნება გადატანითი მოქმედების შედეგია და ამით არსებითად განსხვავდება შემოქმედებისაგან, რომელიც მშვენიერებასთანაა დაკავშირებული და არაგადატანითი ფენომენიცაა, მაშინ გამოდის, რომ მშვენიერებასა და ჰემმარიტებას შორის ანალოგიის ვაგება ძნელი საქმე უნდა იყოს?

ამ კითხვაზე შ. ნუტუბიძე ასეთ პასუხს იძლევა: შემეცნების მიზანი ჰემმარიტების დაუფლებია; როგორც ზემოთ აღნიშნა, ჰემმარიტება შემეცნების მიმართ ტრანსცენდენტურია, მათ შორის გარკვეული განი არსებობს და შემეცნების მიზანიც ამ განიის მოხსნაშია. ამასთანავე შემეცნების საგნის გარემდებარება უნდა მოხსნას არა საგნის შეცვლის გზით, ვინაიდან შემეცნების უძირითადესი ამოცანა იმაშია, რომ საგანი ვიგოს ისე, როგორც ის თავისთავად არის; ამიტომ რჩება მხოლოდ მეორე გზა, რომელიც ჩვენს თვალსაზრისს და, მასადაამე, შემეცნების პროცესს აუცილებლობით მიიყვანს (დაიყვანს) საგნამდე. რელუქციული მეთოდიც ხომ ამ საქმეს ემსახურება.

თუ ყოველივე აქ და ზემოთ აღნიშნულს დავაკვირდებით, ადვილად დავინახავთ, რომ შემეცნების ფენომენი გადატანითი ფენომენიდან გადაიქცევა არა გადატანით ფენომენად, ვინაიდან განხორციელებულ შემეცნებაში ყოველგვარი დაპირისპირება, ყოველგვარი განი ჩხსნება და ამიტომ საკუთარი თავის მიღმა გასვლას აღარ თხოულობს. მასადაამე, დაასკვნის შ. ნუტუბიძე, თუ ალეთოლოგიურ შემეცნებას „...გადატანითი ფენომენიდან არაგადატანით ფენომენად გადაქცევა უწერია, მაშინ ადვილად გასაგებია, რომ ამ ორ მომენტს შორის არაა პრინციპული წყვეტი და მათ შორის კონცილიენცი, ე. ი. შეხვედრა თანამშრომლობის ნიადაგზედაც, შეიძლება“ [2, გვ. 287].

7. რაც შეეხება იმ მეთოდს, რომლის თანახმადაც ესთეტიკურმა ანუ შემოქმედებებთმა რეფლექსიამ უნდა იმოქმედოს, იგი, ცხადია, საკუთარი საგნის შესაბამისი უნდა იყოს. ამიტომ შემეცნების ის რელუქციული მეთოდი, რომელიც ალეთოლოგიურ რეალიზმში იყო მოხმარებული (ტრანსცენდენტური საგნის მისაწვდომად), ცხადია, აქ ალეთოლოგიურ ნიადაგზე ნაშენებ ესთეტიკაში, მხოლოდ ანალოგიური თვალსაზრისით გამოდგებოდა, ვინაიდან ესთეტიკაში საგნის გარემდებარება თავიდანვე მოხსნილია და, როგორც ამას თვითონვე აღნიშნავს შ. ნუტუბიძე, „ესთეტიკურობა ანუ შემოქმედება სწორედ აქ სტილდება შემეცნებას“ [2, გვ. 279].

შემოქმედებითი სფერო ავტონომიურია. იგი არ მოითხოვს თავის თავიდან გასვლას. მაგრამ იგი აუცილებლობით მოითხოვს სუბიექტისა და, მაშასადამე, სუბიექტის განცდისაგან გათავისუფლებას. თუ ხელოვანი თავის სუბიექტურ განცდებზე და, საერთოდ, თავის თავზე არ ამაღლდა, მაშინ ის ვერ გახდება დიდი და ნამდვილი ხელოვანი. მართალია, შემოქმედებითი პროცესი განცდას ვერ აუვლის გვერდს, მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ იგი აუცილებლად ვისიმე განცდა უნდა იყოს. უფრო მეტიც, თუ სუბიექტი ერევა საქმეში, შემოქმედება ყალბდება. „ამდენად არა თუ შესაძლებელია შემოქმედების (და აგრეთვე მისი განცდის) სუბიექტის გარეშე გაგება, არამედ აუცილებელიც“... [2, გვ. 306]. სხვანაირად, იმისდა მიუხედავად, რომ განცდა მჭიდროდ უკავშირდება განმცდელს, მაინც, შ. ნუტუბიძის აზრით, სუბიექტი და მისი განცდა უნდა გასცდნენ სუბიექტურ საზღვრებს, რათა ნამდვილ შემოქმედებას მიეცეს დასაბამი. შ. ნუტუბიძის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ნამდვილი შემოქმედება პიროვნების გაქრობაა. ეს გაქრობა სიკვდილს არ უდრის, არამედ მშვენიერების სახით და ფორმით ცხოვრებას. რაც ამის იქეთ რჩება, აი სწორედ ისაა ესთეტიკური სიკვდილი“ [2, გვ. 334]. ერთი სიტყვით, ყოველივე ზემოთ აღნიშნულიდან მხოლოდ ის დანასაკვი მიიღება, რომ „...ფსიქოლოგიაში ესთეტიკაშიც გაუმართლებელია“ [2, გვ. 334] და შ. ნუტუბიძეც მხოლოდ ამ აზრს უსვამს ხაზს.

მაგრამ საკითხავი და გასაანალიზებელი სწორედ ისაა, თუ როგორ უნდა გაკეთდეს ყოველივე ეს. ნაწილობრივ უკვე ითქვა, რომ ესთეტიკური ფენომენის ნათელყოფა უნდა მოხდეს ჭეშმარიტების „ანალოგიურად“, რომ ჭეშმარიტება და მშვენიერება თანხვედრი, ერთ შესაყართან მდგომი ცნებებია. მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ ისინი იგივეობრივნი არიან და ერთ და იმავე კანონზომიერებაზე ფუძნდებიან. პირიქით, მათ შორის საკმაოდ დიდი განსხვავებაა და „ანალოგიაზე“-ც ამიტომ მიუთითებთ. მართალია, ერთიც და მეორეც, ჭეშმარიტებაც და მშვენიერებაც, საგნებთან და მოვლენებთან არიან. დიას, საგნები და მოვლენები კი არ არიან, არამედ როგორღაც მათთან არიან, როგორც „მათზე წარმატებულნი“ (შ. ნუტუბიძის აზრით, ეს ანტიკურმა ხანამაც კარგად იცოდა). მაგრამ ამით მთავრდება მათი მსგავსება.

შ. ნუტუბიძის აზრთა წყობის თანახმად, ამის მიზეზი ისაა, რომ ჭეშმარიტებას და მშვენიერებას სხვადასხვაგვარი დამოკიდებულება აქვს სიმრავლესთან. ჭეშმარიტება, როგორც ეს ალეთოლოგიური რეალიზმის ძირითადი პრინციპების ანალიზისას გაირკვა, სხვა არაფერია თუ არა საგნის შინაგანი გარკვეულობა, კანონი, კანონზომიერება. „კანონი არც საგანშია, არც მის გარეთ ... კანონი არის ს ა გ ა ნ თ ა ნ“,... [2, გვ. 236]. მაგრამ, რაც მთავარია, „კანონი ერთ მოვლენასთანაც ისევეა, როგორც ყველა სხვასთან“... [2, გვ. 326]. ის, რაც ერთის განსაზღვრულობაა, სხვალდებულო და საყოველთაოა ყველა მისი მსგავსი (დაგვარი) საგნისა და მოვლენისათვის.

რაც შეეხება მშვენიერებას, აქ სრულიად სხვანაირადაა საქმის ვითარება. მშვენიერება არ შეიძლება საერთო და იგივეობრივი იყოს მრავალი მოვლენისათვის. პირიქით, მშვენიერება ყოველთვის და ყველგან დაკავშირებულია ერთ კონკრეტულ მოვლენასთან „...ყველა სხვა მოვლენას კი გამორიცხავს და მათთან არაფერი საერთო არ გააჩნია“ [2, გვ. 326]. მაშასადამე, მშვენიერების „ფენომენის კანონის სახით წარმოდგენა არ შეიძლება, ვინაიდან, მაგალითისათვის თუ ავიღებთ, „...ლამაზია არა ლანდშაფტი საზოგადოდ, არამედ მხოლოდ-

აი ეს ლანდშაფტი“ [2, გვ. 327]. შეიძლება მეორე ლანდშაფტიც ლამაზი იყოს, „...მაგრამ პირველის სილამაზე მეორის წესად და კანონად არ გამოდგება და პირიქით“ [2, გვ. 327]. ამიტომ, ყოველივე ეს გათვალისწინებული უნდა იყოს მშვენიერების წვდომის მეთოდოლოგიური ანალიზისას.

მეთოდზე მსჯელობა ყველაზე ძნელი პუნქტია შ. ნუტუბიძის ხელოვნების უფორაში, ვინაიდან იგი აუცილებლობით გულისხმობს ალეთოლოგიაში მოხმარებულ მეთოდს, რომელზედაც, როგორც უკვე ითქვა, არ დაიყვანება ესთეტიკური მეთოდი, რადგან იგი (ესთეტიკური) არაა გადატანითი ფენომენი, მაგრამ მიიწვ მის „ანალოგიურად“ განიმარტება.

ჭეშმარიტების წვდომის ალეთოლოგიური მეთოდი, რომელიც რედუქციული ხასიათისაა, შეიძლება, მოკლედ, ასე წარმოვსახოთ: არსებულ არსთან (არც არსებულში და არც მის გარეთ) არსებობს „ჭეშმარიტება თავისთავად“. ამ უკანასკნელს უნდა მისწვდეს „ჭეშმარიტება ჩვენთვის“, რომელიც თავისი ბუნებით „სპეციფიკურ-ადამიანური“ და, ასე ვთქვათ, ჩვენს მოსაზრებას წარმოადგენს. მაგრამ, ამ საქმის განხორციელებას ხელს უშლის ე. წ. „სპეციალურ-ადამიანური“ „ჩვენი ჭეშმარიტება“, რომელიც იდოლების მსგავსი, მცდარი აზრებითაა სავსე.

„ჭეშმარიტება ჩვენთვის“ ბრძოლის ცენტრშია და ორმხრივ ბრძოლას ეწევა. ერთი მხრივ, „ჭეშმარიტებამ ჩვენთვის“ აბსოლუტურად უნდა მოსპოს და შემეცნებიდან გააძეგოს „ჩვენი ჭეშმარიტება“, ხოლო მეორე მხრივ, თვითონაც გზა და გზა უნდა გარდაიქმნას (იმანენტურად მოცემული) გარემდებარე საგნის — „ჭეშმარიტება თავისთავად“-ის შესაბამისად, რათა საბოლოო ჯამში, ორივე ერთი გახდნენ და დაპირისპირებულობაზე მალა დადგნენ.

შ. ნუტუბიძის თანახმად, „ესთეტიკის ნაწილებს შორის მთლიანობა აგებულია ჭეშმარიტების „ანალოგიით“, ე. ი. მშვენიერების, შემოქმედების და განცდის შუა გაბმული ისეთი სახის შინაგანი კავშირი, რომ თითოეული მათგანი ურთიერთ შორის ჭეშმარიტების „ანალოგიითაა“ დაკავშირებული“ [2, გვ. 358].

ეს „ანალოგია“, დაახლოებით, შეიძლება წარმოდგენილი იქნეს შემდეგი სქემით:

1. მშვენიერება — „ჭეშმარიტება თავისთავად“ — „არსებულზე წარბატებული“.
2. შემოქმედება — „ჭეშმარიტება ჩვენთვის“ — „სპეციფიკურ-ადამიანური“.
3. განცდა — „ჩვენი ჭეშმარიტება“ — „სპეციალურ-ადამიანური“.

ახლა საკითხი ეხება იმას, თუ როგორ უნდა იქნეს გაგებული ის კავშირი და ურთიერთობა, რომელიც ესთეტიკის ამ სამ მთავარ ფენომენს — მშვენიერება, შემოქმედება, განცდას — შორის არსებობს. ცხადია, ეს არაა უმნიშვნელო, რიგითი საკითხი, ვინაიდან აღნიშნული სამი მთავარი ფენომენის ერთიანობა ქმნის იმ საგანს, რომელსაც ესთეტიკა სწავლობს. ესთეტიკამ, როგორც ფილოსოფიურმა დისციპლინამ, ესთეტიკური ობიექტის შინაგანი კანონზომიერება უნდა ახსნას. ამიტომ, მიდგომის წესი და მეთოდი არ შეიძლება იმ კანონზომიერების საწინააღმდეგო იყოს, რომელი კანონზომიერების შემეცნებასაც ვაპირებთ. პირიქით, წარმატებით მოქმედებისათვის აუცილებელია შესამეცნებელი კანონი და შემეცნების მეთოდი დაგვარნი (იგივეობრივი) იყვნენ. ეს ასეცაა, შეცნობილი კანონი შემდგომ კვლევა-ძიებაში მე-

თოდის როლსაც ასრულებს, მაგრამ ამ დილემის — რომელი რომელს უსწრებს — დიალექტიკურ მოხსნაზე ავტორი აღარ მიუთითებს.

ამისდა მიუხედავად, ერთი რამ ცხადია: შ. ნუცუბიძე კვლევა-ძიებას სწორ გზაზე აყენებს. შემეცნების მეთოდი შესამეცნებელი ობიექტის შესაბამისი უნდა იყოს, რათა ობიექტის ნაწილებს შორის არსებულ ურთიერთკავშირსა და მიმართებას ჩაწვდეთ. ამიტომ ესთეტიკური მეთოდის გამომუშავება უკავშირდება ესთეტიკური ფენომენის ბუნების გაგებას [2, გვ. 361].

ამ მიმართულებით უკვე გადაიდგა ნაბიჯი, სახელდობრ, ზემოთ აღნიშვნა, რომ ძირითადი ესთეტიკური ფენომენებიდან ყველა ერთი და იგივე ბუნებისა არაა. პირიქით, ზოგიერთი მათგანი, მაგალითად, „...მშვენიერების იდეა დამოუკიდებელია, ხოლო ორი შემდეგი დამოკიდებული“ [2, გვ. 388]. მშვენიერების იდეა არაფერთან არაა მიმართებაში. ისევე, როგორც „ჭეშმარიტება თავისთავად“; იგი როგორც არსებობს არსებულთან, როგორც მასზე წარმატებული. ამიტომ ვამბობთ, რომ იგი არაა ინტენციონალური ბუნების. „მისი ჭეშმარიტების ანალოგიით შენება ეხება მას საკუთრივ, რამდენადაც იგი იმავე სფეროს ეკუთვნის, რომელსაც ჭეშმარიტება, ე. ი. რაობაზე, ანუ არსებულზე წარმატებულს“ [2, გვ. 388].

რაც შეეხება შემოქმედებას, იგი უსაგნო და უაზრო იქნებოდა მშვენიერების იდეის გარეშე. არ იქნებოდა არც შემოქმედება და, მაშასადამე, არც ხელოვნება. შემოქმედება მშვენიერების იდეაზე მიმართული აქტია, რომელმაც ყოველგვარ გაორებას თავი უნდა დააღწიოს, თუ სურს ნამდვილ, გაუყალბებელ მშვენიერებას ეზიაროს. შემოქმედება, შ. ნუცუბიძის აზრით, შინაგან თავისუფლებაზე აკებული მოღვაწეობაა. მაგრამ ეს თავისუფლება მშვენიერების იდეის კანონზომიერებიდან გამომდინარე აუცილებლობას ემყარება და, ცხადია, უმცირესი გადახრაც კი შემოქმედების ნაყოფის სიყალბეს იწვევს. ამაშია მშვენიერების „ანალოგია“ ჭეშმარიტებასთან.

რაც შეეხება განცდას, აქაც ანალოგიური მდგომარეობაა, წერს შ. ნუცუბიძე „...ხელოვნების რეალური პროცესი იწყება განცლით“... [2, გვ. 395], მაგრამ ეს უკანასკნელი ჭეშმარიტების „ანალოგიაზე“ ნაშენები ფენომენია. ეს კი, სხვანაირად, იმას ნიშნავს, რომ „...გახცდის ფენომენი ჩამოქნილია იმის მიხედვით, თუ რის განცდას წარმოადგენს“ [2, გვ. 367]. თუ კიდევ სხვანაირად ვიტყვით, შემოქმედების მსგავსად, განცდაც ყოველთვის მშვენიერების იდეაზეა მიმართული და იგი აუცილებლად მის დაგვარად უნდა ჩამოიქნას, რათა განსაცდელს შეუერთდეს და არ დასცილდეს. მაშასადამე, დასკვნის შ. ნუცუბიძე, „ჩვენ ვთქვით, რომ მშვენიერება, თუ ჭეშმარიტების მსგავსად შენებული ფენომენია, შემოქმედებაც და განცდაც აქეთკენაა მიმართული და ისინიც იმავე ნიშნის ქვეშ დგანან“ [2, გვ. 385].

თუ მეთოდის გამომუშავება აუცილებლობით უკავშირდება ძირითადი ფენომენების ბუნების გაგებას, მაშინ, უკვე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ამ შემოხვევაშიაც არავითარ გამოყვანასთან არ გვაქვს საქმე. პირიქით, რამდენადაც შემოქმედებაც და განცდაც მშვენიერების იდეაზე არიან მიმართულნი და, ჭეშმარიტების ანალოგიურად, მის მსგავსად, მის დაგვარად უნდა ჩამოიქნენ, ჩამოყალიბდნენ და დაიხვეწონ, იმდენად საქმე ეხება არა გამოყვანას, არამედ მიყვანას. ანდა, როგორც ამას თვითონ შ. ნუცუბიძე წერს: „რამდენადაც დამოკიდებულებათა სისტემა უკუქცევითია, მეთოდიც უნდა უკუქცევი-

თი ანუ, როგორც ეს ჩვენ სხვა ადგილას აღვნიშნეთ, რედუქტიური იყოს“ [2, გვ. 389].

მართალია, დასძენს შ. ნუცუბიძე, რედუქციის გზით ესთეტიკური ობიექტის ყველა მხარე ვერ მიიწვდომება და ამიტომაც, რომ ესთეტიკაში ხშირად იყენებენ სხვა მეთოდებსაც. მაგ. ხშირად მიმართავენ „ბიოგრაფიულ მეთოდს“ [2, გვ. 386], რომელიც ძალიან ახლოსაა თვითდაკვირვების მეთოდთან, მაგრამ ამ ნიადაგზე მიღებული შედეგების გავრცელება საზოგადოდ არ შეიძლება და ამიტომ მისი არე იზღუდება. ასევე შეზღუდულია სოციალური და მრავალი სხვა მეთოდი. ამიტომაც, რომ ესთეტიკურ ობიექტს ყველა მეთოდზე უკეთესად „...ჩვენ რედუქტიული მეთოდი მივუყენეთ, რადგან აქ საქმე გვაქვს მშვენიერების წვდომის გზის გამორკვევასთან“ [2, გვ. 398].

ამ ლოგიკურად დასრულებული მოძღვრების დასასრულს მაინც იბადება კითხვა: არ აგადატანითი ფენომენი განსხვავდება კი აგადატანითი ფენომენისაგან? ორივე შემთხვევაში ხომ რედუქციულ დაყვანასთან (თუ მიყვანასთან) გვაქვს საქმე?

Ф. К. НАДИБАИДЗЕ

ПРИНЦИПЫ АЛЕТОЛОГИЧЕСКОЙ ЭСТЕТИКИ

Резюме

«Теория искусства» Ш. Нуцубидзе построена по «анalogии» с принципами теории истины и является логическим продолжением (завершением) его философской концепции — алетологического реализма.

ლიტერატურა

1. ნადიბაიძე ფ., ალეთოლოგიური რეალიზმის ძირითადი პრინციპები, თბილისი, 1981.
2. ნუცუბიძე შ., შრომები, ტ. 3, თბილისი, 1979.
3. ნუცუბიძე შ., შრომები, ტ. 1, თბილისი, 1973.
4. ნუცუბიძე შ., შრომები, ტ. 2, თბილისი, 1979.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ფილოსოფიის ინსტიტუტმა

Л. В. МДИВАНИ

О СВЯЗИ ТЕХНИЧЕСКОГО И ЭСТЕТИЧЕСКОГО В ДИЗАЙНЕ

Вопрос о связи технического и эстетического в дизайне в последнее время стал особенно актуальным. Современная наука все больше обращается к изучению сложных систем. К их числу принадлежит и дизайн.

Определяя предпосылки возникновения дизайна, ссылаются на необходимость связи между производством и потреблением в условиях массового производства, а это требует создания какой-то определенной модели, что невозможно без строгой типизации, без целостного проектирования. С развитием техники возникает противоречие между возможностями машины и требованиями к вещам с точки зрения удобства и красоты¹. Предметная среда становится естественной средой человека; отсюда возникает необходимость гуманизации техники. Эту функцию и берет на себя дизайн, выступая в роли посредника между производством и потреблением. Включая в себя, как необходимый элемент, эстетическое освоение изделий, дизайн выступает как одна из форм деятельности по созданию элементов предметной среды.

Что представляет собой предметная среда? Это, прежде всего, то, что создано человеком. В основе этой искусственной среды лежит человеческая деятельность. Любая деятельность вызывается потребностями и предполагает потребление продуктов. Так что субъект выступает как субъект производства и как субъект потребления. Но поставить здесь точку было бы не совсем правильным, потому что деятельность человека необходимо понимать как практически преобразовательную; сам продукт в потреблении выступает не только как средство удовлетворения потребностей человека, но как предмет его последующей преобразующей деятельности, которая имеет как материальный, так и духовный характер.

Человеческую деятельность в первую очередь надо рассматривать как преобразующую и созидательную. Преобразуя мир, человек очеловечивает его; а это значит, что созданный человеком продукт имеет смысл и значение только для него; продукт является субъективированным объектом, носителем определенной ценности;

¹ Одной из первых попыток разрешить это противоречие было учение Рескина и Морриса. Большую роль в осознании принципов производства красивых вещей сыграли труды немецкого архитектора Готфрида Земпера. Он считал необходимым понять и осмыслить специфику и особую эстетику машинного производства. Надо отметить заслугу Г. Мутезиуса, который писал о социальной роли дизайна в обществе, о влиянии «художественной технической формы». В развитии дизайна большую роль сыграла первая в мире высшая школа художественного конструирования, созданная в 1918 г. в Ваймаре по инициативе Гропиуса. По Гропиусу — дизайн охватывает широкий круг деятельности, начиная с простых предметов и кончая комплексными формами городов.

объект является носителем определенной функции, носителем ценности для субъекта. Здесь на первый план выступает ценностное отношение, ценностная деятельность субъекта. Именно с этого угла нужно исследовать дизайнерскую деятельность.

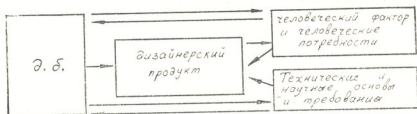
Основная задача дизайнера — это гуманизация предметной среды, создание максимальной гармонии между человеком и предметным миром. В сферу дизайна входят также такие вопросы, как конструктивное совершенствование станков, вопросы ассортимента, стандарта, качества, пространственной композиции, освещения, цвета, декоративности, эффективности производства, эстетичности продуктов, развития эстетического вкуса и др.

Для того, чтобы дизайн успешно справился с задачами, поставленными перед ним, необходимо первым делом предусмотреть потребности населения, изучить закономерность и тенденции развития этих потребностей, влияние на них определенных общественных процессов и др. Но обобщать потребности данного конкретного общества было бы ошибочно, так как в обществе существуют разные социальные группы с разными потребностями и поэтому необходимо знать, на какого потребителя рассчитаны дизайнерские изделия. Учитывая это, дизайн выступает как определенная система социальных взаимоотношений. Правильно отмечает П. Кантор, что дизайн является в общественной системе социальным организующим механизмом, который содержит в себе определенные социальные группы. Также необходимо определить количество и ассортимент, чтобы не было несоответствия между выпускаемой продукцией и общественными потребностями. Дизайн должен учитывать тенденции развития дизайнерских изделий; он включает в себя также момент прогноза.

Дизайн представляется нам необходимой связью между производством и потреблением. Каждое изделие проходит две стадии — производства и потребления; продукт, который еще не поступил к потребителю, еще не является продуктом. Именно для потребления производится продукт. Для дизайнера исходным является человек со своей сложной природой; поэтому в сферу дизайна входят различные проблемы — экономические, физиологические, гигиенические, эстетические или др., которые имеют непосредственную связь с человеком. Дизайн проявляется как целостный элемент социального механизма, он является сложным процессом, который связан, с одной стороны, с техническими требованиями (знанием внутренних законов техники, новых строительных материалов, прогрессивной технологии, техники освещения, акустики, вентиляции, техники безопасности и пр.), а с другой стороны — с человеческим фактором (психологическим, физиологическим, эстетическим).

Взаимосвязь этих сторон, рассмотрение их как единое целое является исходным и решающим в дизайне, это и определяет довольно сложную и специфическую его роль. Вопрос о связи технического и эстетического часто предстает как дилемма: что из них является главным в дизайне? На наш взгляд, и одно и другое; оба являются необходимыми компонентами единого процесса дизайнерской деятельности. Как техническое, так и эстетическое в отдельности взятое являются необходимыми, но недостаточными для истинного дизайна.

Для наглядного представления дизайнерской деятельности предлагаем следующую схему:

д. б. — это дизайнерское бюро, куда входят инженеры, художники, эргономисты, социологи, экономисты, физиологи, психологи, искусствоведы и др. В дизайнерское бюро поступают информации из разных областей — из сферы человеческих факторов и эстетических потребностей, а также из данных технико-научных требований. После тщательного изучения, анализа и определенного синтеза этих данных создаются дизайнерские продукты, предназначенные для потребления. Но надо отметить, что эти продукты в связи с развитием науки, техники, технологии, эстетических взглядов все больше и больше совершенствуются, находят более зримую форму воплощения своих функций.

Какие требования можно предъявить к дизайнеру? Прежде всего — знание всех тех областей, с которыми он связан; дизайн невозможен без объединения различных специалистов, взаимодействие между отдельными научными дисциплинами становится все более ощутимым. Ряд наук имеет определенную связь с дизайном. Например, теория информации очень важна для художественного конструирования, для дизайнерских коллективов, которые получают потоки информации из разных областей. Кроме этого, теория информации касается самих дизайнерских объектов; они несут определенную информацию о своем назначении, о своей функции и способах использования. Эта информация проявляется различными путями через форму изделия, его композицию, различные знаки и таблицы и т. д.

Для создания дизайнерских изделий необходим точный подбор определенных требований, их взаимосвязь, надо принимать в расчет как технические, так и эстетические факторы; в противном случае не могут быть достигнуты удовлетворительные результаты.

Мы часто употребляем понятие «красивая машина», «красивый инструмент», «красота рабочей среды». Но как понимать красоту машин, станков и вообще красоту в технике? Это сложное понятие; красота в технике связана с уровнем развития самой техники, существующими эстетическими идеалами данного общества. На наш взгляд, вполне прав Г. Повилейко, рассматривающий этот вопрос: «Красота в технике — сложное социально-экономическое явление, обусловленное предельным соответствием формы, экономически оправданной на данном уровне развития общества, заданному общезначимому содержанию [1, с. 14].»

Красоту в технике надо понимать как единство формы и функции. Но как понимать форму? Форма — это не только контуры машины, облицовка, накладки, окраска, но в первую очередь определенная рациональная организация деталей машины. Необходимо подчеркнуть ошибочность той точки зрения, что промышленное изделие якобы можно «оформлять»; при таком подходе форма выступает как нечто внешнее, не связанное и не обусловленное самим предметом и его назначением. В дизайне не существуют только чисто эстетические задачи; эстетическое как таковое не должно быть внесено извне,

а должно исходить от внутреннего, функционального требования самого изделия; и если дизайнер ставит только эстетическую задачу, то это уже художественный произвол, стайлинг. Рассматривая этот вопрос, И. Оливети отмечал, что «форма не должна маскировать, не должна «одевать» изделие» [5, с. 3]. Эстетическое мы должны искать не на поверхности изделия, а в функциональном назначении его. Композиционно организованная форма должна дать нам довольно зримую информацию о назначении изделия; потребитель не должен спрашивать, как это правильно говорит С. Бернадот, «что это такое». Любопытно, что в 1964 году на симпозиуме художников-конструкторов был выдвинут лозунг: «Художественное конструирование — это рациональность, осуществленная в зримой форме», и мы считаем ошибочным взгляд В. Ляхова, который в статье «В чем же специфика художественного конструирования» пишет, что «художник-конструктор должен ограничить свою деятельность только созданием формы» [4, с. 12].

Известный американский архитектор конца прошлого века Луис Салливен выдвинул лозунг — «форма следует функции». Как это понять? Что, собственно, означает соответствие формы и функции? Что подразумевается под ними? Под функцией подразумевается, в первую очередь, назначение изделия, практическая потребность в нем вообще, и поэтому дизайнер правильно должен определить назначение предмета, его функцию, функциональные связи; тщательный анализ, точный подбор и взаимосвязь их обеспечивает как технически, так и эстетически совершенную продукцию. Функция дизайнерского изделия — это та роль, которую выполняет изделие в системе общественной практики человека; выявление функции — необходимое условие дизайнерской деятельности. По Гропиусу форма вещи должна быть гарантией, выполнением всех ее функций во времени и в пространстве... дизайнер ищет функциональное выражение конструкции средствами «визуальной поэтики».

Форму любого дизайнерского изделия необходимо рассмотреть в теснейшей связи с самой сущностью предмета, названием его, материалом и технологией его изготовления, эксплуатационными требованиями.

Решая форму того или иного предмета в целом и отдельных его частях, дизайнер должен стремиться к тому, чтобы она (форма) в максимальной степени соответствовала функциональному назначению предмета. Форма должна способствовать более четкому выявлению функции изделия, способов его использования, она должна говорить о его общественной ценности, полезности, целесообразности и т. д. Форма должна отвечать требованиям физиологии, психологии, техники, эстетики и потому, рассматривая вопрос о форме, прежде всего надо определить соответствие формы с назначением изделия, определить степень функциональной выразительности.

Известный машиностроитель и машиновед академик И. И. Артоболевский писал: «...каждая линия, каждый штрих, цветовое пятно должны нести смысловую нагрузку, быть строго продуманы, лаконичны, продиктованы целесообразностью» [2, с. 3—4].

Эстетическое осмысливание не ограничивается только лишь формой предмета, оно охватывает и функцию. Вся эмоциональная характеристика формы должна быть рассмотрена в аспекте целесообразности. Форма как бы вытекает из функции, она закономерно определяется ею, давая этой функции художественное воплощение.

Выдвигая свои требования к дизайнерским изделиям, инженер, физиолог, эргономист, социолог, художник — все они правы, все их

требования целесообразны, так как направлены на то, чтобы сделать труд более производительным, приятным, легким. Дизайнер должен в своей работе основательно изучить и исследовать эти требования, соединяя их в одно целое. Эстетические требования могут допустить несколько вариантов решений.

Существует множество вариантов одной и той же функции. Например, обозначим определенную функцию знаком A , а составные элементы ее — знаками m, n, k, l . Существует n вариантов выражения данной функции, обозначим их B, C, D знаками; получаем следующее графическое выражение:

$$(m, n, k, l) \longrightarrow A \begin{matrix} B \\ C \\ D \end{matrix} (n)$$

Такая многовариантность определяется самой функцией, специфичностью назначения изделия, различными потребностями, закономерностью развития науки, техники, эстетических взглядов.

Новая дизайнерская конструкция рождается и создается на основе диалектического отрицания старых вариантов, всестороннего подбора из множества вариантов оптимальных. Но что значит оптимальный вариант? Это тот, который обладает высокими потребительскими качествами, содержит тенденцию к дальнейшему совершенствованию и оправдан как с технической, так и с эстетической точки зрения.

Ставится вопрос: существует ли абсолютная форма красоты в технике? Таковой нет. Мы не можем рассуждать только об одной определенной форме изделия; существует множество вариантов выражения одной и той же функции, и эти варианты могут быть совершенно оптимальными по своей форме; существование их определено самой функцией, специфичностью назначения изделия, требованиями данного общества, уровнем и закономерностью развития науки, техники, эстетических взглядов.

Английский дизайнер М. Блек, рассматривая связь между функцией и формой, утверждает, что эта связь не прямолинейна, что часто форма диктуется эстетическими соображениями, хотя и имеет отношение к функциональным потребностям, но не определяется только ими, что форма бесконечно разнообразна, что существует огромное количество типов изделий, в которых форма приобретает определенную самостоятельность по отношению к функции, но это, прежде всего, изделия бытового пользования.

Художник-конструктор В. Шпак выделяет следующие факторы, влияющие на формообразование механизма: конструктивные особенности механизма, стандартизация деталей и узлов, удобство в эксплуатации, значимость механизма в рабочем процессе, сочетание с формами окружающих агрегатов и с архитектурой производственного интерьера, пропорциональность, пластичность и цветовое решение формы, экономичность формы» [3, с. 9].

Таким образом, в технике нет вечной формы красоты, многообразие определяется развитием самой техники, эстетических вкусов, потребностями людей в целом.

Рассматривая вопрос о связи технического и эстетического, считаем, что форма выражает определенную функцию, будучи сама функциональна. Функциональность формы означает, на наш взгляд, то, что, во-первых, ей (форме) предъявляется конкретное требование —

выполнять определенную функцию, во-вторых, то, что она несет определенную функцию для человека. Например, цвет имеет функциональное значение, может быть использован как способ информации, как условие для создания психо-физиологического комфорта и эстетической среды; цвет отдельных элементов станка, агрегатов, интерьера и т.д. имеет значение не только декора и физиологическую значимость, а несет и определенную смысловую (техническую) нагрузку — является необходимым для правильного построения производственного процесса. Функция в основном определяет совершенство формы, а форма, выражая и утверждая эту функцию, влечет за собой определенную функцию для потребителя. При эстетической оценке изделия решающее влияние надо уделить информативности формы, образности данной вещи, общей гармонии, техническому и эксплуатационному совершенству и т.д.

Архитектор А. Мардер, выясняя вопрос о взаимосвязи функциональной и эстетической сторон предмета, высказывает очень интересное положение. Он считает неправильной распространенную точку зрения, что функциональные свойства предметов утилитарны, а эстетические — практически бесполезны. По мнению А. Мардера, поскольку предмет, служащий объектом творчества дизайнера, является элементом материальной деятельности, то и эстетические его качества относятся к области материальных благ. А. Мардер пишет, что «красота искусственно создаваемых форм материального мира — неотъемлемая часть функционального решения и критерий его совершенства» [6, с. 16].

Таким образом, эстетические свойства предмета в такой же мере утилитарны, как его функциональные свойства, как утилитарен сам предмет; эстетические свойства предмета создавались с той же практической целью, что и свойства функциональные.

Рассматривая вопрос об эстетической оценке, архитектор Ю. Сомов, на наш взгляд, излагал правильную мысль: «Точка зрения на возможность... оценки эстетического зависит от самого подхода к дизайну. Если круг задач художника определяется только формой, то и эстетическое «повиснет» в воздухе, оценка не находит опоры, эстетический элемент преобразуется в сознании самого художника в нечто совершенно независимое. Если же основу работы художника-конструктора видят прежде всего в создании изделий с новыми потребительскими качествами, то эстетическое становится земным, реальным и объяснимым, ибо оно само выступает в виде одного из компонентов качества» [7, с. 5]. Эстетическое присутствует как составной элемент на всех этапах конструирования — от возникновения замысла до создания образца. Эстетическое здесь выступает не как самоцель, но как необходимое условие высокого потребительского качества изделий, определенная ценность — как утилитарная, так и эстетическая. Таким образом, форма должна быть «согласована» не только с функцией вещи, но и с условием эстетической значимости; эстетическая ценность дизайнерского изделия не является только проявлением функционального совершенства, но выражает и общественно-эстетический идеал; она определена не только функцией изделия и ее назначением, но также уровнем эстетических потребностей общества. Один из ведущих японских дизайнеров Хироси Оути подчеркивает взаимозависимость высокой художественной культуры общества и эстетического уровня дизайна. «Художественный уровень масс определяет в той или другой стране эстетический уровень промышленных изделий» [5, с. 4].

Научно-техническая революция способствует интеграции материальной и духовной культуры, что находит выражение в гуманизации техники. Научно-техническая революция вызывает глубокие изменения в структуре современного производства; эстетическая деятельность становится определенной нормой, необходимым элементом производства. Еще Гропиус отмечал, что надо расширить и очеловечить неподвижное, ...что формообразующая деятельность является ...неотъемлемой частью жизни, а по словам Оливетти дизайн призван готовить потребителей к восприятию закономерно эволюционирующих форм.

Потребность человека в красоте — это неоспоримый, объективный закон развития общества, так называемая эстетическая ситуация, это определенная форма непосредственной связи человека с миром.. Мир вещей, с одной стороны, формируется человеком и, тем самым, служит удовлетворению его потребностей, а с другой — воздействует на него, формирует его духовный мир.

Высшим критерием ценности научно-технического прогресса является именно человек. Цель дизайнера — не предмет, а человек, т. е. его назначение — это служение человеку, забота о нем, создание для человека такой предметной среды, в которой он познавал бы и «усваивал истинно человеческое». Целью коммунистического производства является удовлетворение растущих материальных и культурных потребностей советского народа.

Дизайн необходимо предусматривает неуклонный рост производительности труда, повышение качества продукции, совершенствование организации труда и быта, максимальное удовлетворение духовных потребностей, развитие высокого эстетического вкуса, расширение мировых экономических отношений.

Постановка вопроса о связи технического и эстетического обусловлена общей целью — сделать человеческую жизнь счастливой. Связь технического и эстетического надо представлять как нечто необходимое, которое образует единую область деятельности человека, этой областью и является дизайн, который концентрирует достижения научной, технической и эстетической мысли; здесь довольно зримо видны соприкосновения, взаимосвязь технического, с одной стороны, и эстетического — с другой; дизайн раскрывает новые возможности объединения технического и эстетического.

Так нам представляются основные моменты взаимосвязи технического и эстетического в дизайне.

ЛИТЕРАТУРА

1. Повилейко Т. Эстетика и техника, 1965.
2. Декоративное искусство СССР, 1960, № 5.
3. Техническая эстетика, 1964 г., № 1.
4. Техническая эстетика, 1965, № 11.
5. Техническая эстетика, 1966, № 7.
6. Техническая эстетика, 1967, № 2.
7. Техническая эстетика, 1968, № 10.

შარბოლაძე ნა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
ფილოსოფიის ინსტიტუტში

ფსიქოლოგია

რუსულან მიცხულავა

განწყობის ფიქსირების პროცესზე ყურადღების შემოქმედების საკითხისათვის

როგორც სპეციალური ფსიქოლოგიური ლიტერატურის განხილვა გვჩვენებს, ფიქსირებული განწყობის ეფექტზე, სხვა სუბიექტურ ფაქტორთა გვერდით, ცდისპირის ყურადღების მიმართულობასა და დისტრიბუციასაც ახასიათებს შემოქმედების უნარი. ის, თუ რამდენად წარმოადგენს საფიქსაციო ობიექტთა მიმართება ცდისპირის ყურადღების ობიექტს და როგორ მიეწოდება ცდისპირს საფიქსაციო ობიექტები, სხვა დამატებით სტიმულთა გვერდით თუ მათ გარეშე, გარკვეულად სცვლის ფიქსირებული განწყობის მაჩვენებელს. ფიქსირებული განწყობის ეფექტზე აღნიშნული შემოქმედება არ ატარებს სტერეოტიპულ ხასიათს და მისი როგორცაა დამოკიდებულია რიგ ფაქტორებზე, რომელთა გათვალისწინების გარეშეც მოპოვებული ემპირიული მასალა ურთიერთსაწინააღმდეგო ფაქტთა კრებულის სახეს მიიღებდა.

განწყობის ფსიქოლოგიურ სკოლაში წარმოდგენილი საკითხის პირველი მკვლევარია ბ. ზაჰაპურიძე, რომელმაც იგი განსხვავებულ, უფრო ფართო, კონტექსტში იკვლია*. კერძოდ, ბ. ზაჰაპურიძეს აინტერესებდა იმის ექსპერიმენტული ნათელყოფა, თუ რა მნიშვნელობა ენიჭება განწყობის ფიქსირებაში განწყობის სუბიექტურ ფაქტორს, მოთხოვნილებას, ანუ ცდისპირის ცნობიერ მიმართულობას ინსტრუქციაში მოცემული ამოცანისადმი, ობიექტთა შედარების გაცნობიერებულ განზრახვას და მის საფუძველზე საფიქსაციო ობიექტებისავე ცდისპირის მიმართვას. ავტორის მიერ ჩატარებულია მთელი რიგი ექსპერიმენტებისა, რომლებშიც ნაკვლევია როგორც ყურადღების მიმართულების (საფიქსაციო ობიექტებისაგან მისი გადახრის), ასევე ყურადღების დისტრიბუციის (განაწილების), როგორც აქტიური (ნებისმიერი), ასევე პასიური (უნებლიე) დისტრიბუციის შემოქმედება ფიქსირებული განწყობის ეფექტზე. მიღებული ექსპერიმენტული შედეგების საფუძველზე ავტორი ასკვნის, რომ ცდისპირის ყურადღების გადახრა საფიქსაციო ობიექტებისაგან, თუ მისი დისტრიბუცია ხელს უშლის განწყობის ფიქსირებას და, შესაბამისად, ამცირებს ან სპობს ფიქსირებულ განწყობის ეფექტს. აქედან გამომდინარე, ზაჰაპურიძე აღნიშნავს, რომ საგანწყობო ობიექტთა შედარების კონკრეტული მოთხოვნილების ფორმირების გარეშე საფიქსაციო ექსპოზიციათა ნორმალური ოდენობის დროს განწყობა არ ფიქსირდება (აღნიშნულ ვითარებაში სპეციალური ინსტრუქციის საშუალებით ცდისპირის ყურადღება მიმართულია არა საფიქსაციო ობიექტების, არამედ დამატებითი გამაღიზიანებლებისადმი),

* წინამდებარე საკითხი ექსპერიმენტულად ნაკვლევია აქვს ე. პიაცეს. მისი მონაცემებით, ცდისპირის ყურადღების შესუსტება უზნაძის ეფექტის შემცირებას იწვევს [7].

ხოლო როდესაც ცდისპირს შესაბამისი ინსტრუქციის საფუძველზე საფექსაციო ობიექტთა შედარების მოთხოვნილება გააჩნია რაღაც დამატებითი ამოცანის შესრულების მოთხოვნილებასთან ერთად (ასეთ დროს ადგილი აქვს ცდისპირის ყურადღების დისტრირბუციას) განწყობის ეფექტი საკონტროლო მონაცემებთან შედარებით იკლებს. ზაჰაპურიძე წერს: «Для этого (фиксирования установки — Р. М.) необходима конкретная потребность или целевая направленность на соответствующую задачу — в данном случае на сравнение величин. Это значит, что одного лишь повторения установочного физического воздействия на сетчатку, так же, как и одной только сознательной направленности на задачу, недостаточно для образования фиксированной установки. Следовательно, установку нельзя отождествлять с изменением чисто периферического характера» [8, с. 148].

ბ. ზაჰაპურიძე აკონკრეტებს საკუთარ მოსაზრებას და წერს, რომ აღნიშნულ, საფექსაციო ობიექტთა შედარების გაცნობიერებულ მოთხოვნილებას განმსაზღვრელი როლი მაშინ ენიჭება განწყობის ფექსირებაში, როდესაც ცდისპირის მოქმედება გართულებულ ვითარებაში მიმდინარეობს ანუ როდესაც საფექსაციო ობიექტთა გვერდით მას დამატებითი, გარეშე გამღიზიანებლები მიეწოდება. ხოლო მაშინ, როდესაც ცდისპირს მხოლოდ საფექსაციო ობიექტები ეძლევა, ობიექტთა შედარების ინსტრუქციის ფორმირებული, გაცნობიერებული მოთხოვნილება აუცილებელი არაა, ვინაიდან როგორც ზაჰაპურიძის მიერ ჩატარებული ცდები გვიჩვენებენ, ამ დროს ცდისპირი მოქმედებს (ადარებს ობიექტებს) ზოგადი გნოსტიკური მოთხოვნილების საფუძველზე.

ბ. ზაჰაპურიძე ექსპერიმენტული შედეგების ასეთ ინტერპრეტაციას გვაძლავს: «Поскольку установка является структурированием сил индивида для действия в определенном направлении, постольку дополнительные раздражители вызывая непроизвольное раздробление психических сил, должны препятствовать образованию установок. Это обстоятельство особой силой должно проявиться в дошкольном возрасте, так как трудность сосредоточения, быстрая отвлекаемость и слабость волевого напряжения является характерной особенностью ребенка дошкольного возраста» [8, с. 154].

როგორც მოყვანილი ციტატა გვიჩვენებს, განწყობის ფექსირებაში, ავტორის აზრით, დიდი როლი მიეკუთვნება საფექსაციო ობიექტებისადმი ცდისპირის ყურადღების მიმართვა-კონცენტრაციას და ნებისყოფის დაძაბვას.

ბ. ზაჰაპურიძის თვალსაზრისს ეწინააღმდეგება ვლ. გრიგოლავა [1; 2; 3; 5; 6] რომელიც, ისევე როგორც ბ. ზაჰაპურიძე, მსჯელობას განწყობის ფსიქოლოგიის ტერმინებში აგებს. ვლ. გრიგოლავა აღნიშნავს, რომ ისეთი ექსპერიმენტული ფაქტები, როგორიცაა ჰიპნოტური მდგომარეობისას და ცხოველის (არაცნობიერი) ფსიქიკის დონეზე განწყობის დაფექსირება, მოწმობენ განწყობის ფექსირების შესაძლებლობას ობიექტთა შედარების გაცნობიერებული მოთხოვნილებების გარეშე. როგორც არაერთხელ მიუთითებენ დ. უზნაძე და განწყობის ფსიქოლოგიური სკოლის წარმომადგენლები, ადამიანის ერთ-ერთ სპეციფიკურ თავისებურებას მოთხოვნილებათა გაცნობიერება — ობიექტივირება წარმოადგენს. ასე მაგალითად, ზ. ხოჯავა აღნიშნულ საკითხთან

დაკავშირებით შემდეგ მსჯელობას გვთავაზობს: „არსებითად განსხვავებულია განწყობის შემუშავების პირობები ცხოველთან და ადამიანთან. პირველთაგან იგი ჩნდება ვიტალურ-სხეულებრივ მოთხოვნილებათა უშუალო იმპულსისა და აი ამ მომენტში მოქმედი სიტუაციის გავლენით, ხოლო ადამიანთან კი, როგორც სოციალურ და „თავის ისტორიის შეგნებულად მკეთებელ არსებასთან“ (ფ. ენგელსი), მუდამ მხოლოდ გაცნობიერებული მოთხოვნილებებისა და, ასევე, გააზრებული სიტუაციების გავლენით. ესე იგი, აქ იგი ჩნდება მოქმედების ნოტივაციის, მისი გათვალისწინების, განჭერტის საფუძველზე და მასშაბაზე, არა ამ მომენტში უშუალოდ მოქმედი გრძნობადი სიტუაციის გავლენით, არამედ წარმოსახული სიტუაციის შემოქმედებით, რომელიც, როგორც სწორედ წარმოსახული სიტუაციის შემოქმედება, მეტყველების ანუ „მეორე სა-სიგნალო სისტემის პლანში ხორციელდება“ [4, გვ. 184—185].

ვლ. გრიგოლავე თავის ნაშრომში იხილავს ზ. ზოჯავას მოსაზრებას და მიუთითებს, რომ ზოჯავა მსჯელობისას ამოდის რომელიმე სფეროში შემუშავებული განწყობის თავისებურებათაგან და მის მიერ აღნიშნული კანონზომიერება არ დასტურდება რაოდენობრივ სფეროში. გრიგოლავეს პოზიციის სასარგებლოდ მეტყველებენ ის ემპირიული ფაქტები, რომლებიც გრიგოლავემ საკუთარი ექსპერიმენტების საშუალებით მოიპოვა. ეს არის ე. წ. „მასალის გამოცნობის“ მეთოდის გამოყენებით მიღებული მასალა. აღნიშნულ ექსპერიმენტებში ცდისპირის ყურადღება, შესაბამისი ინსტრუქციის საშუალებით, მიმართულია არა საფიქსაციო ობიექტთა დასაფიქსირებელ მიმართებაზე (მოცულობით მიმართებაზე), არამედ მათ განსხვავებულ ნიშანზე, მასალაზე. როგორც ავტორის ცდები გვიჩვენებენ, ასეთ ვითარებაში განწყობა არა თუ ფიქსირდება, არამედ იგი თავისი ეფექტით აღემატება საკონტროლო ჯგუფის მონაცემებს.

როგორც ვხედავთ, ბ. ხაჭაპურიძესა და ვლ. გრიგოლავეს ურთიერთსაპირისპირო შედეგები აქვთ მიღებული. ერთ შემთხვევაში ყურადღების გადახრადისტრიბუცია ამცირებს განწყობის ეფექტს, მეორეში — ზრდის. ერთ შემთხვევაში ობიექტთა შედარების გაცნობიერებული მოთხოვნილების უქონლობა ამცირებს განწყობის ეფექტს, მეორეში — მის გაზრდას იწვევს. აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ ცდისპირის ყურადღების გადახრადისტრიბუცია არასტატისტიკულ შემოქმედებას ახდენს განწყობის ფიქსირებაზე და რომ ექსპერიმენტულად გამოვლენილი სხვაობები აღნიშნულ შემოქმედებაში გაპირობებულია რიგი ფაქტორებით, რომელთა გამოყოფაც შესაძლებელი ხდება აღნიშნულ ექსპერიმენტთა ანალიზის საფუძველზე. მაგრამ; სანამ განვიხილავდეთ ფაქტორებს, რომელთა შემოქმედებითაცაა, ჩვენი აზრით, ვაპირობებული განხილულ შედეგთა შორის არსებული სხვაობები, შევჩერდეთ ჩვენს მიერ ჩატარებულ ცდაზე, რომელშიც, ასევე, ნაკლები იყო განწყობის ფიქსირებაზე ისეთი სუბიექტური ფაქტორის შემოქმედება, როგორცაა ცდისპირის ყურადღებას გადახრა — დისტრიბუცია, რათა განხილულ ექსპერიმენტულ მონაცემებს დავუერთოთ კიდევ ერთი და ამით გავზარდოთ განსახილველ ექსპერიმენტულ შედეგთა სფერო.

ჩვენს მიერ ჩატარებული, სტატიაში წარმოდგენილ საკითხთან დაკავშირებული ექსპერიმენტი, ჩვენი ძირითადი გამოკვლევის განმავლობაში აღ-

მოცემულ პრობლემათა გარკვევისათვის იყო გამიზნული. კერძოდ, ჩვენი გამოკვლევის ძირითად ამოცანას წარმოადგენდა განწყობის ფიქსირებაზე ცდისპირის ემოციურ მდგომარეობათა შემოქმედების შესწავლა და ცდისპირის ყურადღების გადახრა-დისტრიბუციის (კონკრეტულად, დისტრიბუციის) შემოქმედების კვლევა საჭირო გახდა ჩვენს ცდაში ემოციის სუვერენული როლისა და მნიშვნელობის გარკვევისათვის, ვინაიდან ზოგი ავტორი, მაგალითად, კაინი (Wine) (9) და აიზენკი (M. W. Eysenck) (10, გვ. 363—385) თვლის, რომ ემოციას ქცევაზე სუვერენული შემოქმედების უნარი არ ახასიათებს და ამიტომაც ემოციოგენურ სიტუაციაში ქცევაში წარმოშობილი ცვლილებები სუბიექტის ყურადღების დისტრიბუციის მოქმედებით აიხსნება. ცხადია, ცდებში, რომლებშიც ნაკვლევი ემოციურ აგენტთა შემოქმედება სუბიექტის მიმდინარე ქცევაზე, ყურადღების დისტრიბუცია იმთავითვე მონაწილეობს, ვინაიდან ემოციოგენური აგენტი ყურადღების დისტრიბუციას იწვევს — ემოციური მონაწილეობის ხომ ყურადღების ერთ-ერთი ფაქტორია. სუბიექტის ყურადღებას იპყრობს არა მხოლოდ ემოციის გამომწვევი სტიმული, არამედ თავად ემოციური განცდაც. ემოციოგენური აგენტის მიერ ყურადღების დისტრიბუციის აუცილებელი გამოწვევა ორი მოსაზრების თანაარსებობას განსაზღვრავს. პირველი მოსაზრების მიხედვით, მიმდინარე ქცევაზე შემოქმედების უნარი სწორედ ყურადღების დისტრიბუციას ანუ სუბიექტის ცნობიერებაში მულტიფოკალური ვითარების არსებობას გააჩნია და ემოცია, როგორც განცდა, ამ უნარს სრულიად მოკლებულია. ასეთია ვაინისა და აიზენკის შეხედულებები. მეორე თვალსაზრისით, ეს გახლავთ ტრადიციული თვალსაზრისი ემოციათა ფსიქოლოგიაში, მიმდინარე მოქმედებაზე შემოქმედების თავისებურება ახასიათებს არა მხოლოდ ყურადღების დისტრიბუციას, არამედ ემოციასაც, როგორც განცდას.

არსებობს რა აღნიშნული ორი თვალსაზრისი, ჩვენი გამოკვლევის ძირითადი შედეგი, კერძოდ კი ემოციოგენური აგენტის პირობებში განწყობის ჩაქრობის ინტენსიფიკაცია საგანწყობო ილუზიის უცვლელი პირობებში, შეიძლება ორი განსხვავებული სახით ინტერპრეტირებულიყო. ერთ შემთხვევაში ახსნა იწარმოებდა ემოციათა ფსიქოლოგიის ტერმინებში, ხოლო მეორეში — ადგილი ექნებოდა ემოციის სუვერენული შემოქმედების უარყოფას და ფაქტი ყურადღების დისტრიბუციის ტერმინებში აიხსნებოდა. ჩვენ ამ ალტერნატივის ექსპერიმენტული გზით გადაჭრა გადაწყვიტეთ. კერძოდ, ავაგეთ ექსპერიმენტი, რომელშიც ცდისპირს საგანწყობა ცდა ჩაუტარდა ყურადღების დისტრიბუციის პირობებში და მიღებული მონაცემი შევუღარეთ ჩვენი ძირითადი ექსპერიმენტის (ემოციოგენური სიტუაციის ცდა) შედეგს.

ვინაიდან წარმოდგენილ საკითხთან დავაწირებული ექსპერიმენტი ჩვენს გამოკვლევაში დამხმარე ფუნქციას ასრულებდა (არკვევდა ძირითადი ექსპერიმენტით დასმულ საკითხებს), ამიტომაც მისი აგებისას ვავითვალისწინეთ ჩვენი ძირითადი (ემოციოგენური სიტუაციის) ექსპერიმენტის სტრუქტურა. კერძოდ, ცდა ჩატარდა პატურ არეში ძირითადი ცდის მსგავსად, ცდა წარიმართა ყურადღების დისტრიბუციის (და არა გადახრის) პირობებში, ვინაიდან ჩვენს ძირითად ცდაში ცდისპირი ასრულებდა ინსტრუქციით მოცემულ ამოცანას (ადარებდა ობიექტებს) და ამავე დროს, პარალელურად, მასზე შემოქმედებდა ემოციოგენური აგენტი. ჩვენს გამოკვლევაში დასმული საკითხის გარ-

კვევისათვის ვერ გამოვიყენეთ ზემოთ აღნიშნული ექსპერიმენტული შედეგები (ბ. ხაჭაპურიძე, ვლ. გრიგოლაძე), ვინაიდან ეს ექსპერიმენტები ჩვენი ძირითადი ექსპერიმენტის მიმართ ანალოგიურობით არ ხასიათდებიან.

ცდის აღწერა:

ცდისპირობები — პუშკინის სახ. პედაგოგიური ინსტიტუტის სტუდენტები. თითოეულ ჯგუფში მონაწილეობდა 40 ცდისპირი.

ცდის მასალა: ხის საგანწყობო ბურთები, საფიქსაციო ექსპოზიციებში ბურთების დიამეტრი იყო 80 მმ და 40 მმ. განწყობის ჩაქრობის კვლევისას კრიტიკულ ობიექტთა დიამეტრი 40 მმ-ს უდრიდა. საგანწყობო ილუზიის გაზომვისას კრიტიკულ ობიექტთა შორის სხვაობა ყოველი ახალი მოწოდებისას 1 მმ-ით იზრდებოდა. 40 და 41 მმ, 40 და 42 მმ, 40 და 43 მმ, 40 და 44 მმ, 40 და 45 მმ. მეტრონომი — Prime metronom № 025536 sistem maelzel.

ცდის სტრუქტურა

ც ბ რ ი ლ ი

A ვარიანტი (ყურადღების დისტრიბუცია მთელი საგანწყობო ცდის განმავლობაში)				B ვარიანტი (ყურადღების დისტრიბუცია მხოლოდ საფიქსაციო ექსპოზიციებში)			
ყურადღების აქტიური დისტრიბუცია		ყურადღების პასიური დისტრიბუცია		ყურადღების აქტიური დისტრიბუცია		ყურადღების პასიური დისტრიბუცია	
განწყობის ჩაქრობის კვლევა	საგანწყობო ილუზიის სიდიდის გაზომვა	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)
(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)

ჩვენს გამოკვლევაში ცდისპირის ყურადღების აქტიური დისტრიბუციის მისაღწევად ცდისპირს მიეცა ორი ამოცანა: საგანწყობო ობიექტთა შედარება მოცულობის მიხედვით და მეტრონომის რხევათა დათვლა, ხოლო ყურადღების პასიური დისტრიბუციის მისაღწევად ცდისპირი მოქმედებდა (აღარებდა საგანწყობო ობიექტებს) დამატებითი, ფონური სტიმულაციის პირობებში, კერძოდ, მეტრონომის რხევების ფონზე. უნდა აღინიშნოს, რომ პასიური დისტრიბუციის მოდელირებისას 5 ექსპოზიციაში ერთხელ ვცვლიდით მეტრონომის რხევათა სიხშირეს, ვინაიდან სტიმულის ცვლილება ყურადღების ერთ-ერთ ფაქტორს წარმოადგენს.

ჩავატარეთ ცდის ორი ვარიანტი A და B. A ვარიანტის დროს ცდისპირის ყურადღება განაწილებული იყო მთელი ცდის, საფიქსაციო და კრიტიკულ ექსპოზიციათა, განმავლობაში, ხოლო B ვარიანტისას კი — მხოლოდ საფიქსაციო ცდის დროს. ჩვენს ძირითად, ემოციოგენური სიტუაციის ექსპერიმენტში, ადგილი ჰქონდა ცდისპირის ყურადღების დისტრიბუციას მთელი ცდის განმავლობაში. ვინაიდან ცდისპირზე ემოციოგენური აგენტი ცდაში უწყვეტად მოქმედებდა. ჩვენი ძირითადი ცდის მიმართ უფრო შესაბამისია წარმოდგენილი

ექსპერიმენტის A ვარიანტი. B ვარიანტის ჩატარება აუცილებელი გახდა A ვარიანტში მიღებული ერთი შედეგის გარკვევის მიზნით. ცხადია, ჩვენი ძირითადი ექსპერიმენტის მიმართ მეტი ანალოგიურობით ხასიათდება ყურადღების პასიური დისტრიბუციის ცდები, და ყურადღების აქტიური დისტრიბუციის კვლევა საკითხის უფრო ღრმა შესწავლისათვის გადაწყვეტივით.

ყურადღების აქტიური დისტრიბუციის მოდელირებისათვის გამოვიყენეთ შემდეგი ინსტრუქცია: „თქვენ ფსიქოლოგებთან თანამშრომლობის საშუალება გეძლევათ. ეს ცდა თქვენს პირად თავისებურებებს არ იკვლევს და თქვენ მხოლოდ გვეხმარებით იმის დადგენაში, თუ რამდენად შეუძლია საზოგადოდ ადამიანს საგნების (ბურთების) სიდიდეების შედარება თვალდახუჭულად, ხელით შეხებით და ამავე დროს მეტრონომის დარტყმათა დათვლაც. მაშ ასე, ხელეში მოგცემთ ბურთებს, რომლებიც მოცულობის (სიდიდის) მიხედვით უნდა შეუდაროთ ერთმანეთს. თუ ტოლია, იტყვიან რომ ტოლია. თუკი შეამჩნევთ სხვაობას, დაასახელეთ ის ხელი, რომელშიც უფრო დიდი ბურთია. მთელი ცდის განმავლობაში (B ვარიანტისას — ცდის გარკვეულ ეტაპზე) ჩართული იქნება მეტრონომი და თქვენ გვეალებათ მისი დარტყმების დათვლაც. ცდის ბოლოს გამოგითხავთ, თუ რამდენი დარტყმა იყო. თქვენი პასუხი შეუდარდება დარტყმათა რეალურ რაოდენობას“.

ყურადღების პასიური დისტრიბუციის მოდელირებისათვის ასეთი ინსტრუქცია გამოვიყენეთ: „თქვენ ფსიქოლოგებთან თანამშრომლობის საშუალება გეძლევათ. ეს ცდა თქვენს პირად თავისებურებებს არ იკვლევს და თქვენ მხოლოდ გვეხმარებით იმის დადგენაში, თუ როგორ აფასებს საზოგადოდ ადამიანი საგნების (ბურთების) სიდიდეებს თვალდახუჭულად, ხელით შეხებით. მაშ ასე, ხელეში მოგცემთ ბურთებს, რომლებიც მოცულობის (სიდიდის) მიხედვით უნდა შეუდაროთ ერთმანეთს. თუ ტოლია, იტყვიან რომ ტოლია. თუკი შეამჩნევთ სხვაობას, დაასახელეთ ის ხელი, რომელშიც უფრო დიდი ბურთია. ბოლოში უნდა მოგიხალოთ, ვინაიდან ცდის განმავლობაში ჩართული იქნება მეტრონომი (B ვარიანტში, ცდის ეტაპზე). მე ვიწერ, ჩემი ხელმძღვანელის დავალებით, მეტრონომის დარტყმებს მაგნიტოფონზე (მაგნიტოფონი დგას ცდისპირის წინ, მაგიდაზე), ვინაიდან ეს საჭიროა სრულიად სხვა ცდისათვის. ეცადეთ არ მიაქციოთ ყურადღება ამ ხმაურს. თუკი მაინც მოხდა თქვენი ყურადღების გადართვა ხმაურის მიმართულებით, სცადეთ ისევ დაუბრუნდეთ თქვენს ძირითად სამუშაოს. ცდის ბოლოს მე შეგეკითხებით, თუ რამდენად გიშლიდათ ხელს მეტრონომის ხმაური ცდის დროს. იმ შემთხვევაში, თუკი გაირკვა, რომ გიშლიდათ, მე ვთხოვ ჩემს ხელმძღვანელს, რომ ცდის დროს აღარ ჩამაწერინოს ხმაური“. როგორც ხედავთ, ინსტრუქციით ხდებოდა ცდისპირის ფიქსირება ფონურ სტიმულაციაზე.

საგანწყობო ცდის დროს ცდისპირს ეძლეოდა 3 კრიტიკული ექსპოზიცია ასიმეტრიის დასადგენად. გადაფასების მხარეს ცდისპირს საფიქსაციო ექსპოზიციებში ეძლეოდა დიდი ობიექტი (15-ჯერ). კრიტიკულ ექსპოზიციათა რაოდენობა უდრიდა 30-ს. ხუთჯერადი ადეკვატური აღქმის შემთხვევაში ცდას ვწყვეტდით.

A ვარიანტის ცდის შედეგები

თ. ხ. №78	ყურადღების აქტიური დის- ტრიბუციის ჯგუფი	ყურადღების პასიური დისტრიბუ- ციის ჯგუფი	საკონტროლო ჯგუფი
განწყობის სიმტიცე M	18,15	13,22	13,88
S	9,35	9,53	12,59
კონტრასტულ ილუზიათა საერთო რაოდენობა M	20,1	15,97	14,45
S	9,36	9,94	12,36
საგანწყობო ილუზიის სიდიდე M	2,4	2,47	3,17
S	1,05	1,15	1,3

როგორც №2 ცხრილში წარმოდგენილი მონაცემებიდან ჩანს, ყურადღების პასიური დისტრიბუცია არ იწვევს რაიმე ცვლილებას განწყობის ჩაქრობაში საკონტროლო მონაცემებთან შედარებით, მაშინ როდესაც ყურადღების აქტიური დისტრიბუციისას განწყობა სტატიკური ხდება, იზრდება განწყობის სიმტიცე და კონტრასტულ ილუზიათა საერთო რაოდენობა. რაც შეეხება საგანწყობო ილუზიის სიდიდეს — ყურადღების განაწილების ორივე ჯგუფში საკონტროლო მონაცემებთან შედარებით მის შემცირებას აქვს ადგილი.

ჩვენთვის მოულოდნელი აღმოჩნდა ერთი შედეგი, კერძოდ, ყურადღების აქტიური დისტრიბუციის დროს განწყობის სიმტიცის სტატისტიკურად სანდო მომატება ყურადღების პასიური დისტრიბუციისა და საკონტროლო მონაცემებთან შედარებით. მიღებულმა შედეგმა ჩვენს წინაშე მისი ახსნის საკითხი წამოჭრა. ჩვენ წამოვაცენეთ ჰიპოთეზა, რომლის შემოწმებისათვისაც ჩავატარეთ ცდის B ვარიანტი.

ჰიპოთეზა შემდეგში მდგომარეობდა: ექსპერიმენტის განმავლობაში ცდისპირებზე დაკვირვება გვაძლევს შემდეგი ვარაუდის გამოთქმის უფლებას, რომ როდესაც ცდისპირს ინსტრუქციით ორი ამოცანის შესრულება ევალება (ყურადღების აქტიური დისტრიბუციის დროს), იგი ერთ-ერთ ამოცანას აფასებს როგორც უფრო რთულს, ხოლო მეორეს — როგორც შედარებით მარტივს, ჩვენს ცდაში რთულ ამოცანად ცდისპირები მიიჩნევდნენ მეტრონომის დარტყმათა დათვლას, ხოლო მარტივ ამოცანად — ჰაპტურ არეში ბურთების სიდიდეთა შედარებას. ასეთ სუბიექტურ დამოკიდებულებას ამოცანებისადმი განსაზღვრავდა თავად ცდის სპეციფიკა. საგანწყობო ცდა, განსაკუთრებით კი მისი საფიქსაციო ეტაპი, მონოტონურ, ერთფეროვან ხასიათს ატარებს, ცდისპირს 15-წერ უხდება უცვლელი მიმართების კონსტატაცია. მაშინ როდესაც მეტრონომის სწრაფი ტემპის დროს რხევათა დათვლა ვაცილებით მეტ ძალისხმევას საჭიროებს და, ცხადია, ცდისპირათათვის ეს ამოცანა მოკლებულია მონოტონურობასთან დაკავშირებულ სიოლეს. ცდისპირის აღნიშნული დამოკიდებულება ვრცელდება როგორც საფიქსაციო, ასევე კრიტიკულ ექსპოზიციებზე. საფიქსაციოდან კრიტიკულ ექსპოზიციებზე გადასვლისას ცდისპირი ადგენს რა გარკვეულ მიმართებას ობიექტებს შორის (კონტრასტული ილუზია) პირველი ექსპოზიციების განმავლობაში, მექანიკურად იმეორებს ამ მიმართების კონსტატაციას შემდგომი ექსპოზიციების დროსაც, რის გამოც განწყობის ეფექტის მაჩვენებელი იზრდება. ჩვენი ვარაუდით, A ვარიანტის ცდაში გან-

წყობის ეფექტის გაზრდა გამოწვეულია საგანწყობო ცდისადმი ცდისპირის დამოკიდებულებით, მეტრონომის დარტყმათა დათვლის ამოცანასთან შედარებით, მისი როგორც მარტივის განცდით.

წამოყენებული ჰიპოთეზის შესამოწმებლად ჩაეატარეთ B ვარიანტის ცდა, სადაც ცდისპირის დამატებითი სტიმულაცია ეძლეოდა მხოლოდ საფეხსაცმო ექსპოზიციებში. ჩვენი ვარაუდით, B ვარიანტში უნდა შემცირებულიყო განწყობის სიმტკიცე, კონტრასტულ ილუზიათა საერთო რაოდენობა და საგანწყობო ილუზიის სიდიდე.

ცდის B ვარიანტში ცდისპირებს ეძლეოდათ A ვარიანტისაგან განსხვავებული ინსტრუქცია. კერძოდ, მათ ვეუბნებოდით: „მეტრონომი ჩართული იქნება არა მთელი, არამედ ნახევარი ცდის განმავლობაში. როგორც კი შეწყდება მეტრონომის ხმები, ნიშანზე „STOP“, თქვენ სწრაფად დაწერთ ფურცელზე დათვლილ დარტყმათა რაოდენობას. ამის შემდეგ ჩვენ განვაგრძობთ ბურთების შედარებას“. (ცდის ხელმძღვანელი სიტყვას „STOP“ წარმოთქვამდა ემოციურად ნეიტრალურად, მშვიდად, ჩუმი ხმით, ცდისპირზე ემოციური ზემოქმედების ასაცილებლად).

A და B ვარიანტის ცდების შედეგები:

ც ბ რ ი ლ ი № 3

	ყურადღების აქტიური დის- ტრიბუციის ჩვეულო- A ვარიანტი	ყურადღების პასიური დის- ტრიბუციის ჩვეულო- A ვარიანტი	ყურადღების აქტიური დის-ტრი- ბუციის ჩვეულო- B ვარიანტი	ყურადღების პასიური დის-ტრი- ბუციის ჩვეულო- B ვარიანტი	საკონტროლო ჩვეულო
განწყობის სიმტკიცე M	18,15	13,22	10,05	11,42	13,88
S	9,35	9,53	10,43	9,06	12,59
კონტრასტულ ილუზიათა საერთო რაოდენობა M	20,1	15,97	12,53	13,7	14,45
S	9,36	9,94	10,43	8,91	12,36
საგანწყობო ილუზიის სიდიდე M	2,4	2,47	1,84	2,11	3,17
S	1,05	1,15	1,03	0,73	1,3

როგორც № 3 ცხრილში წარმოდგენილი მონაცემები გვიჩვენებენ, B ვარიანტში, A ვარიანტთან შედარებით, ადგილი აქვს განწყობის ეფექტის სტატისტიკურად სანდო შემცირებას, კერძოდ, მცირდება განწყობის სიმტკიცე და კონტრასტულ ილუზიათა საერთო რაოდენობა. ასევე, მცირდება საგანწყობო ილუზიის სიდიდეც. მნიშვნელობას იძენს ყურადღების დისტრიბუციის ტიპიც. სახელობრ, B ვარიანტში ყურადღების აქტიური დისტრიბუციისას, A ვარიანტთან შედარებით, განწყობის სიმტკიცე, კონტრასტულ ილუზიათა საერთო რაოდენობა და საგანწყობო ილუზიის სიდიდე უფრო მეტად მცირდება, ვიდრე ყურადღების პასიური დისტრიბუციის დროს. რაც შეეხება B ვარიანტში მიღებული მონაცემების საკონტროლო მონაცემებისადმი მიმართებას, აქ შემდეგი ფაქტი მივიღეთ: ცდისპირის მოთავსება ყურადღების დისტრიბუციის სიტუაციაში, მართალია, იწვევს განწყობის სიმტკიცისა და კონტრასტულ

ილუზიათა შემცირებას, (აქტიური უფრო მეტად ვიდრე პასიური), მაგრამ როგორც სტატისტიკურმა დამუშავებამ გვიჩვენა, ეს შემცირება სანდოდ ვერ ჩაითვლება ანუ ყურადღების დისტრიბუცია (როგორც აქტიური, ასევე პასიური) არ იწვევს ცვლილებებს განწყობის ჩაქრობაში. განსხვავებულია ყურადღების დისტრიბუციის ზემოქმედება საგანწყობო ილუზიის სიდიდეზე. კერძოდ, აღნიშნული ზემოქმედებისას საგანწყობო ილუზიის სიდიდე სტატისტიკურად სანდოდ მცირდება საკონტროლო ჯგუფის მაჩვენებელთან შედარებით.

B ვარიანტის ცდაში მიღებული მონაცემები ჩვენი, ზემოთ წარმოდგენილი, ჰიპოთეზის სასარგებლოდ მეტყველებენ. კერძოდ, განწყობის ეფექტზე ცდისპირის ყურადღების დისტრიბუციის ზემოქმედების როგორცაა განისაზღვრება ისეთი ფაქტორითაც, როგორცაა საგანწყობო ცდის განმავლობაში ყურადღების დისტრიბუციის ხანგრძლივობა. მხოლოდ საფიქსაციო ექსპოზიციათა პერიოდის განმავლობაში ცდისპირის ყურადღების დისტრიბუციისას განწყობის ეფექტი ნაკლებია იმ შემთხვევასთან შედარებით, როდესაც ყურადღების დისტრიბუციას მთელი ცდის განმავლობაში აქვს ადგილი. აღნიშნულ ფაქტთან დაკავშირებული ჩვენი მოსაზრება ზემოთაა წარმოდგენილი და აქ მასზე აღარ შევჩერდებით.

გვინდა შევეხოთ ჩვენი გამოკვლევის ძირითად შედეგსაც, რომელიც იძლევა ჩვენს ცდაში განწყობის ეფექტზე ემოციის სუვერენული, ყურადღების დისტრიბუციაზე დაუყვანელი, ზემოქმედების შესახებ მსჯელობის უფლებას. კერძოდ, ჩვენს ექსპერიმენტულ გამოკვლევაში ყურადღების დისტრიბუცია ემოციებისაგან განსხვავებულ ზემოქმედებას ახდენს როგორც განწყობის ჩაქრობაზე, ასევე ილუზიის სიდიდეზე. თუკი ემოციური მდგომარეობა იწვევს განწყობის ჩაქრობის პროცესის ინტენსიფიკაციას, ყურადღების დისტრიბუცია მასზე არ ზემოქმედებს, ხოლო თუკი ემოცია არ იწვევს განწყობის ილუზიის სიდიდის შეცვლას, ყურადღების დისტრიბუცია კი, პირუკუ, მას ამცირებს.

ზემოთ წარმოდგენილ ექსპერიმენტთა შედეგების ანალიზის საფუძველზე შესაძლებელი ხდება იმ რიგი ფაქტორების გამოყოფა, რომელთა ზემოქმედებითაც, ჩვენი აზრით, აიხსნება მოცემულ ცდებში მიღებულ შედეგებს შორის არსებული სხვაობები.

ერთ-ერთი ასეთი ფაქტორია ცდის ინსტრუქციისადმი ობიექტთა საფიქსაციო მახასიათებლების მიმართების როგორობის (რელევანტობა, ირელევანტობა) ფაქტორი. კერძოდ, ობიექტთა შორის რაოდენობრივი მიმართების შეფასება (დასაფიქსირებელი მიმართება) შეიძლება შედიოდეს ცდის ინსტრუქციაში რაღაც სხვა, დამატებით ამოცანასა თუ დამატებით სტიმულორებასთან ერთად. ასეთ ვითარებაში ცდისპირი ყურადღების დისტრიბუციის (განაწილების) პირობებში მოქმედებს. მეორე შემთხვევაში, ცდისპირის ინსტრუქციით შეიძლება ვვალეზოდეს საფიქსაციო ექსპოზიციაში საფიქსაციო ობიექტთა შედარებისაგან სრულიად განსხვავებული მოქმედების შესრულება, ხოლო კრიტიკულ ექსპოზიციაში — კრიტიკულ ობიექტთა შედარება. ასეთ ვითარებაში ყურადღების დისტრიბუციას ადგილი არა აქვს, არამედ კლასიკური საგანწყობო ცდისაგან განსხვავებით, საფიქსაციო ექსპოზიციათა დროს ცდისპირის ყურადღება გადაზრულია საფიქსაციო ობიექტებისაგან და მიმართულია საგანწყობო ცდის მიმართ გარეშე სტიმულაციისადმი. თუკი პირველ შემთხვევაში ცდისპირის ყურადღება საფიქსაციო ობიექტებსაც მოიცავს, მეო-

რეში — საფიქსაციო ობიექტები ცდისპირის ყურადღების ველის გარეთ რჩება. როგორც ექსპერიმენტული მონაცემები გვიჩვენებენ, ორ აღნიშნულ შემთხვევაში განწყობის ეფექტის განსხვავებული ინტენსივობით შეცვლას აქვს ადგილი. კერძოდ, ბ. ხაჭაპურის ცდების მიხედვით, როდესაც ცდისპირს საფიქსაციო ექსპოზიციათა განმავლობაში ევალება არა საფიქსაციო ობიექტთა სიდიდეების შედარება, არამედ ჩამოთვლა დამატებითი გამლიზიანებლებისა (ცდა ტარდება ოპტიკურ მოდლობაში), განწყობის ეფექტი ნულამდე დადის, ხოლო როდესაც ცდისპირს საფიქსაციო ცდაში ევალება როგორც საფიქსაციო ობიექტთა სიდიდეების შედარება, ასევე დამატებით გამლიზიანებელთა ჩამოთვლაც, განწყობის ეფექტი პირველ შემთხვევასთან შედარებით მატულობს, თუმცა ნაკლებია საკონტროლო მაჩვენებელზე. ესე იგი, ცდისპირის ყურადღების დისტრიბუციის პირობებში მიღებული ფიქსირებული განწყობის ეფექტი აღემატება საფიქსაციო ობიექტთაგან ყურადღების გადახრის პირობებში მიღებულ ეფექტს.

მეორე ფაქტორად გამოიყოფა ყურადღების დისტრიბუციის როგორება მისი აქტიურობა-პასიურობის თვალსაზრისით. კერძოდ, ცდისპირს შეიძლება ინსტრუქციით ევალებოდეს ორი დამოუკიდებელი ამოცანის შესრულება. ასეთ შემთხვევაში ცდისპირის ყურადღების დისტრიბუცია ნებისმიერ, აქტიურ ხასიათს ატარებს. მეორე მხრივ, ცდისპირს ინსტრუქციით შეიძლება მხოლოდ ერთი ამოცანის შესრულება ევალებოდეს რაღაც დამატებითი, ფონური სტიმულაციის პირობებში. ასეთ დროს ადგილი აქვს ყურადღების უნებლიე, პასიურ დისტრიბუციას. როგორც შესაბამისი ექსპერიმენტები გვიჩვენებენ, აღნიშნული ორი სახის შემთხვევაში განწყობის ეფექტი განსხვავებული ინტენსივობით იცვლება. კერძოდ, ბ. ხაჭაპურის ცდების მიხედვით, ცდისპირის ყურადღების აქტიური დისტრიბუციისას ადგილი აქვს განწყობის ეფექტის უფრო ძლიერ შემცირებას, ვიდრე პასიური დისტრიბუციის დროს. ჩვენს მიერ ჩატარებული ექსპერიმენტის B ვარიანტში ყურადღების აქტიური დისტრიბუცია უფრო მეტად ამცირებს განწყობის ეფექტს (სიმტკიცეს, ილუზიის სიდიდეს), ვიდრე — პასიური. თუმცა, სტატისტიკური დამუშავება გვიჩვენებს, რომ სხვაობა ამ ორ მონაცემს შორის სანდო არ არის (გასათვალისწინებელია, რომ ხაჭაპურიძე არ იყენებს სტატისტიკურ მეთოდებს); ხოლო A ვარიანტში ყურადღების აქტიური დისტრიბუციის დროს განწყობის ეფექტი ყურადღების პასიური დისტრიბუციისას ეფექტის მაჩვენებელთან შედარებით სტატისტიკურად სანდოდ იზრდება (ეს შედეგი განხილული იქნება ქვემოთ).

შემდეგი ფაქტორის სახით შეიძლება გამოიყოს ცდისპირის ყურადღების დისტრიბუციისა თუ გადახრის როგორობა იმასთან დაკავშირებით ყურადღება მოიცავს ერთ ობიექტს (არ სცილდება საფიქსაციო ობიექტებს), თუ ორ ობიექტს შორის ნაწილდება — გადაიხრება. კერძოდ, ინსტრუქციით შეიძლება ყურადღება მიმართული იყოს ერთი ობიექტის ორ განსხვავებულ ნიშანზე — საფიქსაციოსა და არასაფიქსაციო ნიშანზე, მეორე მხრივ, ყურადღება შეიძლება ნაწილდებოდეს სხვადასხვა ობიექტებს (საფიქსაციო და არასაფიქსაციო ობიექტებს) შორის ანდა გადახრილი იყოს საფიქსაციო ობიექტებისაგან განსხვავებულ გამლიზიანებელზე. როგორც ცდები გვიჩვენებენ, აღნიშნული ორი განსხვავებული ვითარებისას განწყობის ეფექტი განსხვავებულად იცვლება და აქ ადგილი აქვს ცვლილებაში არა ინტენსივობის მიხედვით განსხვავებას, არამედ

იგულისხმება თვისობრივი განსხვავება. კერძოდ, თუკი საფიქსაციო ცდის განმავლობაში ყურადღების გადართვა (უნდა ვიგულისხმობთ დისტრიბუციაც) საფიქსაციო ობიექტების ფარგლებში ხდება (ვლ. გრიგოლავას ცდები) განწყობის ეფექტი მატულობს საკონტროლო მონაცემებთან შედარებით, ხოლო როდესაც ყურადღების დისტრიბუცია და გადახრა საფიქსაციო ობიექტების ფარგლებში არ ხდება (ბ. ხაჭაპურიძის ცდებში), განწყობის ეფექტი საკონტროლო მონაცემებთან შედარებით მცირდება. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ვლ. გრიგოლავას „მასალის გამოცნობის მეთოდით“ ჩატარებულ ექსპერიმენტებში ცდისპირს უხდება საფიქსაციო ობიექტთა მასალის გამოცნობისათვის საფიქსაციო ობიექტების მიმართ მეტი აქტივობის განხორციელება საკონტროლო ცდასთან შედარებით, ვინაიდან ობიექტთა მასალის გამოცნობა ცდისპირისათვის უფრო რთულია, ვიდრე საფიქსაციო ექსპოზიციებში ობიექტების სიდიდეთა შორის მიმართების დადგენა. ჩვენი აზრით, საფიქსაციო ობიექტების მიმართ ცდისპირის აღნიშნული, ვაზრდილი აქტივობა (ამ ზოგად ვაზრდილი აქტივობაში შედის კონკრეტული — კერძოდ, ტაქტილური აქტივობა), ბევრად განსაზღვრავს ვლ. გრიგოლავას ცდაში განწყობის ეფექტის მატებას.

შემდეგ ფაქტორს წარმოადგენს ცდისპირის ყურადღების დისტრიბუციის (უნდა ვიგულისხმობთ რომ გადართულობისაც) ხანიერების როგორობა. კერძოდ, მთელი სავანწყობო ცდის განმავლობაში ცდისპირის ყურადღების დისტრიბუციისას განწყობის ეფექტი აღემატება ეფექტს იმ შემთხვევაში, როდესაც ყურადღება მხოლოდ საფიქსაციო ექსპოზიციათა განმავლობაშია განაწილებული. ამ ვითარებას ნათელყოფს ჩვენი, ზემოთ წარმოდგენილი ექსპერიმენტების A და B სერიებს შორის არსებული სხვაობები. ამ ფაქტორთან დაკავშირებული ჩვენი მოსაზრება განხილული იყო ზემოთ, ამიტომაც მასზე აქ აღარ შევჩერდებით.

ერთ-ერთ ფაქტორად შეიძლება ვიგულისხმობთ სავანწყობო ცდისა და დამატებითი სტიმულაციის მოდალობათა როგორობა. ბ. ხაჭაპურიძის, ვლ. გრიგოლავასა და ჩვენს ექსპერიმენტებში, ჩვენი აზრით, გასათვალისწინებელია შემდეგი სხვაობები: კერძოდ, ბ. ხაჭაპურიძის ექსპერიმენტში ცდისპირებს საფიქსაციო ობიექტები და დამატებითი გამაღვიანებლები ერთ მოდალობაში ეძლევათ (ობტიკურ არეში); ვლ. გრიგოლავას ცდაში ყურადღების გადართვა ხდება არა თუ ერთი მოდალობის (ჰაბტური არე), არამედ თავად საფიქსაციო ობიექტთა ფარგლებში; ჩვენს ექსპერიმენტში ცდისპირს ყურადღება განაწილებული აქვს ორ მოდალობას (ჰაბტურსა და აკუსტიკურს) შორის.

ცხადია, ზემოთ გამოყოფილი, განწყობის ფიქსირებაზე ყურადღების დისტრიბუციის ზემოქმედებისას გასათვალისწინებელ ფაქტორთა გვერდით შესაძლებელია სხვა, არანაკლებ მნიშვნელოვან ფაქტორთა გამოყოფაც და აღნიშნულ ფაქტორთა განხილვისას ჩვენ ამოვდიოდით არსებული ექსპერიმენტული მასალიდან. ახალ ფაქტორთა მოძიება შემდგომ ექსპერიმენტულ გამოკვლევას საჭიროებს.

როგორც განხილული ექსპერიმენტული მონაცემები გვიჩვენებენ, განწყობის ეფექტზე ცდისპირის ყურადღების დისტრიბუციისა თუ გადახრის ზემოქმედების როგორობა (მისი შემცირება-ვაზრდა და ცვლილების ინტენსივობა) სტერეოტიპულობით არ ხასიათდება და დამოკიდებულია ზემოთ ჩამოთვლილ, ემპირიულად გამოვლენილ და შესაძლოა სხვა, ჯერ კიდევ მიუკვლე-

ველ, ფაქტორებზე. განწყობის ფიქსირებაზე ცდისპირის ყურადღების დისტრიბუცია-გადახრის შემოქმედების ექსპერიმენტული კვლევის შედეგთა ინტერპრეტაციისას მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებულ ექსპერიმენტულ მონაცემთა მრავალფეროვნება და ეფექტზე შემოქმედ, დამატებით ფაქტორთა მნიშვნელობა.

Р. Л. МИРЦХУЛАВА

К ВОПРОСУ О ВОЗДЕЙСТВИИ ВНИМАНИЯ НА ПРОЦЕСС ФИКСИРОВАНИЯ УСТАНОВКИ

Резюме

Анализ соответствующих экспериментальных данных как наших, так и других авторов показывает, что воздействие дистрибуции и переноса внимания испытуемого на эффект фиксированной установки не имеет стереотипного характера и зависит от экспериментально выявленных факторов, таких как: тип отношения фиксационных признаков установочных объектов к экспериментальной инструкции (релевантность — иррелевантность); тип дистрибуции и переноса внимания (пассивность — активность); тип дистрибуции и переноса внимания по отношению к тому, имеет ли оно место между отдельными признаками фиксационных объектов или между разными объектами, продолжительность дистрибуции и переноса внимания, вид модальностей фиксационного опыта и дополнительных раздражителей.

При исследовании и интерпретации воздействия дистрибуции и переноса внимания испытуемого на эффект фиксированной установки следует исходить из многообразия экспериментальных данных и учитывать экспериментально выявленные нами рассмотренные, а также новые, требующие дальнейшей соответствующей работы факторы.

ლიტერატურა

1. გრიგოლავა ვლ. ფიქსირებული განწყობის ცდებში სუბიექტური და ობიექტური ფაქტორის მონაწილეობის საკითხისათვის. ფსიქოლოგიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. XI, 1957.
2. გრიგოლავა ვლ. კონტრასტული ილუზია, არაცნობიერი და განწყობა, „მაცნე“, ფილოსოფიის, ფსიქოლოგიის, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1976, № 4.
3. გრიგოლავა ვლ. განწყობის როლი მარტივ და რთულ მიმართებათა აღქმის პროცესში. „მაცნე“, ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის სერია, 1982, № 2.
4. ხოჯავა ზ. ჩევეა და განწყობა ი. პავლოვის მოძღვრების საფუძველზე უმაღლეს ნერვული მოქმედების შესახებ, ფსიქოლოგიის ინსტიტუტის შრომები, 1953, ტ. VIII.
5. Григолава В. К вопросу о восприятии иррелевантного раздражителя. «Вопросы психологии», 1969, № 5.
6. Григолава В. К вопросу восприятия иррелевантных признаков предмета. «Экспериментальные исследования по психологии установки». т. V, 1971.
7. Пиаже Ж., Ламберсье М. Опыт над эффектом «Einstellung», происхождением при последовательных зрительных восприятиях (эффект Узнадзе). Arch de Psychologic, XXX, № 118, 1945.
8. Хачапуридзе Б. Проблемы и закономерности действия фиксированной установки, Тб., 1962.
9. «Emotions and Anxiety: new concepts, [methods and applications]» Ed. M. Zuckerman Ch. D. Spielberger. Hillsdale, 1976.
10. Eysenck M. W. Anxiety, learning and memory. „Journal of Research in Personality“ Academic Press. New York, London. 1979, № 4.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
დ. უზნაძის სახელობის ფსიქოლოგიის ინსტიტუტმა

ლიბერტი ნაღირაშვილი

სუბიექტის განწყობისაგან სხვადასხვა მანძილით დაშორებულ
პოზიციების ურთიერთგაბაგვენის ფსიქოლოგიური
კანონზომიერებანი

ოცდაათიან წლებში, უზნაძის მიერ შემუშავებული იქნა განწყობის კვლევის სპეციალური მეთოდი ჰაბტურ და მხედველობით სფეროებში. ამ მეთოდის გამოყენებით დამტკიცდა, რომ სხვადასხვა სიდიდეების აღქმაზე შემუშავებული განწყობის საფუძველზე, ადამიანები ტოლ ობიექტებს ილუზორულად — კონტრასტულად ან ასიმულაციურად განიცდიან, იმისდა მიხედვით, თუ რამდენად განსხვავდებიან კრიტიკულ ცდაში აღქმული ობიექტები ადრე მიწოდებული სიგანწყობო ობიექტებისაგან. ჰოვლენდის, შერიფის და სხვა სოციალური ფსიქოლოგების შრომებში დადასტურებული იყო ანალოგიური კანონზომიერებები სოციალურ სფეროში. დადგინდა, რომ სუბიექტის სოციალური განწყობისაგან მკვეთრად განსხვავებული სოციალური ობიექტები და პოზიციები კონტრასტულად, კიდევ უფრო განსხვავებულად და მიუღებლად განიცდიან, ვიდრე ისინი თავისთავად არიან. ასევე გამოირკვა, რომ სუბიექტის განწყობასთან საკმაოდ ახლოს მდგომი სავნები, პოზიციები მის მიერ უფრო ახლობლად და მისაღებად განიცდიდებიან ვიდრე ისინი სინამდვილეში არიან. აღმოჩნდა, რომ ამ თვალსაზრისით ადამიანის აქტივობის მრავალ სფეროში ანალოგიური კანონზომიერებანი მოქმედებენ.

ფსიქოლოგიაში ტურსტონის მეთოდის შემოტანის შემდეგ სოციალური განწყობის კანონზომიერებათა შესწავლა კიდევ უფრო გაღრმავდა. შესაძლებელი გახდა ერთმანეთისაგან დიფერენცირებულად შეგვესწავლა ის კანონზომიერება, რომელიც მკლავდება სუბიექტის სოციალური განწყობის საფუძველზე, სხვადასხვა სოციალური პოზიციების შესწავლის დროს, კანონზომიერებათა იმ რიგისაგან, რომლებიც რეალიზდებიან სხვადასხვა სოციალური პოზიციების, სუბიექტის სოციალურ განწყობაზე ზემოქმედებისას. ამ დროს ადგილი აქვს სუბიექტის სოციალური განწყობის კანონზომიერ შეცვლას გარკვეული მიმართულებით. ერთმანეთისაგან ნათლად იქნა განსხვავებული ის ცვლილებები რაც შეფასებაში ხდება და ცვლილებები, რომლებსაც განწყობები განიცდიან.

ჩვენი კვლევის საგანს წარმოადგენენ განწყობის გავლენით სხვადასხვა სოციალური პოზიციების შეფასების ურთიერთგაველენის კანონზომიერებები. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ საკმაოდ ნათლად იყო დადგენილი ადამიანის საკუთარი პოზიციიდან სხვადასხვა მანძილზე მყოფი პოზიციების შეფასების კანონზომიერებანი. ზოგადად ნაჩვენები იყო, რომ სუბიექტის სოციალური განწყობიდან მკვეთრად დაცილებული პოზიციები კონტრასტულად უფრო შორს განიცდიდებიან, ხოლო ახლოს მყოფი პოზიციები ასიმულაციურად კიდევ უფრო ახლობლად. თუმცა ზოგჯერ დადგენილი იყო შებრუნებული კანონზომიერებანი.

მიერებანიც. აღმოჩნდა რომ, როდესაც, ცდისპირებს ევალეზობდათ საკუთარ განწყობასთან ახლო მყოფი პოზიციის მიხედვით მოქმედება, ამ პოზიციის დაცვა, მისი განმამტკიცებელი არგუმენტების წამოყენება, ადგილი ჰქონდა აღნიშნული პოზიციის კონტრასტულ შეფასებას (რაც საკუთარ პოზიციასა და ამ პოზიციას შორის მანძილის გაზრდაში გამოიხატება). ასევე, როდესაც ცდისპირებს ევალეზობდათ მკვეთრად განსხვავებული პოზიციების დაცვა, მხარდამკერი არგუმენტების მოძებნა, ადგილი ჰქონდა აღნიშნული პოზიციის ასიმილაციურ შეფასებას, საკუთარ განწყობასა და აღნიშნულ პოზიციას შორის მანძილის შემცირებას (ბალიაშვილი მ., პოდლესნაია ლ.). ჩვენი კვლევის საგანს არ წარმოადგენს პოზიციების შეფასებაში განწყობისა და შესაფასებელ პოზიციებს შორის მანძილის გავლენის კანონზომიერებების დადგენა. ჩვენ გადავწყვიტეთ გამოგვეკვლია სუბიექტის განწყობიდან სხვადასხვა მანძილით დაშორებული პოზიციების შეფასებათა ურთიერთზეგავლენის ფსიქოლოგიური კანონზომიერებანი. ამის მიზანი იყო გამოგვეკვლია, თუ რა გავლენას ახდენს საკუთარი განწყობიდან ახლოს მდგარი პოზიციის შეფასება მასთან შედარებით უფრო შორეული პოზიციის შეფასებაზე და პირიქით, რა გავლენას ახდენს საკუთარი განწყობიდან შორს მდგარი პოზიციის შეფასება მასთან შედარებით ახლოს მდგომი პოზიციის შეფასებაზე. ამ საკითხის დასმის დროს ჩვენი ჰიპოთეზა იმაში მდგომარეობდა, რომ განწყობის ზოგადი ბუნების გამო საჯარაუდოა, რომ საკუთარი განწყობიდან მცირედ განსხვავებული პოზიციის შეფასების შემდეგ, ამ პოზიციათა შორის არსებული მცირე დისტანციის ფონზე, შორეული პოზიცია კონტრასტულად, უფრო შორეულად და მიუღებლად უნდა განიცდებოდეს, ვიდრე ასეთი წინასწარი შეფასების გარეშე, მეორე მხრივ, საკუთარი განწყობიდან მკვეთრად განსხვავებული პოზიციის შეფასების შემდეგ, მათ შორის არსებული დიდი სხვაობის ფონზე, საკუთარი განწყობიდან მცირედ განსხვავებული პოზიცია ასიმილაციურ-ილუზორულად, ახლოვლად უნდა აღქმებოდეს, ვიდრე ასეთი წინასწარი შეფასების გარეშე.

იმისათვის. რომ ჩვენს მიერ დასმული ჰიპოთეზა შემემოწმებინა საჭირო იყო შემექმნა მეთოდი, რომლის საშუალებითაც მოვახერხებდი საჭირო გაზომვებს. ასეთ მეთოდად გამოვიყენე ტურსტონის განწყობის ვალენტობის გასაზომი თერომეტრსაფხურისანი სკალა —5-დან +5-მდე. ამის გარდა საჭირო იყო ამოგვეჩია რაიმე საგანი, ან მოვლენა რომლისადმი დამოკიდებულებას გავზომავდი ამ სკალის მეშვეობით. ასეთად შეირჩა დამოკიდებულებები ეკლესიისადმი. ამის შემდეგ საჭირო იყო მოგვეძებნა სოციალური განწყობის სკალის თითოეული საფხურისათვის (—5-დან +5-მდე) შესაბამისი დებულება. ეს ერთობ შრომატევადი შავი სამუშაო იყო. ამისათვის ინგლისურიდან გადმოვაქართულეთ და შევავეთ ტურსტონის მიერვე მოყვანილი 130 მსჯელობა, რომლებშიც ეკლესიისადმი სხვადასხვა დამოკიდებულება იყო გამოხატული. აქ თავი ჰქონდა მოყრილი ეკლესიისადმი ყველანაირი დამოკიდებულების გამოხატველ მსჯელობებს, ნეიტრალურის ჩათვლით უკიდურესად დადებითთ გათავებული. ეს მსჯელობები ცალ-ცალკე დაწერილი 130 ფურცლიან ბარათების დასტას შეადგენდა. მათ ვაძლავდით ცდისპირებს რომლებსაც უნდა მოეხდინათ ამ მსჯელობის რაჩეირება ტურსტონის ზემოთ მოხსენიებულ სკალაზე. ცდისპირებს მოეთხოვებოდათ: +5-ზე უნდა დაედო ის მსჯელობები რომლებიც მათი აზრით მაქსიმალურად დადებითად აფასებდნენ ეკლესიას. 0-ზე ის მსჯელობები რომლებიც, მათი აზრით, არც კარგად, არც ცუდად, ნეი-

ტრალურად აფასებდნენ ეკლესიას, —5-ზე უკიდურესად ნეგატიური შეხედულებები ეკლესიაზე და ასე ყოველ სხვა საფეხურზე. მათი შეფასების მიხედვით —4, —3 და ა. შ. ეს იყო ექსპერიმენტის 1 ეტაპი. მასში მონაწილეობა მიიღო 70-მა კაცმა. შემთხვევითი შეცდომების თავიდან აცილების მიზნით ცდისპირებს მოეთხოვებოდათ მათ მიერ კლასიფიცირებული ბარათები საბოლოოდ კიდევ ერთხელ გადაეკითხათ, რომ გამორიცხულიყო შემთხვევითობით ან უყურადღებობით გამოწვეული შეცდომები. ამ პროცედურის მოთავეების შემდეგ დაგროვდა მასალა, რომელიც მოითხოვდა სათანადო დამუშავებას, იმისათვის, რომ ყოველი მსჯელობისათვის მიგვეღო 70 კაცის ერთობლივი შეფასება, რაც იმას ნიშნავს რომ გავგვეგო 70 კაცმა საშუალოდ სკალის რა ადგილზე დასვა ეს მსჯელობები, ანუ გავგვეგო სკალის საშუალო მაჩვენებელი და აგრეთვე ამ სკალური პოზიციის სანდოობა — Q მაჩვენებელი, რომელიც დამოკიდებული იყო 70 კაცის მიერ შეფასებული მსჯელობის გაფანტვაზე. უნდა აღინიშნოს რომ ცდის მსჯელობაში 130 მსჯელობიდან გარკვეული რაოდენობა დაიცხრილა, აზრის გაუგებრობის ან ბუნდოვანების გამო. დარჩენილი მსჯელობების რიგითი ნომრები და შესაბამისი სკალური ღირებულება S და სანდოობის მაჩვენებელი Q მოყვანილია ცხრილში. გავიგეთ რა ყოველი მსჯელობის S და Q ხელთ გვქონდა მრავალი მსჯელობა, რომელიც თავისი სკალური მაჩვენებლით შეესაბამებოდა ტურსტონის სკალის საფეხურებს —5-დან +5-მდე. მაგრამ რადგან ჩვენ გვსურდა განწყობის გასაზომად გვექონოდა მრავალი მსჯელობა რომელიც თავისი სკალური მაჩვენებლით შეესაბამებოდა ტურსტონის სკალის საფეხურებს —5-დან +5-მდე. მაგრამ რადგან გვსურდა განწყობის გასაზომად გვექონოდა ძალიან მგრძნობიარე სკალა ტურსტონის სკალაში ავიღეთ ნახევრის სიზუსტის მაჩვენებლებიც —1,5; —0,5; +0,5... და ა. შ. ამრიგად ხელთ გვქონდა 11 საფეხურიანი სკალა —5-დან +5-მდე, რომლითაც ცდისპირებს შეეძლოთ დამატებით მიეთითებინათ 0,5-მდის სიზუსტე. გამოვიღეთ, რომ ცდისპირებს ფაქტიურად საშუალება ეძლეოდათ აღნიშნული დებულებები განელაგებინათ 21 საფეხურზე. ეს მსჯელობები შესაბამისი სკალური მაჩვენებლებით ქვემოთაა მოყვანილი. საჭირო იყო ჩვენი მსჯელობიდან ამოგვეჩია საუკეთესო სანდოობის მქონენი, რომლებიც შეესაბამებოდნენ ზემოთ მოხსენებული სკალის თითოეულ საფეხურს, ამორჩევის შედეგად ხელთ გვქონდა 21 მსჯელობა ეკლესიის უკიდურესად უარყოფითი შეფასებიდან უკიდურესად დადებითად შეფასებამდე: ამით ცდის პირველი ეტაპი დამთავრდა. განწყობის გასაზომად ჩვენ უკვე გვქონდა საკმაოდ ზუსტი და მგრძნობიარე ხელსაწყო. ტურსტონის 21 საფეხურიანი სკალა (—5; +5) შეესაბამისი მსჯელობებით.

- 1.—5. მე ვფიქრობ, რომ ეკლესია საზოგადოების პარაზიტია.
- 2.—4,5. მე ვფიქრობ, რომ ქვეყანა უფრო კარგ მდგომარეობაში იქნებოდა, ეკლესიები რომ დაეხურათ, მღვდლები რომ რაიმე სასარგებლო სამუშაოზე გაეშვათ.
- 3.—4. მე ვფიქრობ, რომ ეკლესია მხოლოდ ფულს ეძებს და უკვე მომბერდა იქ სიარული.
- 4.—3,5. არავითარი სურვილი არა მაქვს შევეუერთდე, ან რაიმე საერთო მქონდეს იმ ეკლესიასთან, რომელსაც მე ვიცნობ.
- 5.—3. მე ვფიქრობ, რომ ეკლესიებზე ზედმეტად მეტი ფული იხარჯება, ვიდრე ის სარგებლობას იძლევა.

- 6.—2,5. მე მწამს, რომ ეკლესია თავის საფუძველს კარგავს განათლებასთან ერთად.
- 7.—2. მე ეკლესიაში სიარულით არ ვიღებ რაიმე სიამოვნებას.
- 8.—1,5. მე არ მჯერა ეკლესიისა და რელიგიისა, თუმცა სერიოზულად არასდროს არ მიფიქრია ამ საკითხზე.
- 9.—1. მე არ ვარ დაინტერესებული ეკლესიით, რადგან ჩემი მშობლები არ არიან რელიგიურნი.
- 10.—0,5. მე არ ვფიქრობ რელიგიისა და ეკლესიის ურთიერთობაზე, მაგრამ არ მსურს ჩემი დამოკიდებულება საჯაროდ გამოავაცხადო.
11. 0. მე მომწონს საეკლესიო ცერემონიები, მაგრამ ძალიან არ ვწუხვარ როცა მათ ვაცდენ.
- 12.+0,5. ეკლესია ახლა მე არ მაინტერესებს, მაგრამ ველი რომ დამაინტერესებს, როცა მას დაეუკავშირდები.
- 13.+1. მე დავდივარ ეკლესიაში, რადგან ქადაგება ყოველთვის საინტერესოა.
- 14.+1,5. მე ხანდახან მომწონს ეკლესია, მაგრამ ვფიქრობ, რომ ადამიანი უნდა იყოს მისი მგზნებარე თავიანთსმცემელი და ყოველდღე დადიოდეს იქ.
- 15.+2. მე ვფიქრობ, რომ ეკლესია კარგია.
- 16.+2,5. მე მომწონს ეკლესია, რადგან ის რელიგიურია და ამავე დროს ახალგაზრდობას აძლევს საშუალებას ისიამოვნოს.
- 17.+3. ადამიანის საბასუხისმგებლო თანამდებობაზე დანიშვნა ჩემზე რომ იყოს დამოკიდებული, დავნიშნავდი იმას, ვინც ეკლესიაში რეგულარულად დადის.
- 18.+3,5. მე საეკლესიო საქმის კეთებით უფრო მეტ სიამოვნებას ვიღებ, ვიდრე ნებისმიერი სხვა საქმისაგან.
- 19.+4. მე მწამს, რომ ეკლესია უფრო მეტს აკეთებს, ვიდრე ნებისმიერი სამეცნიერო ორგანიზაცია.
- 20.+4,5. მე ვთვლი, რომ ეკლესია გვთავაზობს ცხოვრების საუკეთესო გზას.
- 21.+5. მე მჯერა, რომ ეკლესია ყველაზე მნიშვნელოვანი ორგანიზაციაა საქართველოში.
- II-ე ეტაპზე ექსპერიმენტი თავის მხრივ ორ ნაწილად გაიყო, მათში 60-ზე ოდნავ მეტი ცდისპირი მონაწილეობდა. უპირველეს ყოვლისა უნდა გავვეგოთ თუ რა პოზიცია აკავა თვითეულ ცდისპირს ეკლესიის მიმართ. ამისათვის მათ ეაწვდიდით ფურცელს რომელზედაც უნომროდ ჩამოწერილი იყო ჩვენს მიერ ამორჩეული 21 მსჯელობა, რომლებიც სკალის საფეხურებს გამოხატავდნენ, ცხ ვაცნობდით ყველა მსჯელობას და ვთხოვდით მიეთითებინა იმაზე, რომელიც გამოხატავდა მის დამოკიდებულებას ეკლესიის მიმართ. შესაბამისი მსჯელობის ამორჩევის შემდეგ ვთხოვდით დაესაბუთებინა თავისი პოზიცია, ე. ი. სიტყვიერად აეხსნა თუ რატომ ჰქონდა ეკლესიის მიმართ ასეთი დამოკიდებულება. ამის მიზანი იყო რომ ცხ-ს გაცნობიერებინა თავისი პოზიცია. ეკლესიის მიმართ ცხ-ის განწყობის დადგენის შემდეგ, მათ შესაფასებლად ვაძლევდით საკუთარი პოზიციისაგან +2 საფეხურით განსხვავებულ მსჯელობას, შემდეგ კი თავის განწყობიდან—4 საფეხურით განსხვავებულ მსჯელობას. ეს იმას ნიშნავს, რომ თუ ცხ აირჩევდა მსჯელობას რომლის სკალური მაჩვენებელია +1, პირველად მიეცემდით +3 პოზიციის შესაბამის მსჯელობას და 6. „მაცნე“, ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის სერია, 1986, № 2

ვთხოვდით მიეთითებინა თუ სად იქნებოდა მისი ადგილი სკალაზე —5-სა და +5-ს შორის, შემდეგ კი —3 პოზიციის შესაბამის მსჯელობას და მის მოთავსებასაც ვთხოვდით სკალაზე. მეორე ვარიანტში ცდა შებრუნებულად ტარდებოდა. ცპ-ს პირველად უკვე 4 საფეხურით განსხვავებულ პოზიციას ვაძლევდით, ხოლო შემდეგ 2 საფეხურით განსხვავებულს. თვით ასეთი საფეხურებრივი განსხვავების მოწოდება შესაფასებლად (2 და 4) გამოწვეული იყო იმით, რომ 2 საფეხურით განსხვავებული პოზიცია ახლოებელ პოზიციად ითვლებოდა, ხოლო 4-ით განსხვავებული შორეულად. ამგვარად, ხელთ გვქონდა 62 კაცის მონაწილეობით ორჯერად ჩატარებული ცდის მონაცემები. რომელთა დამუშავებამ შემდეგი სურათი მოგვცა:

პირველ რიგში ცპ-ის შეფასებათა მონაცემების სკალური მაჩვენებლები შეედარეთ მიწოდებულ მსჯელობათა სკალურ მონაცემებს. თუ ცპ 2 (ან 4) ერთეულით თავის პოზიციისაგან განსხვავებულ პოზიციას ასევე 2 (ან 4) ერთეულით განსხვავებულად აფასებდა სწორად გვისახელებდა მიწოდებული მსჯელობის სკალურ მაჩვენებელს, მაშინ ასეთ შეფასებას 0 რიცხვით აღვნიშნავდით რაც ადეკვატურად აღქმას ნიშნავდა. თუ ცპ მიწოდებულ მსჯელობას ადეკვატურად ვერ შეაფასებდა მაშინ თავის პოზიციისაგან შიახლოვებულ მცდარ შეფასებას +ნიშნით აღვნიშნავდით და რამდენი ერთეულითაც დაუახლოებდა თავის პოზიციას იმ რიცხვს ვუწერდით +ნიშანს. მაგ., +0,5, +1, +1,5 და ა. შ. თუ მიწოდებულ მსჯელობას არასწორად შეაფასებდა და

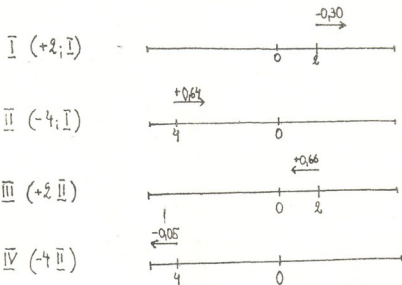
№	1+2	II-4	I-4	II-2	+ ახლოს - შორს
1	0	+1	-1	+2,5	
2	-1	0	0	0	
3	0	0	+1	+2	
4	+2	+1,5	+3	+1	
5	+1	-0,5	-1	-1	
6	-2,5	-0,5	-1	0	
7	-1	+0,5	+1	+1	
8	+0,5	-1	+4	0	
9	-1	+1	-1	-0,5	
10	-1,5	0	+1,5	-0,5	
11	-1	0	+1	+2	
12	-0,5	-0,5	+0,5	+0,5	
13	-0,5	+0,5	0	+1	
14	-0,5	+1,5	-0,5	-1	
15	-1	+1,5	+2	-0,5	
16	0	-1	+0,5	+2,5	
17	-1	0	-1	0	
18	-0	0	+2	0	
19	-0,5	-1,5	+1	+1	
20	-0,5	-0,5	+2	+2	
21	-1	+1	+3	0	
22	-1	0	0	-1	
23	+0,5	-0,5	0	+2	
24	0	+1	+1	+2	
25	+1	-1	0	+1	
26	-0,5	-2,5	-1	+1	
27	-1	-2	+1,5	+1	
28	+1,5	-1	+1,5	+1	
29	+0,5	+0,5	-1	+1,5	
30	0	-2	-0,5	+1,5	
	-	-	+0,5	-1,5	
	-	-	-0,5	+2,5	

მსჯელობის რეალური სკალური მაჩვენებლიდან თავის საკუთარ პოზიციას კიდევ უფრო დაშორდებოდა მაშინ დაშორებულ სკალურ მაჩვენებელს „—“ ნიშანს ვუწერდით (იხ. ცხრილი).

აბრიადა, ცხრილში, რომელშიაც გეჰონდა თითოეული ცპ-ის გადაფასება-შეუფასებლობის სკალური მაჩვენებლები, სვეტ I—2-ში შეტანილი იყო ის განსხვავება რომლებიც წარმოიშვა საკუთარი პოზიციისაგან 2 ერთეულით განსხვავებული მსჯელობის I რიგში მიწოდებისას. II—4-ში 4-ით განსხვავებული პოზიციის 2-ით განსხვავებული პოზიციის შემდეგ მიწოდების წარმოქმნილი განსხვავებები. ასევე შემდეგი ორი სვეტიდან I-ში ვნიშნავდით პირველად მიწოდებულ მსჯელობას, II-ში კი I-ს შემდეგ მოწოდებული მსჯელობის შეფასებას. რიცხვები +2 და —4 კი სკალური პოზიციისაგან სკალის +5 ან —5 მაჩვენებლის მიმართულებით. განსხვავებული მსჯელობის დისტანციას გვიჩვენებს. საჭირო გახდა თითოეული სვეტისათვის ცალ-ცალკე + ან — მიმართებით, ე. ი. საკუთარი პოზიციისაგან ან საკუთარი პოზიციიდან შეფასებათა გადახრის საშუალო არითმეტიკულის გამოთვლა.

$$\begin{aligned} \text{მივიღეთ: საშუალო არითმეტიკული } I \times (+2 I) &= -0,30 \\ II \times (-4 I) &= +0,64 \\ III \times (+2 II) &= +0,66 \\ IV \times (-4 II) &= -0,05 \end{aligned}$$

ეს მონაცემები თვალსაჩინოდ, გარკვეულად ასე გამოჩნდება:

I—IV სკალის მონაცემთათვის გამოკვლეულ იქნა მონაცემთა გაფანტვის საშუალო არითმეტიკული

$$\begin{aligned} \text{I სვეტი } s \times &= \pm 0,35 & -0,65 \leq \bar{x}_1 \leq +0,05 \\ \text{II სვეტი } s \times &= \pm 0,40 & -0,45 \leq \bar{x}_2 \leq +0,35 \\ \text{III სვეტი } s \times &= \pm 0,47 & -0,17 \leq \bar{x}_3 \leq +1,11 \\ \text{IV სვეტი } s \times &= \pm 0,43 & -0,23 \leq \bar{x}_4 \leq +1,09 \end{aligned}$$

როგორც ვხედავთ, გაფანტვის მაქსიმალური საზღვრები საკმაოდ მცირეა.

I. ცხრილიდან და გრაფიკებიდან ჩანს, რომ საკუთარი განწყობიდან +2 საფეხურით განსხვავებული მსჯელობების შეფასების დროს ცპ საშუალოდ 0,30 საფეხურით შორეულად, კონტრასტულად აფასებენ მოწოდებულ დებულებებს.

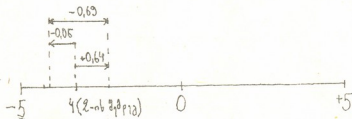
II. საკუთარი განწყობიდან — 4 საფეხურით განსხვავებულ მსჯელობებს ცპ 0,64 საფეხურით უფრო ახლო, ასიმილაციურად აფასებენ.

III. მას შემდეგ რაც ცპ შეაფასეს თავისი განწყობისაგან —4 საფეხურით განსხვავებული მსჯელობები, —2 განსხვავებულ მსჯელობებს 0,66 საფეხურით ახლო, ასიმილაციურად აფასებენ.

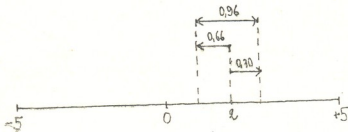
IV. მას შემდეგ რაც ცპ შეაფასეს +2 საფეხურით განსხვავებული მსჯელობები 4-ით განსხვავებულ მსჯელობებს —0,05 საფეხურით დაშორებულად, კონტრასტულად აფასებენ.

მაგრამ იმისათვის, რომ პასუხი გავვეცა ჩვენს კითხვებზე, აღნიშნული მონაცემების იზოლირებული მოტანა საკმარისი არ იყო. ამისათვის საჭირო გახდა შეგვედარებინა ერთმანეთისათვის, ერთ მხრივ, II და IV და, მეორე მხრივ, I და III მწყობრის სკალური მაჩვენებლები.

მათი შედარების საფუძველზე, ირკვევა, რომ საკუთარი განწყობისაგან 2 საფეხურით განსხვავებულ მსჯელობათა შეფასების შემდეგ, 4 საფეხურით განსხვავებული მსჯელობის შეფასება მნიშვნელოვნად უფრო კონტრასტულია, ვიდრე აღნიშნული 4 საფეხურით განსხვავებული მსჯელობების შეფასება. მაშინ, როდესაც ეს უკანასკნელი დამოუკიდებლად შესრულდა, წინასწარ 2 საფეხურით განსხვავებული მსჯელობის შეფასების გარეშე. ეს იმას ნიშნავს, რომ საკუთარი განწყობისაგან მცირედ განსხვავებულ დებულებათა შეფასების შემდეგ დიდად განსხვავებული პოზიციების კონტრასტულად გააფასება მნიშვნელოვნად იზრდება. ეს ვითარება გრაფიკულად გამოხატულია შკალაზე.

როგორც აღნიშნული მონაცემებიდან ჩანს საკუთარი განწყობიდან მცირედ განსხვავებული მსჯელობების შეფასების შემდეგ დიდად განსხვავებული პოზიციის შეფასება მკვეთრად განსხვავებულად, კონტრასტულად ხდება: კონტრასტის სიდიდე შეადგენს 0,69 საფეხურს $t=2,26$; $P < 0,05$. საკუთარი პოზიციიდან —4 საფეხურით განსხვავებული პოზიციის შეფასების შემდეგ ცპ-ები — 2 საფეხურით განსხვავებულ პოზიციას უფრო ახლობლად, ასიმილაციურად აფასებენ. ეს ვითარება გამოხატულია გრაფიკულად შკალაზე:

როგორც აღნიშნული მონაცემებიდან ჩანს მკვეთრად განსხვავებული მსჯელობების შეფასების შემდეგ მცირედ განსხვავებული პოზიციის მსჯელობათა შეფასება საკუთარ განწყობასთან მნიშვნელოვნად მიახლოებულად, ასიმილაციურად ხდება.

შედგების განხილვა: მიღებული მონაცემებიდან ზოგიერთი მოსალოდნელი იყო, ზოგი მოლოდინის საწინააღმდეგო. დავუკვირდეთ ცდის იმ ნაწილს, როდესაც პირველად ორი საფეხურით განსხვავებული პოზიციის მოწოდება ხდებოდა და 11 ცდის პირველ ნახევარს, როდესაც ოთხი საფეხურით განსხვავებულ პოზიციას ვაწვდიდით. ჩვენი მოლოდინი ამ სიტუაციაში ასეთი იყო, რომ ცპ შეფასებაში უნდა მომხდარიყო 2 საფეხურიანი განსხვავების შემცირება ანუ ასიმილაცია და 4 საფეხურით დაცილებული შორეული პოზიციის კონტრასტულად შეფასება. შედეგები ცდის ამ მონაცემთა ძეგამების 1 ეტაპზე ჩვენი მოლოდინის საწინააღმდეგო აღმოჩნდა, ანუ მოხდა 2 საფეხურიანი განსხვავების არა ასიმილაცია, არამედ კონტრასტი 0,30 საფეხურით. ამავე დროს მოხდა 4 საფეხურით განსხვავებული პოზიციის არა კონტრასტულად, არამედ 6,64 საფეხურით ასიმილაციური შეფასება. აქ აღსანიშნავია ის ფაქტებიც, რომ ორივე შემთხვევაში 0,30-იანი კონტრასტიც და 0,64-იანი ასიმილაციაც მიმართული იყო-5 პოზიციისაკენ. რატომ შეიძლებოდა მომხდარიყო ორ საფეხურიანი განსხვავებული პოზიციის კონტრასტის განცდა?

პირველი, რაც კი ყველაზე მართებულად ჩანს არის ის, რომ თავიდანვე ნაგულისხმევი იყო რომ 2 საფეხურიანი განსხვავება ახლობელია 4 საფეხურიანთან შედარებით, მაგრამ როგორც ჩანს ცალკე აღებული ორი საფეხურით განსხვავებული მსჯელობა ახლობელ პოზიციად არ უნდა ჩაითვალოს, თუ კი გავიხსენებთ, რომ ეს ორი მთელი საფეხური კიდევ ორ ნახევარ საფეხურს შეიცავს იგი იქნება არა 2 საფეხურიანი, არამედ 4 საფეხურიანი 21 საფეხურიან სკალაში. აქ უკვე ლაპარაკი უშუალო სიახლოვეზე საკუთარ პოზიციასთან არაობიექტური ჩანს, პირიქით ცალკე აღებული ასეთი პოზიცია, შორებულად უნდა ჩაითვალოს და ამის გამო გასაგებიც უნდა იყოს არსებული კონტრასტის ეფექტი, მაგრამ მაინც ეს საკითხი საბოლოოდ ასე არ შეიძლება იყოს ჩათვლილი, რადგან არ იქნა დადგენილი ზუსტი რეალური დისტანცია საკუთარი პოზიციიდან, სიშორე-სიახლოვისა.

უფრო ბუნდოვანი სიტუაცია შეიქმნა ცდისპირის განწყობიდან 4 საფეხურით განსხვავებული დებულების აღქმის დროს, აქ მოსალოდნელი იყო ცპ შეფასებაში კონტრასტის ეფექტი. ანალოგიურ ცდაში კონტრასტული ეფექტი მიიღეს შერიფმა და პოულენდმა. აქ შემთხვევითობის ალბათობა არცთუ ისე მაღალია, მაგრამ პირველი შედეგისაგან განსხვავებით, სადაც ეჭვი შევიტანეთ მის რეალურ სიახლოვეში საკუთარ პოზიციასთან, აქ აშკარა სიშორეა. აქ ის შეიძლება ითქვას, რომ ამგვარი შეფასებანი შეიძლება ეკლესიის

ფენომენის სპეციფიკის გამო ხდებოდა. მიუხედავად იმისა, რომ ყოველ ამ აზრს გარკვეული წონა გააჩნია, ცდის ეს ნაწილი ივენი ჰიპოთეზის გარკვევის ინტერესის გარეთ რჩება. ჩვენ გვინტერესებდა პოზიციათა ურთიერთზემოქმედების ეფექტი და ჩვენი ადრე გამოთქმული ჰიპოთეზის მართებულობის გარკვევა. ცდის ამ ნაწილში ცდისპირს საკუთარი პოზიციიდან ორი საფეხურით განსხვავებულ პოზიციას ვაძლევდით მას შემდეგ როცა უკვე შეფასებული ჰქონდა საწინააღმდეგო მხარეს 4 საფეხურით განსხვავებული პოზიცია. მეორე ვარიანტში პირიქით, 4 საფეხურით განსხვავებულ მსჯელობას ვაძლევდით შესაფასებლად, როცა საწინააღმდეგო მხარეს ცხ უკვე შეაფასებდა 2 საფეხურით განსხვავებულ მსჯელობას. ამ შემთხვევებში შედეგები ასეთი იყო: 4 საფეხურით განსხვავებული მსჯელობის ზემოქმედება 2 საფეხურით განსხვავებულ პოზიციასზე იძლეოდა 2 საფეხურით განსხვავებული მსჯელობის შეფასების საკუთარ პოზიციასთან დაახლოებას 0,66 საფეხურით, ე. ი. ასიმილაციას 0,66 საფეხურით. ხოლო საკუთარიდან 2 საფეხურით განსხვავებული პოზიციის ზემოქმედება საკუთარიდან 4 საფეხურით განსხვავებულ პოზიციასზე შეფასებაში იძლევა საკუთარი პოზიციიდან დაშორებას — 0,05 საფეხურით ანუ კონტრასტს 0,05 საფეხურით. თუ ამ მონაცემებს შევადარებთ სუფთა სახით მიცემულ პოზიციათა შეფასებებს სხვაობა მნიშვნელოვანი გამოვა. საკუთარიდან 2 საფეხურით განსხვავებული პოზიციის შეფასებაში ეს განსხვავება 0,96 საფეხურია, ხოლო საკუთარიდან 4 საფეხურიან განსხვავებათა შორის სხვაობა 0,69 საფეხური. როგორც ვნახეთ, ამ მონაცემთა სანდოობა, ის რომ ეს არაა შემთხვევითი, საკმაოდ მაღალია. რით შეიძლება აიხსნას ამ სხვაობის არსებობა, ანუ ურთიერთსაწინააღმდეგო პოზიციათა ურთიერთზემოქმედების ეფექტი? ცხადია რომ ამგვარად მიწოდებული პოზიციები ერთმანეთის სათანადო ეფექტისათვის სტიმულიზატორს წარმოადგენს. მის მიხედვით აღამიანმა თავისი პოზიციით გარკვეული დამოკიდებულება უნდა დაამყაროს მოწოდებულ პოზიციასთან. ჩვენ შემთხვევაში, როგორც გამოიჩვენა, ერთი, პოზიცია ამ აღამიანთან ორჯერ უფრო ახლოს დგას შინაარსით, ვიდრე მეორე პოზიცია. ამიტომ მოქმედებს რა ამ აღამიანის პოზიციის ძალები იგი იახლოვებს ახლოს მდგომ პოზიციას, ხოლო ამჟამად თვალში საცემი განსხვავება, შორეული პოზიციისა, უფრო გააძლიერა მის მიერ მოახლოებულმა პოზიციამ, რომელიც თავის მხრივ საკუთარი პოზიციისაგან სკალის მეორე მხარეს მდებარეობს და რადგან ცხ რაღაცით დაეთანხმა ამ მსჯელობას ორმაგად უფრო დაუპირისპირდა შორს მდგომ პოზიციას და არაობიექტურად შორეულად შეაფასა იგი. საინტერესოა, რომ ზუსტად იგივე პროცესი ამოქმედდება პოზიციათა საპირისპირო თანმიმდევრობით მიწოდებისას.

სოციალური განწყობის სკალური გაზომვის ეს ცდა ერთგვარად ანალოგიურია განწყობის კვლევის უზნაძის მეთოდის. უზნაძისთან კლასიკურ ექსპერიმენტში დიდი ბურთის როლი იმაში მდგომარეობდა, რომ მასთან ურთიერთობის შემდეგ აღამიანი უფრო მცირე ბურთს კონტრასტულად უფრო მცირედ აფასებდა. ასევე აქაც თავისი პოზიციიდან შორს მდებარე პოზიციის გაცნობით (ეს ფაქტორი უზნაძის ცდაში დიდი ბურთის სიდიდის ექვივალენტია) აღამიანი ილუზორულად აფასებს ახლოს მდგომ პოზიციას და პირიქით. ასე რომ შედეგიც ამ ორივე ცდაში ანალოგიურია, რაც მსგავს კანონზომიერებებზე მეტყველებს.

განწყობის თეორიაში განწყობის ზეგავლენით განსხვავებული ობიექტების

ასიმილაციური და კონტრასტული განცდების მიზანშეწონილება განწყობის ნოქმედების ბუნებით, თავისებურებებით არის ახსნილი.

მითითებულია, რომ განწყობის საფუძველზე ობიექტების ასიმილაციური განცდის გამო ადამიანს საშუალება ეძლევა თავისი წარსული გამოცდილება ადვილად გადაიტანოს ასიმილირებულ ობიექტებზე და მოახდინოს მიზანშეწონილი ქცევის განხორციელება. განწყობისეული ასიმილაციური ილუზიები ადამიანს ეხმარება გააფართოოს თავისი მიზანშეწონილი აქტივობის საზღვრები, უკეთესად შეეგუოს გარემოს.

განწყობისეული ილუზიები კი ადამიანს სხვა გზით ეხმარება სინამდვილესთან შეგუების პროცესში. საგნებისა და სოციალური პოზიციების კონტრასტული შეფასების პროცესში ადამიანისათვის აშკარა ხდება მისი განწყობის შეუსატყვისობა მოცემული სიტუაციისათვის, შესაფასებელი პოზიციებისათვის, რის შედეგადაც ადამიანს უადვილდება თავისი საკუთარი განწყობის შეცვლა და ნიახლოვება ზემოქმედ პოზიციასთან. ამ დროს ადვილი აქვს იმ პირობების ორგანიზაციას, რომლებიც იწვევენ სუბიექტის შეუსატყვისი განწყობის შეცვლას.

ჩვენი აზრით, სოციალური განწყობების საფუძველზე განსხვავებული პოზიციების შეფასებათა ურთიერთზე კონტრასტის გავლენა განწყობის იმავე კანონზომიერებით უნდა აიხსნას, რომელზედაც ზემოთ ვილაპარაკეთ.

სუბიექტის განწყობიდან სხვადასხვა მანძილით დაშორებული პოზიციების შეფასებათა კონტროლი, ურთიერთზემოქმედება ადამიანის აქტივობაზე განწყობის მიზანშეწონილი ზემოქმედების ბუნებიდან გამომდინარეობს და აიხსნება.

დ. შ. НАДИРАШВИЛИ

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАКОНОМЕРНОСТИ ВЗАИМОВЛИЯНИЯ ПОЗИЦИЙ В РАЗЛИЧНОЙ МЕРЕ ОТДАЛЕННЫХ ОТ УСТАНОВКИ СУБЪЕКТА

Резюме

В социальной психологии известно, что резко отличная от собственной установки позиция субъектом оценивается контрастно, а близкостоящая позиция — ассимилятивно. Известно и то, что указанная закономерность проявляется неоднозначно. Трудно также определить, насколько отличаемую позицию следует признать отдаленной или близкой.

Нами экспериментально изучено влияние установки на две различные позиции, когда их оценка происходила последовательно. В опыте ввиду двукратной оценки «близость» и «отдаленность» позиций обрела конкретное содержание. Оказалось, что после ее оценки более отдаленная от установки позиция воспринимается контрастно и, наоборот, по сравнению с оцениваемой сначала позицией более близкая к установке позиция оценивается ассимилятивно.

ლიტერატურა

1. ბალიაშვილი მ., სოციალური განწყობის ჩამოყალიბება და პიროვნების აქტივობა. თბილისი, 1980.
2. უზნაძე დ., შრომები ტ. VI. თბილისი, 1977.
3. Подлесная Л. И., Социально-психологические аспекты преодоления психологического барьера к «новому». Автореферат канд. дисс. Тбилиси, 1978.
4. Hoyland C. and com. Attitudes Formation and Change, N.-J., 1960.
5. Thurstone L. The measurement of social attitudes. Jour. of Abnor. and Soc. Psychology. 26. 1931. pp. 249-269.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
დ. უზნაძის სახელობის ფსიქოლოგიის ინსტიტუტმა

И. В. ИМЕДАДЗЕ

О ВОЗМОЖНОСТИ ПОЛИУСТАНОВОЧНОЙ
РЕГУЛЯЦИИ АКТИВНОСТИ

В предыдущих работах была предпринята попытка показать, что, если исходить из принципа соответствия мотива и деятельности, содержащего формулу «один мотив — одна деятельность» и не отождествлять мотив и потребность, то термин «полимотивация» будет означать не побуждение деятельности более чем одной потребностью, а осуществление человеком нескольких деятельностей одновременно. При этом каждой деятельности будет соответствовать свой мотив, представляющий собой субъективную ценность данной конкретной деятельности, возникающую в результате оценочно-смыслового отношения субъекта к внутренним и внешним факторам деятельности. В процессе жизни человек нередко решает несколько поведенческих задач одновременно; они обладают разной субъективной ценностью, что и определяет иерархию и субординацию симультанно протекающих поведений [9].

Д. Н. Узнадзе данный вопрос не рассматривал. Возможно, это вызвано тем, что при объяснении того, как происходит психологическая регуляция одновременно осуществляющихся деятельностей в рамках теории установки, неминуемо приходится рассматривать возможность одновременного функционирования более чем одной установки. Обойти этот вопрос невозможно, поскольку фундаментом теории установки как теории поведения является положение о том, что каждой деятельности соответствует своя установка. С другой стороны, допущение одновременного функционирования нескольких актуальных установок как будто несовместимо с постулатом целостности установки, согласно которому среда воздействует не на отдельный орган или функцию, а на субъект потребности, вызывая его целостную модификацию. Из этого делается вывод, что в каждый дискретный момент субъект может находиться только в одном установочном состоянии. Поэтому и сам Д. Н. Узнадзе и все его последователи не касаются интересующей нас проблемы, предпочитая говорить о потребности и мотиве, деятельности и соответствующей установке в единственном числе. Исключение, пожалуй, представляет Ш. Н. Чхартишвили, который в ряде исследований попытался поставить вопрос об одновременном протекании нескольких поведений и решить его с позиции теории установки. В дальнейшем точка зрения Ш. Н. Чхартишвили будет подробно рассмотрена. Здесь достаточно отметить, что она по существу сводится к допущению взаимодействия нескольких актуальных установок, составляющих определенную систему.

В данном исследовании мы попытаемся показать, что к тезису о полиустановочной регуляции активности приводят не только факты одновременного осуществления нескольких поведений, но и логика интерпретации разнообразных явлений психики на языке теории установки. Мы увидим, что эта мысль имплицитно содержится в

большинстве объяснительных построений, на которых основана теория установки.

Один из таких основополагающих моментов данной теории представляет собой положение о существовании так называемых фиксированных установок. Вся экспериментальная основа теории установок построена на изучении эффектов фиксированной установки путем изучения ее особенностей. Метод фиксированной установки представляет собой «экспериментальный метод, позволяющий изучить самую природу, сущность установки» [14, с. 33]. Но это возможно лишь при условии, если фиксированная установка представляет собой частный случай установки, если она обладает всеми основными признаками установки вообще.

Фиксированная установка возникает в результате многократного повторения или личностной значимости актуальной установки. По существу подразумевается, что весь опыт живого существа — знания, навыки, умение, отношения, нравственные и эстетические оценки и пр. хранятся в форме фиксированных установок, которые, говоря словами Д. Н. Узнадзе, являются «обычными основами человеческого опыта». Включение опыта в поведение происходит через актуализацию соответствующих фиксированных установок. Являясь хранилищем опыта, сфера фиксированных установок представляет собой важнейший структурный слой индивида и личности. Как элементы этой структуры, фиксированные установки находятся в инактивном состоянии. Однако, как только фиксированная установка «просыпается» и начинает «работать» в реальном поведении, она становится актуально действующей, ничем принципиально не отличающейся от любой актуальной установки. В противном случае она и не была бы установкой. Фиксированные установки «не имеют в себе ничего существенно нового по сравнению с актуальными установками, возникающими на базе новых ситуаций и потребностей субъекта» [20, с. 158].

Но если это так, то в реальном поведении субъекта мы вправе усматривать факт одновременного действия нескольких установок. В самом деле, почти каждое, более или менее сложное поведение человека осуществляется благодаря одновременному действию и взаимодействию различных инструментальных систем, каждая из которых основывается на определенной фиксированной установке, находящейся в данный момент в активном, актуальном состоянии. Таким образом, если фиксированная установка представляет собой именно установку, а это положение, как нам известно, в школе Д. Н. Узнадзе никто не оспаривает¹, то положение об одновременном действии нескольких актуальных установок приобретает право на существование.

Теоретическое осмысление некоторых фактов, полученных в ходе изучения эффектов фиксированной установки, также наводит на эту мысль. Анализируя именно результаты некоторых опытов по фиксированной установке, в частности, эксперименты по фиксации установки на качественные различия (З. И. Ходжава, Н. Л. Элиава), Д. Н. Узнадзе ставит вопрос о возможности их интерпретации путем допущения одновременного действия нескольких установок. В случае с

¹ Особое мнение в этом вопросе имеет Ш. Н. Чхартшвили, который полагает, что отсутствие у фиксированной установки ряда признаков делает невозможным ее идентификацию с установкой [27]. Можно также отметить исследование А. Е. Шерозия, в котором утверждается, что хотя фиксированная установка существенно отличается от первичной установки, она, тем не менее, представляет собой подлинную установку [31].

известными опытами З. И. Ходжава дело заключается в том, что после предварительной фиксации установки чтения латинским шрифтом в критической части опыта при предъявлении, скажем, русского слова **чурек** испытуемые читают его как чупек, т. е. воспринимая русское «р» как латинское «п». Не является ли факт существования данного образа показателем того, что в этом случае действуют одновременно две актуальные установки — установка чтения на латинском и русском языке? На данный вопрос Д. Н. Узнадзе отвечает отрицательно. «Если вспомнить, — говорит он, — что всякая установка представляет собой целостное состояние личности, тогда относительно возможности такого рода произведения, представляющего собой как бы смесь отдельных частей двух самостоятельных установок, говорить не приходится» [20, с. 213].

Доказывая это, автор рассуждает следующим образом: в данном случае испытуемый не воспринимает предъявленное ему слово как русское, в противном случае оно читалось бы по-русски. Оно вообще воспринимается не как слово, имеющее определенное значение, а как бессмысленный комплекс звуков. А раз так, каждая буква становится самостоятельной единицей, которую можно читать по любому алфавиту. Это, собственно, и происходит. Таким образом, здесь мы имеем дело с проявлением действия вперемежку двух установок чтения — на латинском и русском языках. Точно так же интерпретирует эти результаты и сам автор анализируемого исследования [22]. Однако не во всех случаях подобная интерпретация выглядит убедительно. В частности, можно указать на некоторые экспериментальные данные, полученные З. И. Ходжава при исследовании функционирования языкового навыка методикой нейтрального шрифта. Речь идет об опытах, в которых испытуемым, хорошо владеющим русским и иностранным языком, предлагались бессмысленные комплексы, «слова», состоящие из пяти нейтральных букв, т. е. букв, которые могут быть прочтены как на русском, так и на иностранном языке (латинский алфавит). При этом никакой предварительной инструкции, указывающей, на каком языке следует читать материал, не давалось. Выяснилось, что при чтении бессмысленных «нейтральных комплексов» испытуемые сталкивались с большими трудностями. Правильно прочитать эти «слова» им удается не сразу, а в результате многократных прочтений и исправлений допущенных при этом ошибок.

Анализируя эти результаты, автор подчеркивает, что они не имели бы места, если бы испытуемые умели читать только на русском или только по-латыни. Отсюда логически следует вывод о том, что «в выше описанных опытах графические комплексы «нейтральных» букв читаются смешанно лишь потому, что имеющиеся у испытуемых навыки чтения разными шрифтами (навык чтения по-русски и навык чтения по-латыни) тормозят друг друга, и трудность чтения комплексов на одном языке состоит именно в этом взаимотормозящем действии двух навыков» [22; с. 260]. С этим объяснением нельзя не согласиться. Однако при этом необходимо иметь в виду, что «установка есть то, что в психологическом плане существенно характеризует выработку и функционирование навыка», поскольку «это процесс формирования и фиксации у субъекта соответствующей новой установки, которая, как позиция или устремленность его психофизических сил к совершению определенного действия, в дальнейшем, зафиксировавшись, актуализируется всегда под влиянием объективной ситуации и обуславливает функционирование готового навыка» [22; с. 275]. Это положение в теории установки как будто никто

не оспаривает. Но в свете сказанного выше оно оборачивается положением о взаимотормозящем действии установок. Ясно при этом, что взаимотормозящее действие друг на друга могут оказывать только одновременно «работающие», актуальные установки. Как иначе они могут взаимодействовать?

В исследовании, посвященном изучению взаимопротивоположно направленных установок, этот вопрос встал с особой остротой [23]. В данной работе, богатой экспериментальными данными, в различных сериях опытов получены результаты, указывающие на множество вариантов взаимодействия установок. Однако при интерпретации результатов З. И. Ходжава во всех случаях пытается доказать, что в каждый конкретный момент действует одна установка. В большинстве случаев подобный анализ представляется обоснованным. Но некоторые результаты не поддаются столь однозначной интерпретации. Взять хотя бы случай, когда в результате фиксации взаимопротивоположно направленных установок происходит как бы ликвидация (нейтрализация) обеих установок, выражающаяся в том, что в критической части опыта испытуемые дают адекватные ответы, т. е. нет ни контрастных, ни ассимилятивных иллюзий. Объяснение этого факта автор склонен искать в индивидуальных особенностях субъекта, а именно в том, что у некоторых людей установки либо вообще не фиксируются, либо фиксируются «настолько слабо, что ни одна из них не сможет действовать в несоответствующей ей критической ситуации и, значит, обе они окажутся ликвидированными бесследно» [23, с. 173]. Однако отсутствие иллюзии в этих случаях вовсе не указывает на взаимоуничтожение ранее фиксированных установок. Объяснить это можно, допустив одновременное действие двух равноценных, т. е. одинаковых по силе, степени актуализации, но имеющих противоположную направленность установок. Поведенческий эффект действия этих установок диаметрально противоположен, и поэтому установки взаимоисключают друг друга. Выраженность их действия в поведении создает картину нейтрального эффекта. Но сам этот эффект вполне может быть получен в результате одновременного действия двух равносильных, но противоположно направленных установок.

Вообще основной результат данного исследования, заключающийся в том, что фиксация взаимопротивоположно направленных установок приводит к ослаблению, изменению каждой из них, говорит о постоянном взаимодействии и взаимовлиянии этих установок, что, на наш взгляд, следует рассматривать как результат их одновременного действия. Справедливости ради необходимо отметить, что факты, полученные в данном исследовании, не поддаются однозначной интерпретации и для выявления преимуществ того или иного объяснения нужно располагать дополнительными экспериментальными данными.

Однако, очевидно, можно привести и такие экспериментальные факты, интерпретация которых на языке теории установки по существу требует говорить о действии и взаимодействии одновременно двух актуальных установок. Это в первую очередь относится к экспериментам того же З. И. Ходжава, поставленным классическим методом фиксированной установки с целью изучения взаимодействия эффектов асимметрии и установки [25]. Выяснилось, что когда тенденция асимметрии и тенденция установки направлены в одну и ту же сторону, то эффект установки возрастает (иллюзия увеличивается), когда же они действуют в противоположном направлении, то эффект установки уменьшается или даже вообще исчезает (равные кру-

ги в критической части опыта воспринимаются не иллюзорно, а адекватно).

По этому поводу автор пишет: «...учащение случаев равенства во втором опыте не смогли бы сделать понятным ни асимметрия, ни установка, взятые в отдельности. Но если возможно, чтобы **одновременно действовали и одна, и другая** (выделено нами — И. И.), то появление равенства, безусловно, было бы понятным и закономерным фактом. Так, например, в силу асимметрии из равных критических кругов мог бы увеличиваться левый круг, а в силу ассимилятивной установки — правый круг и, таким образом, из-за одинакового увеличения обоих кругов до прекращения действия установки могло бы появиться восприятие равенства» [25, с. 133]. При объяснении результатов других модификаций отмеченных экспериментов автор приходит к выводу, что и тут восприятие кругов является результатом одновременного действия установки и асимметрии [25, с. 138, 144]. Такое объяснение действительно представляется весьма обоснованным, а может быть и единственно правильным. Однако нам важно подчеркнуть, что сказанное вместе с тем является и обоснованием возможности одновременного действия двух установок.

Дело в том, что факты асимметрии в теории установки принято считать результатом действия «естественно зафиксированных установок», которые образуются у некоторых людей в силу тех или иных жизненных обстоятельств. Они являются обычными фиксированными установками и имеют те же свойства, что и установки, фиксированные в экспериментах [20, с. 201]. В школе Д. Н. Узнадзе данная трактовка асимметрии является общепризнанной. Разделяет ее и З. И. Ходжава. Но все это означает только то, что приведенные экспериментальные факты представляют собой прямое доказательство одновременного действия нескольких установок. В данном частном случае — установки, зафиксированной в эксперименте и «естественно зафиксированной установки».

Этот же вывод вытекает из экспериментальных исследований В. В. Григолава, проведенных «методом опознания материала» [3]. Необходимо тут же оговорить то, что прямой целью данных опытов было совсем другое, а именно — доказательство принципиальной возможности фиксации установки на иррелевантный раздражитель (признак). Однако эти эксперименты наряду с основным выводом дают возможность попутно пролить свет на интересующую нас проблему. Основная схема опытов заключается в следующем: испытуемым многократно даются шары из разного материала и разного объема, в одну руку всегда большей, в другую — меньший. Материал, из которого изготовлены шары, меняется в каждой экспозиции. Испытуемые, у которых завязаны глаза, каждый раз должны на ощупь распознать материал. В критической части опыта, как и в классических опытах фиксированной установки, испытуемым предлагаются равные по объему шары для сравнения их по величине. Результат показал, что во всех случаях была получена обычная для установочных опытов контрастная иллюзия. А это говорит о том, что установка может вырабатываться не только на релевантные признаки (классические опыты), но и на иррелевантные признаки ситуации (в данном случае объем шаров). Но обратим внимание на то, как, в каком контексте фиксируется установка «на восприятие различных по величине раздражителей», которая и вызвала иллюзии в критической части опытов [2]. Иначе говоря, спрашивается, что происходит в фиксационной части эксперимента. Очевидно, что здесь существовала актуальная установка, в которой

было отражено «отношение величин раздражителей, ибо не существует никаких восприятий без наличия соответствующих установок» [20, с. 155]. Она, соответственно, и зафиксировалась. Но было бы совершенно неправомерно полагать, что вся первая часть эксперимента протекала на фоне действия только этой установки. Ведь испытуемые тут прежде всего решали задачу на распознавание фактуры шаров. Их активность отвечала «потребности опознания материала» [4, с. 127]. Требовало ли данное поведение соответствующую установку? По теории установки ответ может быть только положительный. Следовательно, достаточно поставить этот вопрос, как неминуемо приходим к выводу, что по крайней мере на протяжении первой половины опыта действовали минимум две актуальные установки. Критическая часть эксперимента построена так, что позволяет реализоваться только одной из них, в частности, установке на «отношение величин». Но как раз это указывает на то, что она возникла и усилилась в процессе фиксации, иначе откуда она появилась впоследствии. Таким образом, анализ обстоятельств, выявленных в данном исследовании, также по необходимости приводит к положению об одновременном действии более чем одной актуальной установки.

Представляется, что подобный вывод можно извлечь из поведенческого анализа большинства экспериментов по фиксированной установке². Вероятно, можно идти еще дальше, — интерпретируя с точки зрения интересующей нас проблемы чуть ли не любой психологический эксперимент. Такой подход реализован в интересном исследовании М. Д. Читашвили, в котором автором с позиций теории установки Д. Н. Узнадзе сделан анализ факторов, участвующих в психологическом эксперименте [26]. Главное соображение, на котором основана работа, состоит в том, что в психологическом лабораторном эксперименте помимо факторов, определяемых инструкцией, на изучаемый феномен действуют дополнительные факторы, связанные с не всегда учитываемыми влияниями физической среды, объективных условий эксперимента и социальной среды, взаимодействий экспериментатора с испытуемым. На конечный результат опыта оказывают немалое влияние появившиеся в процессе эксперимента или фиксированные ранее установки различного типа, которые, действуя на активность испытуемых в качестве дополнительного фактора, существенно воздействуют на изучаемый феномен. На основе анализа большого и весьма разнообразного эмпирического материала,

² В частности, в опытах классическим методом можно усмотреть установку сращения и установку «больше—меньше». Очень показательна в этом плане такая мысль, которую извлек А. В. Запорожец из т. н. закона смены установки. Явление смены установки, по его мнению, свидетельствует о том, что «даже в реализации относительно элементарных действий участвует по крайней мере не одна, а целая ассоциированная пара противоположных установок, одна из которых находится в активном состоянии, другая же хотя и заторможена, но, во-первых, и в этом заторможенном состоянии оказывает влияние на ход процесса (хотя бы тем, что индуцирует контрарную установку) а, во-вторых, готова каждую минуту, при каждом подходящем случае прийти в деятельное состояние и подавить ранее действующую противоположную «установку» [5, с. 391]. Это рассуждение вовсе не является бесспорным. Оно потеряет фактическое основание, если будет опровергнут закон смены установки, против которого выставлены веские аргументы [11]. Однако этот анализ должен иметь силу для каждого, кто при объяснении факта контрастных иллюзий, в экспериментах фиксированной установки, следует по пути, проложенному Д. Н. Узнадзе, т. е. соглашается с интерпретацией в духе закона смены установки.

полученного в сенсомоторных экспериментах, в опытах по воспроизведению впечатления, группировки и выяснения оценочных отношений, автор обнаруживает целый ряд дополнительных установок, которые действуют наряду с созданной инструкцией основной установкой, в определенной мере коррелируя с ней.

Думается, что не только анализ экспериментальных данных, но анализ естественного человеческого поведения, с точки зрения теории установки, логически приводит к необходимости рассмотрения одновременного действия нескольких установок. Согласно Д. Н. Узнадзе, опыт живого существа сохраняется в виде фиксированных установок. Процессы запечатления и воспроизведения в теории установки анализируются в терминах фиксации и актуализации установок. В хранилищах памяти сохранены фиксированные установки, которые находятся в инактивном состоянии. Извлечение из них различных содержаний, приемов и способов активности есть не что иное, как актуализация соответствующих фиксированных установок [20]. Следовательно, когда субъект начинает применять нечто приобретенное им в процессе научения (в самом широком смысле слова), то налицо факт актуального действия одной из зафиксированных ранее установок. Однако, поскольку не вызывает сомнения, что в процессе сложной человеческой активности возникает необходимость одновременного действия и взаимодействия различных инструментальных систем, каждая из которых основывается на определенной фиксированной установке, находящейся в данный момент в активном состоянии, то факт одновременного действия нескольких актуальных установок станет очевидным. Человек может одновременно вспоминать что-то и осуществлять какой-то моторный навык. Он может осуществлять одновременно два или более навыка, относящихся к различным функциональным системам, например, вести автомобиль и разговаривать с попутчиком (моторный и вербальный навык) и т. д. Это происходит постоянно и без этого сложная человеческая активность непредставима. Но, скажем, те же навыки могут относиться и к одной функциональной системе и мешать друг другу. В жизни нередко бывает и так. В психологии хорошо изучены разного рода интерференции и торможения. Согласно теории установки, и эти явления представляют собой «проявление закономерностей действия двух установок, фиксированных последовательно в равной или разной степени и действующих в противоположных друг другу направлениях» [24, с. 193].

До сих пор речь шла об индивидуальном опыте, приобретенном путем научения и сохраненном в форме фиксированной установки. Однако фиксированные установки могут иметь и другое происхождение. В человеке могут быть актуализированы и такие установки, которые были зафиксированы в истории вида этого индивида. Это происходит, в частности, тогда, когда в человеке действует та или иная функциональная потребность. Последняя, согласно Д. Н. Узнадзе, «представляет собой упрощенную наследственным путем форму фиксированной установки, которая, можно сказать, передается от поколения к поколению» [19, с. 51]. Введенное Д. Н. Узнадзе понятие функциональной потребности или тенденции имеет большое теоретическое значение и продуктивно используется им и его последователями при решении многих проблем теории поведения. А использование этого понятия в целях нашего анализа объясняется тем, что трактовка функциональной тенденции как установки также приводит к идее о подустановочной регуляции деятельности, поскольку сомневаться в

факте наличия у человека одновременно нескольких функциональных тенденций нет ни теоретических, ни фактических оснований.

Анализируя мотивационную сферу личности, некоторые исследователи идут еще дальше, не ограничивая сферу применения понятия фиксированной установки в области мотивации только функциональными тенденциями. Так, А. С. Прагншвили полагает, что «установки как фиксированные состояния автономно выступают побудителями действия» [15, с. 98]. А поскольку фиксированная установка является перманентным состоянием, то это позволяет автору утверждать, что понятие фиксированной установки «полнее и по существу, чем понятие мотива, как переходящего состояния, побуждающего к действию, выражает природу «константности индивида» [15, с. 102]. В такой трактовке фиксированные установки, по-видимому, выступают в роли того, что имеется в виду, когда речь заходит о типично человеческих потребностях как постоянно действующих побуждениях, не насыщаемых, имеющих характер открытой системы. То, что такие потребности существуют, сомнения, конечно, не вызывает³. Другое дело, являются ли они фиксированными установками. В грузинской психологической школе была даже высказана мысль о том, что понятия потребность и установка попросту являются синонимами [17]. Как бы там ни было, все сказанное позволяет утверждать, что там, где отождествляется потребность (мотив) и установка (безразлично, первичная или фиксированная, ибо в любом случае в роли актуальной потребности может выступать только актуальная или актуализированная установка), каждый факт полипотребностной (полимотивационной) регуляции поведения должен рассматриваться и как факт полиустановочной регуляции деятельности.

Принципиально к тем же выводам приводит понимание т. н. аттитюдов как фиксированных социальных установок. Они являются результатом фиксации актуальных установок, лежащих в основе социального поведения личности. Выражая отношение человека к различным предметам и явлениям социальной жизни, они принимают непосредственное участие в детерминации деятельности личности [10]. А поскольку сложные виды человеческой деятельности реализуют множество различных отношений, то это, соответственно, означает, что при этом действует множество установок.

В сущности та же логика может лечь в основу анализа таких понятий, как черта характера или свойство личности. В психологии установки они успешно применяются для объяснения индивидуального своеобразия деятельности каждой отдельной личности [12; 13; 15]. И в этом случае все сводится к фиксации и последующей реализации в поведении определенных установок.

Надо отметить, что иногда эти понятия трактуются так, что бывает просто найти существенную разницу между ними и понятием фиксированной социальной установки (аттитюда). Иногда же понятия «черта» или «свойство» наполняются главным образом мотивационным содержанием. Так, В. Г. Норакидзе пишет: «На почве частой встречи потребности и соответствующей ситуации в личности фиксируются установки на предметы, общественные явления, к себе самой; фиксируется установочное отношение к самому себе, к вещам, деньгам, собственности, друзьям и многочисленным другим ценностям. Оно закрепляется благодаря частому повторению. Фиксированная таким

³ Существует мнение, согласно которому эти потребности отнесены к классу функциональных потребностей [1].

путем установка легко актуализируется в соответствующих условиях и становится основой для возникновения и конфигурации психических сил, включенных в виде черт характера в деятельность человека. Т. о. «фиксированная таким путем установка представляет основу актуализации тех психических действий, которые участвуют в поведении как выявленные черты характера» [12, с. 33]. Нетрудно заметить, что здесь речь идет все о тех же отношениях человека к различным социальным ценностям, т. е., по сути дела, о социальных фиксированных установках, а потому все, что было сказано о них, остается в силе и в данном случае.

В приведенном отрывке содержится указание на то, что фиксированная установка является не самой чертой характера, а ее основой. Иначе говоря, актуализация фиксированной установки является причиной того, что поведение личности приобретает некую индивидуальную особенность, что, собственно и называется чертой характера. Однако этот бесспорно существенный сам по себе нюанс в нашем анализе по сути ничего не меняет, поскольку в любом случае за выявленной в одном поведении множественности черт характера всегда будет стоять множественность соответствующих установочных оснований.

Свойство личности определяет устойчивость деятельности. «Свойство личности — это готовность к выявлению типичных поведения и переживания, какими бы они ни были; свойство всегда выражает определенного рода длительную тенденцию-направленность» [13; с. 131]. А поскольку направленность определяется особенностями мотивационной сферы личности, то черты и свойства последней приобретают явно мотивационный характер [15; 16]. В. Г. Норакидзе прямо пишет, что основой мотивации любой деятельности являются потребности и фиксированные установки [12, с. 32]. Однако, говоря о роли фиксированных установок в мотивации, автор, прежде всего, имеет в виду волевое поведение, что впрочем, вполне естественно, поскольку его задача заключается в том, чтобы понять, что такое черта характера, а характер, согласно Д. Н. Узнадзе, есть диспозиция воли. Стало быть, если «совокупность свойств в личности (характер) — это совокупность фиксированных диспозиционных установок» [13, с. 133], то волевое поведение основывается на фиксированных установках.

В связи с этим обычно приводится одно высказывание Д. Н. Узнадзе о том, что «личность человека создает исключительно эти установки; они являются причиной того, что для некоторых основным источником энергии является одна система потребностей, а для других — другая» [20, с. 405]. Это место в тексте Д. Н. Узнадзе «читается» неодинаково и трактуется по-разному. Здесь не место вникать во все нюансы вопроса. Поэтому ограничимся лишь тем, что необходимо для данного анализа. Известно, что, согласно Д. Н. Узнадзе, волевое поведение не может побуждаться импульсом актуальной потребности. В поисках энергетической основы воли автор приходит к понятию отвлеченных потребностей «я». Это понятие вызвало множество возражений со стороны его интерпретаторов, главное из которых заключается в том, что потребности, какие бы они ни были, не могут быть неактуальными, а данные потребности как будто лишены этого признака. Как бы предчувствуя эти возражения, Д. Н. Узнадзе ищет более надежное объяснение мотивировки волевого поведения и находит ее в понятии фиксированной установки. Так как специфически человеческие побудители социальны по своей природе и формируются прижизненно, уходя своими корнями в онтогенетическое прошлое каждого человека, понятие фиксированной установки становится как

нельзя более кстати. Она ведь тоже как бы формируется, фиксируется в прошлом и действует в настоящем. Смысл мотивации, таким образом, сводится к нахождению поведения, которое соответствует основной, закрепленной в жизни установке личности в отношении данной ситуации [20, с. 406].

Из исследований, в которых черты и свойства выступают как непосредственные детерминанты мотивации волевого поведения, трудно сделать однозначный вывод о роли фиксированных установок. Может быть, имеется в виду то, что волевое поведение побуждается непосредственно фиксированными установками. А может быть, они являются неким глубинным, диспозиционным фактором, без которого побуждение не формируется. Как бы там ни было, В. Г. Норакидзе настаивает на том, что «сознательное решение человек выносит на основе активации установок большого личностного веса» [13, с. 135]. В связи с этим нам важно подчеркнуть два момента. Во-первых, то, что речь идет не об установке, а об установках, что безусловно правильно, поскольку сложные решения, как правило, выносятся с учетом действия нескольких потребностей. А во-вторых, то, что имеются в виду именно активированные, актуальные установки. То же самое можно сказать и в отношении реализованного поведения. Каждый раз, когда в конкретной деятельности человека находит проявление несколько черт его характера или свойств личности, следует предполагать актуализацию стольких же установок, так как за каждой из них стоит своя фиксированная установка.

Таким образом, идея о множестве одновременно действующих установок содержится и в тех разработках, которые направлены на исследование индивидуальных особенностей личности. Возникает вопрос: как эти установки соотносятся друг с другом? Согласно А. С. Прангишвили, тут складывается такая картина: «Черта в широком смысле слова входит в установку, в узком же смысле, как условие конкретной деятельности, она представляет собой вид установок» [16, с. 76]. Следовательно, имеется в виду, что некая установка входит в состав другой установки, оставаясь при этом особым видом установки.

Чувствует необходимость определенного упорядочения и соподчинения обнаруженных в его работах множества установок, детерминирующих конкретное поведение личности, и В. Г. Норакидзе. Анализируя этот вопрос, автор указывает на известные и выделенные еще Д. Н. Узнадзе виды установок (первичная и фиксированная), но не останавливается на этом, полагая, что они «представляют собой составные компоненты структуры целостной (глобальной) установки» [13, с. 130]. Вполне возможно, что термин целостная (глобальная) установка окажется весьма продуктивным, особенно при описании иерархических взаимосвязей и интеграций установок на уровне личности⁴. Однако как понятие оно, несомненно, нуждается во множестве пояснений. Ведь речь, по-видимому, идет о некой третьей разновидности установки, о которой в теории установки до этого ничего не говорилось. Это так, раз она не является ни первичной, ни фиксированной установкой, которые, согласно автору, представляют собой только компоненты ее структуры. Но очевидно, что будучи компонентами целостной (глобальной) установки, отмеченные установки продолжают оставаться настоящими установками, иначе вообще

⁴ Здесь, вероятно, можно найти много общего с понятием «установка установок» [16; 28].

не имеет смысла говорить о них как о разновидностях установки. Но в таком случае возникает новый вопрос: как взаимодействуют в рамках конкретной активности эти три установки, существующие одновременно, и как вообще может быть осмыслено вхождение одной установки в состав другой при сохранении статуса установки каждой из них?

В принципе этот очень непростой вопрос может быть адресован многим представителям теории установки, активно употребляющим в разных целях понятие фиксированной установки. Можно утверждать, что в рассмотренных случаях взаимодействия одновременно действующих установок, как правило, содержится принцип установка в установке. Ситуации сводятся к следующей общей схеме: некая установка (преимущественно фиксированная), будучи психологической основой или даже психологической формой существования совершенно различных явлений и процессов (восприятие, память, навыки, потребности и мотивы, аттитюды, черты характера и свойства личности и т. д.), самым непосредственным образом связанных с процессами инициации, управления и регуляции деятельности человека, входят в состав или структуру другой установки, называемой по-разному — первичная, глобальная, целостная, актуально-моментальная или просто актуальная. При этом необходимо отметить, что входящие в структуру последней установки (фиксированные) также мыслятся как актуальные или актуализированные, ибо иначе они не могут выполнять роль активного фактора, на основе которого произрастают те или иные виды психической деятельности. Словом, мы имеем дело с настоящей, полноценной актуальной установкой, представляющей собой усиленную и сохраненную первичную установку, отличающуюся от нее лишь тем, что располагает к неактивной стадии существования, к которой она возвращается после реализации. Что же касается первичной установки, то по общему признанию она представляет собой готовность к осуществлению конкретного поведения, деятельности. Ни о каких других видах активности речь не идет. А это означает, что и актуализированные фиксированные установки должны соотноситься с деятельностью. Но так ли это? Является ли каждый описанный случай проявления действия фиксированной установки соразмерным с масштабом деятельности? Иначе говоря, означает ли актуализация каждой из этих установок то, что субъект готов совершить соответствующее ему целостное поведение, а не какую-нибудь его структурную часть или отрезок. На это трудно всегда дать положительный ответ. Но это означает не то, что установки деятельности не фиксируются, а то, что не все фиксируемое есть полноценная и самостоятельная установка.

Поведенческая квалификация всех проявлений фиксированной установки является большой и сложной проблемой, анализ которой выходит далеко за пределы данной работы. Здесь можно только сказать, что «установки», обеспечивающие реализацию определенных составляющих или структурных элементов деятельности (действия, операции), должны пониматься не как полноценные и самостоятельные установки, а как части общей установки деятельности, т. е. как готовность к осуществлению неких актов, подразумевающихся в едином плане, на котором основана установка деятельности⁵. Они являются не имеющей самостоятельного существования частью целостной установки конкретной деятельности, ее «текущим дифференциальным моментом» [30]. Они не могут считаться настоящей, полноценной установкой в том

⁵ Подробнее о соотношении структуры деятельности и структуры установки см. [6].

ее смысле, в котором принято понимать установку в теории Д. Н. Узнадзе. Являясь настройкой к действию отдельных функциональных систем, подобная «установка» представляет собой образование периферийное, а не центральное, частное, а не целостное, ибо не содержит в себе субъекта с его потребностями, которые, как известно, являются основополагающим, системообразующим фактором установки. Это так, поскольку очевидно, что потребности соотносятся с целостной деятельностью, а не с ее частями или единицами.

В свете сказанного за выражением установка в установке будет проглядываться формула деятельность в деятельности. Как и первое, последнее может быть употреблено с известной оговоркой и весьма условно, не в том смысле, что одно поведение входит в состав другого как часть в целое, а как описание определенного самоподчинения, взаимосвязи, иерархии одновременно осуществляющихся деятельностей. То же самое следует сказать и о соответствующих им установках.

Было бы чрезвычайно интересно рассмотреть все приведенные выше случаи употребления понятия установки с точки зрения положения о соотносимости установки с деятельностью. Но это задача для отдельного большого исследования. Вполне можно ожидать, что его результаты существенно изменят оценку некоторых обсуждаемых в данной работе ситуаций, в которых было признано наличие нескольких установок. Таковыми, в частности, являются факты полипотребностного побуждения деятельности, которые, на наш взгляд, едва ли правомерно толковать как проявление полиустановочной регуляции поведения, а именно к такой интерпретации неминуемо придет каждый, кто за актуальной потребностью или мотивом будет однозначно предполагать соответствующую актуальную установку⁶. И тем не менее подобные переоценки не отразятся на главных выводах данной работы. Дело в том, что мы не ставили перед собой задачи путем анализа рассмотренного материала доказать принципиальную возможность полиустановочной регуляции активности. Это не только возможно, но и необходимо признать, поскольку является бесспорным фактом, что в каждодневной жизни люди постоянно осуществляют одновременно несколько поведений. В качестве твердого доказательства может служить хотя бы один случай такого рода, так как вслед за Д. Н. Узнадзе и психологами его ориентации мы убеждены, что за каждой конкретной деятельностью стоит своя установка. Анализируя некоторые экспериментальные и теоретические разработки в рамках теории установки, мы убедились, что в них явно или нет, эксплицитно или имплицитно содержится тезис о том, что активность субъекта, личности по необходимости регулируется несколькими установками. И это вполне закономерно, так как того требует сама логика объяснения многих особенностей активности человека на языке теории установки. Без допущения того, что актуальные установки взаимодействуют, создавая разнообразные сподчиненные структуры, очевидно, невозможно понять психологическую сущность явлений сложных форм активности человека.

Необходимо подчеркнуть, что все это хорошо понимал сам Д. Н. Узнадзе, поскольку, стремясь объяснить те или иные особенности поведения, не раз рассматривал различные случаи взаимодействия или сподчинения актуальных установок. Так, в частности, Д. Н. Узнадзе стремился понять, почему играющий ребенок не в состоянии от-

⁶ О серьезном противоречии, которое возникает при отождествлении внутреннего или мотивационного фактора установки с фиксированной установкой см. [7; 8].

носятся к предметам и явлениям одновременно и как относящимся к миру игры и как принадлежащим реальной жизни. В игре ребенка кукла — это настоящий ребенок, палка в самом деле лошадь и т. д., тогда как взрослый даже в самых буйных фантазиях, как правило, не теряет чувства реальности. Для объяснения этих особенностей поведения ребенка и взрослого автор прибегает к понятию установки. С точки зрения теории установки описываемая ситуация выглядит следующим образом: ребенок не может воспринимать, скажем, палку одновременно и на основе установки игры и на основе установки искл.ючает другую [21, с. 226—7].

Иначе обстоит дело со взрослым. У него «установка на реальную действительность настолько актуальна и в процессе игры, что он почти всегда находится под ее влиянием: она идет как бы следом за переживаниями, возникающими на почве установки игры и не дает ей возможности смешать продукты фантазии с образами действительности» [21, с. 228]. Следовательно, особенности происходящего в этом случае объясняется совместным действием двух установок. Они находятся в соподчиненном отношении между собой. И это, согласно Д. Н. Узнадзе, вообще характерно для деятельности взрослого человека, поскольку у него наряду с одной главной установкой, как правило, имеются несколько «частичных установок» и ему ничего не стоит перейти от одной к другой [21, с. 226]. В той же фундаментальной работе по детской психологии, но уже в связи с проблемой онтогенетического развития мышления, Д. Н. Узнадзе вновь обращается к идее иерархической организации одновременно действующих установок⁷, подчеркивая, что ребенок лишен именно этого — он не может соединить свои установки и «так переходит от одной установки ко второй, что первую упускает из поля зрения» [21, с. 399]. Таким образом, актуальные установки тесно взаимодействуют, соподчиняясь при этом друг другу. Выделяется основная установка, которая занимает ведущее место в иерархии. Она определяет преобладающее поведение, интересы которого субъект учитывает в первую очередь. Но, поскольку налицо действие и других соподчиненных установок, то в каждом отрезке активности в определенной мере реализуются и остальные установки. Такую организацию актуальных установок Д. Н. Узнадзе называет расчлененностью установки. Нерасчлененность установки является причиной того, что «в ребенке одна актуальная установка исключает другую, что осложняет переход от одной установки к другой. Для того, чтобы этот переход произошел, необходимо наличие резкого несоответствия между определенными обстоятельствами и актуальной установкой, что разрушит последнюю и, тем самым, освободит место для другой установки» [21, с. 227]. Расчлененность, следовательно, означает соединение, соподчинение установок, что и создает возможность при действии одной установки не разрушать другую.

(Продолжение следует)

ЛИТЕРАТУРА

1. Алхазивили А. А. Специфика человеческих потребностей и функциональная тенденция организма. В кн.: Проблемы формирования социогенных потребностей, Тб., 1981.

⁷ В сущности та же мысль формулируется и в другом, более раннем исследовании [18].

2. Григолава В. В. Некоторые условия создания установки на количественное отношение. В кн.: Экспериментальные исследования по психологии установки, т. 2, Тб., 1963.
3. Григолава В. В. К вопросу восприятия неосознанных признаков предмета. В кн.: Психологические исследования, Тб., 1973.
4. Григолава В. В. Контрастная иллюзия, бессознательное и установка. В кн.: Бессознательное, т. I, Тб., 1978.
5. Запорожен А. В. Развитие произвольных движений, М., 1960.
6. Имедадзе И. В. Структура деятельности и установка, «Мацне», серия философии и психологии, 1981, № 1.
7. Имедадзе И. В. Функциональная потребность и фиксированная установка. Тезисы докладов юбилейной конференции молодых ученых г. Тбилиси, Тб., 1981, 119—120 (на груз. яз.).
8. Имедадзе И. В. Потребность и установка. Психологический журнал, том 5, 1963, № 3.
9. Имедадзе И. В. Проблема полимотивации поведения. «Вопросы психологии», 1983, № 6.
10. Надирашвили Ш. А. Социальная психология личности, Тб., 1975, (на груз. яз.).
11. Надирашвили Ш. А. Психология установки. т. I, Тб., 1983, (на груз. яз.).
12. Норакидзе В. Г. Типы характера и фиксированная установка, Тб., 1966.
13. Норакидзе В. Г. Свойства личности и фиксированная установка. «Вопросы психологии», 1983, № 5.
14. Прангишвили А. С. Исследования по психологии установки, Тб., 1967.
15. Прангишвили А. С. Психологические очерки, Тб., 1975.
16. Прангишвили А. С. О некоторых актуальных проблемах советской психологии, «Мацне», серия философии и психологии, 1980, № 2, с. 72—78.
17. Сакварелидзе Р. Т. К вопросу о взаимоотношении потребности и установки. В кн.: Психолого-педагогические проблемы мотивации учебной и трудовой деятельности, Новосибирск, 1985, с. 49—50.
18. Узнадзе Д. Н. Сон и сновидения, Тб., 1936 (на груз. яз.).
19. Узнадзе Д. Н. Экспериментальные основы психологии установки. В кн.: Психология, Тб., 1949 (на груз. яз.).
20. Узнадзе Д. Н. Психологические исследования, М., 1966.
21. Узнадзе Д. Н. Детская психология, Труды, т. V, Тб., 1967.
22. Ходжава З. И. Проблема навыка в психологии, Тб., 1960.
23. Ходжава З. И. К вопросу о действии взаимопротивоположно направленных установок. В кн.: Экспериментальные исследования по психологии установки, т. II, Тб., 1963.
24. Ходжава З. И. Установка и интерференция навыков. В кн.: Экспериментальные исследования по психологии установки, т. II, Тб., 1963.
25. Ходжава З. И. Ассимилятивная иллюзия и основной закон смены установки, Тб., 1964 (на груз. яз.).
26. Читашвили М. Д. Действие установки в психологическом эксперименте. Автореферат кандидатской диссертации, Тб., 1985.
27. Чхартишвили Ш. Н. Некоторые спорные проблемы психологии установки, Тб., 1971.
28. Чхартишвили Ш. Н. Проблема личности в психологии установки. «Мацне», серия философии, психологии, экономики и права, 1974, № 2.
29. Чхартишвили Ш. Н. Установка и сознание, Тб., 1975 (на груз. яз.).
30. Шерозия А. Е. К проблеме сознания и бессознательного психического, т. II, Тб., 1973.

მ. ვ. ველიევ

(სტეპანაკერტ)

МОТИВЫ ВЫБОРА ПРОФЕССИИ УЧИТЕЛЯ И ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТАЦИИ СТУДЕНТОВ

Основные направления реформы общеобразовательной и профессиональной школы поставили перед психологами многочисленные проблемы. Одной из этих проблем является создание психологической службы профессиональной ориентации школьников и студентов педагогических вузов.

Изучение мотивационной сферы жизни студенчества показывает, что в выборе профессии, особенно во время поступления абитуриентов в педагогические вузы, большое значение имеют некоторые факторы и мотивы.

Психологическое исследование данного вопроса показало, что среди этих факторов и мотивов особое место занимают ценностные ориентации (ЦО) и нравственный идеал (НИ).

В связи с современными требованиями выбор профессии студентами нуждается в психологическом изучении и анализе.

Как уже отмечалось, ЦО и НИ являются одними из самых существенных мотивов выбора профессии, в основном, вследствие осознания студентами своих потребностей, в частности, материальных и духовных. Однако «сдвиг мотива на цель» (А. Н. Леонтьев) носит порою опосредствованный характер. Порою именно эта опосредствованность данного процесса имеет несколько спонтанный характер и потому, как отмечает Ф. Энгельс, «люди привыкли объяснять свои действия из своего мышления, вместо того, чтобы объяснять из своих потребностей (которые при этом, конечно, отражаются в голове, осознаются» [1, с. 493]. Осознаются и уровни престижности той или иной профессии. А престижность профессии определяется многими факторами социального и психологического порядка. Если обратить внимание на формирование и развитие социалистической культуры, особенно науки и просвещения в нашей стране, становится ясной социальная сущность высокой престижности специалиста с высшим образованием. Здесь наиболее выпукло проявляются два момента. С одной стороны, социальное положение интеллигенции в нашей стране оказывается настолько привлекательным для личности, что становится устойчивым мотивом социально-профессиональной ориентации. Эта ориентация не случайна, ибо социально-экономическое развитие нашей страны, необходимость подготовки высококвалифицированных рабочих кадров для различных отраслей народного хозяйства страны способствовали поднятию уровня престижности многих профессий. Среди них особое место принадлежит профессии учителя. В нашей стране после Октябрьской революции профессия учителя приобрела особый социальный смысл. Именно эта профессия выполнила самую ответственную миссию в истории нашей страны — высокими темпами осуществить обучение широких масс грамоте, приобщить их к достижениям мировой культуры и в очень короткий срок добиться невиданного уровня развития науки и просвещения. Выполняя эту священную историческую задачу, с первых дней революции в нашей стране учителя стали первыми проводниками революционных, прогрессивных идей в широкие массы. Этим профессия учителя снискала себе глубокое уважение нашего народа. Кроме того, забота партии и

правительства о подготовке учительских кадров для массовых школ, забота об их быте, научном и культурном росте, высокая оценка благородного труда учителя всегда поднимали уровень престижности данной профессии. Наряду с этими социальными моментами имеются также и глубокие психологические факторы, которые способствовали поднятию престижа профессии учителя. Здесь следует обратить внимание еще на то обстоятельство, что не только в XIX столетии, когда особенно интенсивно развивалось просветительное движение в Азербайджане, но в начале XX столетия, в частности, в первые годы революции, самые выдающиеся люди — писатели, поэты, просветители — работали учителями в различных уголках нашей республики. И не случайно, что слово «муаллим» — учитель — имеет более богатое содержание, чем просто «преподаватель». Так в Азербайджане поныне называют самого уважаемого человека, независимо от занимаемой должности и профессии. В содержание этого слова вкладывается не только понятие наставника, но и мудреца. Уважение, которым пользуется в народе определенная группа, представитель определенной профессии, несомненно, влияет на новое поколение. Как уже отмечалось, такое представление о профессии формируется, как правило, без личного участия в деятельности данной социальной группы, а опосредуется опытом других. Поэтому среди населения Азербайджана профессия учителя всегда вызвала уважение. Однако следует иметь в виду, что с развитием науки и техники, появлением в наши дни новых специальностей изменяется отношение к прежним так называемым традиционным профессиям.

Поэтому каждый период жизни выдвигает на передний план совершенно новые ценности (в том числе и новые профессии), которые меняют и ценностные ориентации молодежи. В этой связи мы прежде всего обратили внимание на те данные, которые связаны с определением общего уровня престижности профессии учителя. Таким общим показателем послужило количество заявлений, поданных для поступления в педвузы республики. Понятно, что между количеством заявлений и ЦО молодежи нет прямой зависимости, ибо здесь оказывает влияние множество факторов. Однако нельзя игнорировать и наличие определенной зависимости, ибо «ЦО характеризуют направленность личности на социально значимый объект потребности» [3, с. 171—172]. Поэтому социальная значимость профессии существенным образом влияет на уровень престижности определенной профессии, и тем самым становится одним из определяющих факторов ЦО молодежи к данной профессии. Обратим внимание на количество заявлений, поданных в АГУ им. С. М. Кирова и педвузы республики, начиная с 1976/77 учебного года. Включение университета в данный список имеет двоякий смысл. Во-первых, как уже отмечалось, более 90% выпускников многих факультетов данного учебного заведения направляются на преподавательскую работу, во-вторых, сопоставление ЦО студентов университета и педвузов республики (данных) имеет определенное значение для выявления общей тенденции (см. таблицу № 1).

Не касаясь причин данного процесса, обратим внимание на то, что только за последние 6 лет тенденция снижения с незначительным зигзагом присуща всем педвузам республики. Проходить мимо этого факта, на наш взгляд, не следует. Дело в том, что полученные данные в той или иной степени согласуются с результатами других подобных исследований. Прежде чем дать такие сравнительные данные, мы попытались выяснить, каково положение в других вузах,

Таблица 1

Сводные данные плана приема и количества зачислений в вузы республики

Учебные годы	АГУ им. С. М. Карола		АПИ им. В. И. Ленина		КПИИ им. Г. Зардаби		НГПИИ им. Ю. Мамед-алыева		СПИИ им. 60-летия Советского Азербайджана	
	план приема	кол-во зачисл.	план приема	кол-во зачисл.	план приема	кол-во зачисл.	план приема	кол-во зачисл.	план приема	кол-во зачисл.
1977/78	1276	7397	1508	6551	525	3564	375	2018	275	1614
1978/79	1303	6824	1483	6516	500	2701	325	1654	275	1565
1979/80	1280	5183	1429	6105	500	2556	325	1433	275	1306
1980/81	1355	4711	1428	5839	500	1996	325	1338	275	1137
1981/82	1440	4885	1480	5870	400	1613	300	1190	250	831
1982/83	1458	4190	1400	4584	350	1252	325	1154	250	651

Все указанные данные по таблицам получены Статистическим отчетом ВИНВ и ССО Азерб. ССР по форме № 3.НК (ежегодн.) 1976—1982 гг.

Таблица 2

Сводные данные плана приема и количества зачислений в вузы республики

Учебные годы	АлБНХ им. Бунятова		АлПИ им. Ч. Индрыка		Ал. ИСН		Ал. Инфекцион им. Давыдова		Ал. СКН им. Агажанова		АМН им. Н. Нарыншова	
	план приема	кол-во защл.	план приема	кол-во защл.	план приема	кол-во защл.	план приема	кол-во защл.	план приема	кол-во защл.	план приема	кол-во защл.
1977/78	625	4175	975	3249	550	3789	1350	4509	650	2341	1325	5503
1978/79	625	3380	1225	3807	950	4137	1150	3831	750	2425	1325	5710
1979/80	550	3005	1325	3175	950	4235	1350	4309	900	2060	1325	5279
1980/81	625	2971	1850	6795	875	3509	1400	4350	1000	2855	1325	4087
1981/82	625	2561	1525	4533	925	3105	1525	3833	1000	2711	1300	3558
1982/83	650	2018	1325	4035	925	2975	1525	3709	1000	2383	1300	3882

которые готовят специалистов для различных отраслей народного хозяйства нашей республики. Собраны сведения об Азербайджанском институте народного хозяйства им. Д. Буниятзаде, Азербайджанском политехническом институте им. Ч. Ильдрыма, Азербайджанском инженерно-строительном институте, АЗИНЕФТЕХИМе, Азербайджанском сельхозинституте и Азгосмединституте им. Н. Нариманова (таблица № 2).

Но, углубляясь в подробности анализа приведенных данных, можно лишь отметить, что если в некоторых институтах число заявлений остается относительно постоянным, то в других наблюдается заметное их уменьшение.

В течение нескольких лет общий план приема изменялся, поэтому мы определяли среднегодовой план приема по каждому вузу. Для этого вычислялся средний показатель по последним шести годам плана приема.

Например, по данным АПИ им. В. И. Ленина за шесть лет соответственно имеются следующие цифры: 1508, 1483, 1428, 1430 и 1400. Среднегодовой план приема

$$\frac{1508 + 1483 + 1428 + 1430 + 1480 + 1400}{6} = 1454.$$

Подобные показатели были вычислены по каждому вузу в отдельности. После этого были определены проценты показателей по числу поданных заявлений.

На основе сводных таблиц (№ 3, 4) по данным, отражающим в процентах количество заявлений о приеме документов в вузы республики, в АЗИНЕФТЕХИМе процент поданных заявлений уменьшился на 65%, в АЗИСИ — на 87%, а в АЗСХИ и АЗПИ, соответственно, на 4% и на 56% увеличился.

Таблица 3

Соотношение количества поданных заявлений со среднегодовым планом приема в вузы

Учебные годы	Вузы: АПИ им. В. И. Ленина	КГПИ им. Г. Зардаби	НГПИ им. акад. Ю. Мамедалиева	СПИ им. 6-летия Сов. Азербайджана
1977/78	450	771	613	606
1978/79	443	584	509	584
1979/80	419	553	453	490
1980/81	405	432	412	427
1981/82	403	349	361	311
1982/83	342	270	350	244
план приема среднегодовой	1454	462	329	266

Из анализа процентного количества поданных заявлений видно, что тенденция спада в непедagogических вузах по сравнению с педагогическими ничтожно мала.

Нас интересовало место ЦО и НИ в выборе профессии учителя не только в том плане, как они направляют молодого человека к этой профессии, но и насколько они становятся постоянно действующими стимулами его социальной активности. В этом отношении ценные данные получены нами от студентов I и III курсов университета и некоторых педвузов республики. Эти данные по своему содержанию отличаются от приведенных общих сведений, связанных с числом

Таблица 4

Соотношение количества поданных заявлений со среднегодовым планом приема в вузы

Учебные годы	Вузы: Аз. ИНХ им. Буниятзаде	Аз. ПИ им. Ч. Ильрьма	Аз. ИНФтехим им. Азизбекова	Аз. СХИ им. Агамялыгылы	Аз. ИСИ
1977/78	659	231	333	265	407
1978/79	565	271	277	274	445
1979/80	569	283	318	301	455
1980/81	469	412	313	323	384
1981/82	404	322	277	308	334
1982/83	331	287	268	269	320
план приема среднегодовой	633	1404	1383	883	929

подаваемых заявлений для поступления в педвузы. Студенты-первокурсники — это та часть молодежи, которая только что совершила практический шаг по пути реализации жизненных планов, осуществила выбор профессий. На этом этапе как бы сбывалась мечта: студенты достигли поставленной перед собой цели — поступить на какой-то факультет определенного пединститута. Общим для всех является то, что либо осознанно, либо спонтанно они в той или иной степени связывают свою судьбу с педагогической деятельностью. Каков был мотив выбора этой профессии, точнее, каковы были мотивы выбора и какое же место занимают среди них ЦО и НИ студента? Чтобы получить хотя бы общий ответ на эти вопросы, студентам I и III курсов университета, а также I, III и IV курсов педвузов были предложены следующие вопросы.

1. Если бы Вам снова представилась возможность поступить в вуз, подали бы Вы документы в тот же самый вуз и на ту же самую специальность? 1. Да... Почему? 2. Нет... Почему? 3. Не могу сказать...

II. Желаете ли Вы работать в средней школе преподавателем после окончания данного вуза? 1. Да... Почему? 2. Нет... Почему? 3. Не могу сказать...

Выбор этих курсов не случаен. Поступая на I курс пединститута, студент фактически выбирает профессию учителя. Как справедливо отмечают некоторые авторы, выбор профессии педагога — это начальный этап длительного процесса профессионального самоопределения. Однако нельзя забывать, что на любом отрезке этого пути возможен пересмотр позиций. Но даже и при этом условии сделанный выбор сам по себе становится важной вехой жизненного пути. Только в том случае, как уже говорилось, если объективное значение и цели профессиональной деятельности совпадают с ее личностным смыслом, можно говорить о предрасположенности личности к данной профессии уже на стадии ее выбора. Определить эту предрасположенность позволяет мотив выбора профессии [5, с. 38]. Среди этих мотивов, как мы полагаем, важное место занимают ЦО и НИ студентов. Чтобы определить характер мотивов, обратим внимание на количественную характеристику полученных данных. Из 623 опрошиваемых первокурсников на первый вопрос отвечает положительно 531 студент, т. е., если исходить из ответов, выходит, что у них имеют место существенные мотивы выбора профессии. Однако такая количественная характеристика еще не дает возможности судить о видах и обоснованности мотивов. Но тем не менее они тоже о чем-то говорят. Сопоставим полученные данные по АГУ им. С. М. Кирова (здесь

выбирались факультеты, выпускники которых должны работать в средней школе) и Азгоспединститута. Из опрошенных 277 студентов I курса АГУ им. С. М. Кирова 21 человек на вопрос отвечает отрицательно, а у 22 мнение неопределенное, т. е. они не могут сказать, выбрали бы снова эту профессию или нет. Таким образом, из 277 у 43 первокурсников выбор профессии не опирается на существенно определяющий мотив. У студентов педагогического института им. В. И. Ленина из 293 — 10 отвечают отрицательно, а 17 человек не могут определить свою позицию. Процентное отношение между этими двумя фактами не в пользу университета.

Возникает вопрос: «Почему?» Однако прежде чем ответить на этот вопрос, обратим внимание на аналогичные данные по Степанакертскому пединституту. Из 97 опрошенных первокурсников 14 человек отвечают отрицательно, а 4 не могут определить свою позицию. В чем же дело? Прошло всего 1—2 месяца со дня поступления в избранный вуз, а определенное число студентов не может дать ответ или же проявляет свое разочарование. Интересно было бы сопоставить аналогичные данные, полученные от студентов III курса. Сопоставление аналогичных данных показывает, что здесь картина существенно меняется не в пользу выбора профессии. Достаточно отметить, что по АГУ из опрошенных 227 студентов III курса 56 либо полностью отказываются, либо не могут точно определить свою позицию и поэтому предпочитают нейтральный ответ: «Не могу сказать» (17 из 56).

Аналогичное положение наблюдается и в других педвузах. Так, например, из 95 студентов СПИ 24 либо отказываются, либо выражают неопределенную позицию. В АПИ такое положение: из 385 опрошенных студентов III курса 69 либо полностью отказываются, либо не могут определить свое отношение.

Как видно из полученных данных, определенная часть студентов, почти 1/3 часть, сомневается в выборе данной профессии. Но это внешняя сторона вопроса. Как можно примириться с таким фактом, когда из 90 опрошенных студентов IV курса АПИ им. В. И. Ленина 17 человек проявляют отрицательное отношение к избранной профессии и 2 не могут сказать что-нибудь конкретное по этому поводу. Чтобы глубже проникнуть в суть этого процесса, обратим внимание и на другие данные, а именно на анализ количественных показателей по второму вопросу. Психологически II вопрос как бы является логическим завершением первого и интерпретация полученных данных на I вопрос до некоторой степени может облегчиться, если учесть ответы на II вопрос.

Наше предположение при постановке II вопроса заключалось в том, что поскольку для первокурсников предложенная ситуация носит несколько отдаленный характер, им труднее будет проявить к ней свое определенное отношение, тогда как студентам III курса легче будет выразить свое отношение в более категорической форме. Второе предположение заключалось в том, что по сравнению с первокурсниками, у студентов III курса более отчетливо будет находить свое отражение ЦО и НИ, связанные с профессией учителя. На первый взгляд может показаться, что эти предположения подтверждаются и житейскими наблюдениями или вообще представляют собой нечто само собой разумеющееся. Однако опыт показывает, что за самими обыденными явлениями нередко скрываются интересные социальные и психологические факторы. В этом отношении вызывают особое удивление ответы первокурсников университета, которые

заранее знают, что более 95% выпускников указанных факультетов должны работать учителями средней школы. Если так, то почему же больше половины первокурсников выражают свое негативное (83) или же неопределенное (44) отношение к избранной профессии?

Этот факт говорит о том, что наше первое предположение не вполне оправдывается по отношению к студентам университета, ибо, как уже отмечалось, больше половины (134 из 240) достаточно определенно выразили свое отношение, 83 ответили — нет, 51 — неопределенно. По отношению же к педвузам оно вполне справедливо. Из 293 студентов-первокурсников 276 определенно (позитивно) выразили свое отношение. В несколько слабом варианте такое соотношение проявляется и в выборах первокурсников СПИ.

На основании приведенных фактов предварительно можно сделать заключение о том, что противоречие между количественными данными, характеризующими отношение к учительской профессии студентов университета и пединститутов, в некоторой степени закономерно. Предварительно можно отметить, что студенты университета рассчитывают на более широкий диапазон деятельности и, прежде всего, большей частью рассчитывают на научную деятельность, или же свою будущую деятельность связывают с выполнением других социальных функций. Студенты же пединститута с самого начала берут ориентир на свою профессиональную деятельность. Однако такие суждения пока носят предварительный характер. Для получения более достоверной информации потребовалось также учесть ответы и студентов III курса. Сопоставляя эти данные, как нам кажется, можно более категорически судить о мотивах, побудивших выбрать профессию педагога. Эти данные подтверждают ту же самую тенденцию. Ярким показателем может служить тот факт, что из 228 опрошенных студентов III курса университета больше половины либо в категорической, либо в нейтральной форме выразили свое нежелание работать педагогами в средней школе. Как и ожидалось, у студентов пединститутов такого явно отрицательного отношения не обнаружилось. Это можно объяснить и тем, что в «педагогический институт поступают, как правило, потому, что людей привлекает своеобразие и исключительное значение профессии. Так, наибольший вес имеют мотивы, связанные с осознанием высокой социальной миссии педагога» [5, с. 40].

ЛИТЕРАТУРА

1. Маркс К. Капитал. — Маркс К., Энгельс Ф. Соч., 2-ое изд., т. 23.
2. Байрамов А. С. Актуальные психологические проблемы формирования личности. Баку, 1981 (на азерб. языке).
3. Иванова З. В. Роль ценностных ориентаций личности в творческой деятельности студента. В кн.: Тезисы научных сообщений советских психологов к XXII международному психологическому конгрессу, часть II, М., 1981.
4. Надирашвили Ш. А. Социальные ориентации личности. В кн.: Социальная психология личности (под ред. М. И. Бобневой, Е. В. Шороховой), М., 1979.
5. Профессиональная деятельность молодого учителя (под ред. С. Г. Вершловского, Л. Н. Лесохиной), М., 1982.
6. Статистический отчет Мин. Высшего и ССО Азерб. ССР по форме № 3 (ежегодник), 1976—1982.
7. Узнадзе Д. Н. Экспериментальные основы психологии установки. Тбилиси, 1961.

Представлена Институтом психологии им. Д. Н. Узнадзе
АН Грузинской ССР

პრიტიკა და ბიბლიოგრაფია

В. ФОН ГУМБОЛЬДТ. ИЗБРАННЫЕ ТРУДЫ ПО ЯЗЫКОЗНАНИЮ*

Вильгельм фон Гумбольдт — выдающийся мыслитель-гуманист, заложивший основы теоретического языкознания и значительно стимулировавший дальнейшее развитие гуманитарной науки. Однако, судьба не была благосклонна к его наследию: в лингвистике XIX в. преобладание получили позитивистски ориентированные направления, чуждые тому руслу, которое берет начало от Гумбольдта; в области же философии хотя подход Гумбольдта был созвучен гегелевскому историзму, в целом его позиция была альтернативной основному пути немецкой классической философии. Все это способствовало тому, что творчество этого великого мыслителя незаслуженно оставалось в тени. Лишь после того, как, с одной стороны, позитивистски ориентированное языковедение натолкнулось на неразрешимые трудности, а с другой стороны, гегелевский логицизм и стимулированное им культурное развитие уперлось в тупик, стали переосмысливать пройденный путь и тут обратили взгляды к мыслителям, точки зрения которых содержали указание на иные пути решения задач культурного развития. Это движение привело, в частности, к Гумбольдту. Правда, значение его осознавалось довольно медленно. Достаточно сказать, что для него не нашлось место в четырехтомнике «Антологии мировой философии», вышедшем у нас в конце 60-х — начале 70-х годов.

Выход избранных трудов В. фон Гумбольдта восполняет в какой-то мере пробел в издании культурного наследия прошлого. Учитывая все значение издаваемой книги и наличие различных толкований, а то и недоразумений в интерпретации взглядов Гумбольдта, редакция снабдила книгу обстоятельным предисловием редактора-составителя Г. В. Рамишвили, а также весьма содержательными послесловиями А. В. Гулыги и В. А. Звегинцева. Эти работы, несомненно, будут способствовать лучшему пониманию творчества В. фон Гумбольдта и преодолению ошибочных взглядов. Сам характер языковедческих работ немецкого мыслителя рождает к ним повышенный интерес и со стороны философов. В особенности будет интересна книга для исследователей проблем культуры, ее гуманистических аспектов, а ведь за последнее время все больше осознают значение языка для культуры, решительно порывая с поверхностным толкованием языка как лишь внешней, безразличной к содержанию оболочки.

Отличительная особенность гумбольдтовского подхода к языку состоит в том, что немецкий мыслитель рассматривает язык не как набор внешних знаков, обозначающих предметы, а как активную творческую человеческую деятельность. «Язык следует рассматривать не как мертвый продукт, но как создающий процесс» (с. 69 рецензируемой книги). Или иначе: «Язык есть не продукт

* М., изд-во «Прогресс», 1984.

деятельности, а деятельность» (с. 70). При всей кажущейся простоте, это положение имеет далеко идущие последствия как для решения основных лингвистических проблем, так и для истолкования всего процесса созидания культуры.

Понимание языка как деятельности подразумевает, что язык играет весьма существенную роль в мыслительной деятельности, в культуротворческом процессе вообще, а отсюда — огромная роль языка для понимания культуры народа, ибо, согласно Гумбольдту, «главное воздействие языка на человека обуславливается его мыслящей и в мышлении творящей силой; эта деятельность имманентна и конструктивна для языка» (с. 58).

Интерпретация языка как деятельности, а не как мертвого продукта означает совершенно иной взгляд на весь процесс человеческой жизни и человеческое общение, чем взгляд на язык как на набор знаков для обозначения предметов. Общение между людьми, с этой точки зрения, состоит не в том, что люди посредством звуковых сигналов дают другим возможность понять, какие предметы имеют они в виду, когда они произносят эти звуки. Процесс понимания гораздо сложнее: «Люди понимают друг друга не потому, что передают собеседнику знаки предметов, и даже не потому, что взаимно настраивают друг друга на точное и полное воспроизведение идентичного понятия, а потому, что взаимно затрагивают друг в друге одно и то же звено цепи чувственных представлений и начатков внутренних понятий, прикасаются к одним и тем же клавишам инструмента своего духа, благодаря чему у каждого вспыхивают в сознании соответствующие, но не тождественные смыслы» (с. 14).

Между языком и мышлением Гумбольдт видит более глубокую связь, чем это обычно предполагается. Интеллектуальная деятельность и язык, утверждает он, представляют собой единое целое. Порою может показаться, что Гумбольдт перегибает палку, подчеркивая значение языка в мышлении. Язык есть орган, образующий мысль, заявляет немецкий мыслитель. Или он говорит еще, что «сущность языка состоит в том, чтобы отливать в форму мыслей материю мира вещей и явлений» (с. 315). Однако ничего загадочного здесь нет: Гумбольдт подчеркивает нерасторжимость языка и мышления, ибо, как он полагает, мышление всегда связано со звуками языка — «иначе мысль не сможет достичь отчетливости и ясности, представление не сможет стать понятием» (с. 75).

Подчеркивая деятельный характер языка, Гумбольдт понимает эту деятельность как проявление творческого характера духа, подразумеваемая при этом именно духовную жизнь, а не какую-то мистическую субстанцию. Как хорошо поясняет В. А. Звегинцев, понятие «духа народа» у Гумбольдта имеет такую же смысловую нагрузку, как и понятие «духовной жизни народа» (см. с. 11). Такой характер языковой деятельности вытекает уже из того, что язык состоит не просто из обозначающих предметы слов. «Поистине язык представляет нам не сами предметы, а всегда лишь понятия о них, самодеятельно образованные духом в процессе языкотворчества» (с. 103).

Языковое творчество происходит всегда на фоне языковой деятельности и в контексте общественной жизни. А так как языковая целостность характеризуется уникальностью, а общественная жизнь каждого народа происходит всегда в конкретно-исторических условиях, языковые образования тоже не могут не быть уникальными. Поскольку язык нельзя интерпретировать чисто функционально — как набор звуковых сигналов, употребляемых для повседневных нужд,

поскольку он является творческой деятельностью, то и слова не являются безразличными обозначениями предметов, для которых без всякого затруднения можно найти эквиваленты в других языках. Каждый язык есть результат определенного взгляда на мир, а точнее, каждый язык есть определенное мировидение (Weltansicht) — к такому выводу приходит Гумбольдт. Этот вывод и порождает подчас затруднения, так как он ассоциируется в наше время с принципом языковой относительности, который кажется способным внести субъективизм в толкование языка. На деле же читатель, ознакомившись с тем, как это положение иллюстрируется Гумбольдтом, легко убедится в том, что не грозит тут субъективизм. Да и следует прежде всего разобраться в смысле гумбольдтовского утверждения и посмотреть, насколько он соответствует действительности, а не подходить к нему с предвзятой меркой. Ведь процесс познания не следует представлять как непосредственную встречу чистого сознания с предметом: познание всегда опосредовано, прежде всего социально. Социальную обусловленность познания тоже можно толковать субъективно, что и делает «социология познания», но не отказываться же из-за этого от положения о социальной обусловленности познания! То же самое можно сказать о языке. К тому же, как при анализе социальной обусловленности познания мы указываем на факторы, гарантирующие преодоление субъективизма, так мы можем поступить и в отношении языка — Гумбольдт сам указывает на такие факторы: «Субъективность отдельного индивида снимается субъективностью народа», а «субъективность народа — субъективностью человечества» (см. с. 16).

Вопрос о глубокой связи языка с мышлением приводит нас к проблеме отношения Гумбольдта к Канту. Это отношение, как показано в книге Г. Рамишвили «Вопросы энергетической теории языка» (Тб., 1978), толкуется по-разному. Но уже гумбольдтовское положение о необходимости участия языка в процессе построения понятия звучит в унисон с гердеровской критикой Канта за игнорирование роли языка в познании. К этой критике тоже можно относиться по-разному. Очевидно, можно сказать, что для целей Канта не было необходимости обращаться к языку: хотя он строит свою категоральную схему в соответствии с формальной логикой, но его, собственно, интересует проблема правомерности синтеза, а не его понятийной формы. В «Критике чистого разума» Кант исследует не то, как рождаются мысли, а то, на каком основании эти мысли могут притязать на всеобщность и необходимость. Поэтому вряд ли можно объяснить игнорирование Кантом роли языка тем, что Кант имел в виду бессознательные компоненты мышления, которые «оказываются шире пределов языка»: может быть, замечает А. В. Гулыга, именно поэтому Кант не связал продуктивную деятельность мышления с языком, и указывает на эстетическое переживание как на «более гибкий тип мышления». Но ведь эстетическое переживание обходится и без понятий, так что на этом же основании Кант должен был пренебречь и понятием!

Таким образом, игнорирование Кантом языка не было просто упущением, оно связано с самим характером трансцендентальной философии. Конечно, в таком отношении Канта к языку можно усмотреть тот недостаток трансцендентальной гносеологии, что она не рассматривает познание как исторический процесс. Этот недостаток

был исправлен Гегелем и, может быть, было бы интереснее ставить вопрос об отношении к языку гегелевской философии*.

Язык, как он рассматривается Гумбольдтом, является образующим мысль органом, тем самым, он является соучастником культуротворчества. Поскольку языковедческие исследования Гумбольдта имеют большое значение для теории культуры, собственно, они являются в то же время культурфилософскими работами. Более того, Гумбольдт сам интенсивно размышляет над проблемой природы культуры, различая в том, что обычно трактуется как культура, три уровня: цивилизацию, культуру и образование, немецкий эквивалент которого — *Bildung* — лучше выражает гумбольдтовскую мысль. «Цивилизация, — пишет он, — есть очеловечение народов в их учреждениях, обычаях и в относящейся сюда части внутреннего духовного склада. Культура к этому облагороженному состоянию добавляет науку и искусство. Но когда... мы говорим об образовании, то подразумеваем нечто более высокое и вместе с тем более интимное, а именно строй мысли, который, питаясь знанием и пониманием всех доступных человеку интеллектуальных и нравственных устремлений, гармонически преобразует восприятие и характер отдельной личности и целого народа» (с. 59).

Понятие образования имеет глубокий гуманистический смысл. Как известно, в европейском мышлении ко времени Гумбольдта существовали два принципиально противоположные решения проблемы взаимоотношения природы и культуры. Одно, исходящее от Руссо, состоит в том, что только природность является основой человеческого счастья. Другой подход был характерен для классической немецкой философии, начиная от Канта, который считал, что счастливым можно быть по-разному. Но Кант слишком противопоставлял счастье культуре, полагая, что последняя цель человека не счастье, а культура (см. А. В. Гулыга. Гердер. М., изд-во «Мысль», 1975, с. 109—110). Относительно культуры тоже ведь можно спросить, какова ее цель, не может ли она быть направлена против естественных тенденций человека? Последующее развитие истории показало, что интересами культуры, «более высокой культуры» порою оправдывали попрание прав, а то и уничтожение малых народов, «неполноценных» рас и т. д. Гумбольдт решительно не мог согласиться с таким противопоставлением культуры и человеческого счастья. Сама культура нуждается в критерии, и этот критерий состоит в гуманности, в образовании человека и человечества. То, что Гумбольдт говорит об образовании как вершине всего того, до чего может подняться человеческая духовность (с. 58), перекликается с тем, как он характеризует гуманность — «как стремление уничтожить границы, враждебно воздвигнутые между людьми предрассудками и всевозможной односторонностью взглядов, стремление рассматривать все человечество без различия религий, национальностей и цвета кожи, как большое, тесно связанное братскими узами племя, как целое, имеющее перед собой одну цель — свободное развитие внутренних сил». И это, по Гумбольдту, «последняя, крайняя цель человеческого общения и вместе с тем самой природой данное человеку свойство неограниченно расширять сферу своего существования» (см. с. 12).

Гуманизм философии культуры Гумбольдта ярко проявляется в том, как он рассматривает взаимоотношение культуры и народов.

* «Диалектика Гегеля была диалектикой без языка», замечает, кстати, Т. Адорно (Th. W. Adorno. Negative Dialektik. Suhrkamp Verlag, Frankfurt a. M., 1970, с. 163).

Гумбольдт тонко понимал, что толкование языка лишь как средства коммуникации ведет к отрицательной оценке множественности языков и, соответственно, наций. Потому он и отмечает, что «до сих пор больше заботились о том, как избавиться от препятствий, возникавших из-за разнообразия, нежели о том, какую пользу извлечь из добра, порождаемого самобытностью» (см. с. 7). Можно даже сказать, что в основе языковедческих идей Гумбольдта, его стремления вскрыть творческую сущность языка, охарактеризовать уникальность языков как мировидений лежит понимание ценности многообразия народов и их культур. «В своем исконном отношении к существу индивидуальности основа национальной самобытности и язык непосредственно подобны друг другу», — пишет Гумбольдт (с. 166). Или еще: «Язык — это также расцвет всего организма нации» (с. 325). Характеризуя языки как мировидения (которые не следует смешивать с мировоззрениями), Гумбольдт имеет в виду именно их своеобразие и самобытность народов — субъектов этих языков, вовсе не ранжируя их*. При этом, подчеркивая ценность многообразия народов и языков, Гумбольдт не игнорирует взаимовлияния народов и языков и даже известной нивелировки некоторых их индивидуальных черт в процессе истории. «Цивилизация и культура, — пишет он, — постепенно снимают резкие контрасты между народами... Но хотя все устремлено к одинаковой цели, достичь ее можно лишь индивидуальными путями, и многообразие, с каким человеческая индивидуальность способна проявить себя, не впадая в ущербную однобокость, беспредельно» (с. 64). Это многообразие, с точки зрения Гумбольдта, не препятствует, а способствует общему развитию человечества: «Именно от этого многообразия целиком зависит успех всеобщих усилий: ведь это требует целого, безраздельного единства духовной силы...» (с. 64—65).

Даже из этого беглого обзора вопросов, затрагиваемых в «Избранных трудах по языкознанию» Гумбольдта, видно, насколько современны взгляды немецкого мыслителя-гуманиста. Этим и объясняется рост к ним интереса, отмечаемый исследователями (см. В. И. Постовалова, Язык как деятельность. М., изд-во «Наука», 1982, с. 4—6). Некоторые авторы даже видят, и не без основания, в концепции Гумбольдта альтернативный путь линии Фихте и Гегеля (Ж. Кильен. Культура (Bildung) и разум у В. фон Гумбольдта. В кн: Разум и культура. Изд-во Московск. университета, 1983, с. 158). Действительно, позиция Гумбольдта обладает тем преимуществом, что на ее основе можно лучше осмыслить единство личности и культуры, не жертвуя одной стороной ради другой. Она оставляет больше свободы человеку, чем концепция Гегеля. Этим тоже можно объяснить рост интереса к Гумбольдту, точка зрения которого характеризуется Кильеном как открытый рационализм. Может быть, это перекликается с критикой рационализма и детерминизма, модной в современной западной философии. Но, отвергая нападки на разум и детерминизм,

* Такова его общая позиция, но при характеристике конкретных языков и народов В. фон Гумбольдт не смог избежать односторонности, приписав, например, немцам (и только им) конгенность эллинам. Гумбольдт в этом отношении не одинок. В подобную односторонность впадали и позже выдающиеся мыслители (вспомним, например, Ф. Достоевского и В. Соловьева). Может быть, поучительны не только гениальные идеи, но и подобные погрешности гениальных людей. Поэтому было бы желательно, чтобы составители и комментаторы работ мыслителей прошлого не уходили от таких, казалось бы, щекотливых вопросов. От этого вряд ли пострадает образ мыслителя, выигрывает же истина.

в частности, на понимание свободы как познанной необходимости (см. И. М. Кутасова. Антифилософия «Новой философии», М., изд-во пол. лит.; 1984, с. 88—89), мы не должны забывать о том, что к этому положению не сводится материалистическое понимание истории и что положение о свободе как познанной необходимости подчас интерпретировалось так, что от свободы не оставалось ничего. Осмысление более широкого философско-исторического материала, в частности, культурного наследия В. фон Гумбольдта, несомненно, будет способствовать преодолению такой ограниченности, более глубокому толкованию человеческой свободы и творчества.

О. И. ДЖИОЕВ

ავტორთა საყურადღებოდ

ჟურნალში გამოხოქვეყნებული მასალა წარმოდგენილი უნდა იყოს ორ ცალად, ქართულ ან რუსულ ენაზე. ქართულ ტექსტს უნდა ახლდეს რუსული რეზიუმე არა უმეტეს მანქანაზე დაბეჭდილი ერთი გვერდისა. წერილის მოცულობა, რეზიუმეს ჩათვლით, არ უნდა აღემატებოდეს ერთ საავტორო თაბახს (40 ათასი ასო ნიშანი); დაბეჭდილი უნდა იყოს სტანდარტის დაცვით.

წერილში გამოყენებული ნაშრომების სია დაერთოს ბოლოს, ტექსტში კი მიეთითოს რიგითი ნომერი კუთხოვან ფრჩხილებში. ავტორისეული შენიშვნები მიეთითება გვერდების მიხედვით.

სარედაქციო კოლეგია ნაშრომებს მიიღებს მეცნიერებათა აკადემიის შესაბამისი დაწესებულებების ან ამ დარგის აკადემიის სამღვილი წევრებისა და წევრ-კორესპონდენტების წარდგინებით.

ჩვენი მისამართია: 380008, თბილისი 8, რუსთაველის 29,
საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის

ფილოსოფიის ინსტიტუტი
(ჟურნალ „მაცნესათვის“)

სარედაქციო კოლეგია

დასი 85 კაბ.

6 141/73

ინდექსი

ეროვნული
ბიბლიოთეკა
76195